T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

MODERNLEŞME SÜRECİNDE İSTANBUL YAHUDİLERİNİN HAYATINDA SİNAGOG VE DİNİ BAĞLILIK

Yüksek Lisans Tezi

MAHMUT HALDUN SÖNMEZER

İstanbul, 2004

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

MODERNLEŞME SÜRECİNDE
İSTANBUL YAHUDİLERİNİN HAYATINDA
SİNAGOG VE DİNİ BAĞLILIK

Yüksek Lisans Tezi

MAHMUT HALDUN SÖNMEZER

Danışman: DOÇ.DR. MEHMET TAYFUN AMMAN

İstanbul, 2004

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ

KISALTMALAR

AIU	:	Alliance Israélite Universelle
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Der	:	Derleyen
Ed.	:	Editör
Haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
İÜ.	:	İstanbul Üniversitesi
İ.Ö.	:	İsa’dan Önce
İ.S.	:	İsa’dan Sonra
M.Ö.	:	Milâttan Önce
M.S.	:	Milâttan Sonra
MÜ	:	Marmara Üniversitesi
MÜİFAV	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	:	Türk Tarih Kurumu

Vb.	:	Ve benzeri
Vs.	:	Ve saire
%	:	Yüzde
G.%	:	Geçerli Yüzde

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı

İstanbul'da yaşayan, 18 yaşın üstünde olan, Yahudi cemaatine mensup yetişkin şahıslar üzerinde anket tekniğiyle gerçekleştirilmiş bir alan araştırması olan bu çalışmanın başlıca amacı, modernleşme sürecinde İstanbul Yahudileri ile dini bağlılık arasındaki ilişkiyi tespit etmektir.

2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini oluşturan kitle, "İstanbul'da yaşayan" ifadesinden de anlaşılacağı üzere, başka yerde doğmuş veya daha önce İstanbul dışındaki başka yerleşim birimlerinde oturmuş olsa bile, içerisinde bulunduğumuz zaman dilimi içerisinde İstanbul'da ikâmet etmekte olan, 18 yaşın üzerindeki Yahudi kimliğine sahip Türk vatandaşlarını kapsamaktadır. İstanbul şehri göz önünde bulundurulduğunda araştırmamızın evrenini 20.000 kişilik bir kitle oluşturmaktadır. Bu kitle içerisinden seçilmiş 81 kişilik bir denek grubu ise örneklemimizi teşkil etmektedir. Anket formları Ortaköy, Kurtuluş, Erenköy, Adalar, Levent, Gayrettepe, Nişantaşı, Çekmeköy, Beylikdüzü gibi İstanbul'un muhtelif semtlerinde ev veya işyerleri bulunan Yahudiler arasında uygulanmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi, sosyolojik dildeki ifadesiyle uygulamalı bir alan araştırmasıdır. Varsayımımızı, kartopu tekniğiyle seçilmiş Yahudilere anket şeklinde hazırladığımız soruları sorarak ölçmeye çalıştık. Amacımıza uygun olarak hazırladığımız anketleri denekler üzerinde uygulayarak veri toplamaya çalıştık. Anketimizi, araştırma yaptığımız sahadaki varsayımımızı ölçebilecek şekilde hazırlamaya dikkat gösterdik. Araştırmanın sonunda, anketlerden topladığımız verileri tablolar haline dönüştürerek, ortaya çıkan rakamsal ve istatistiki sonuçları yorumladık.

4. Anket Formu ve Araştırmanın Uygulanması

Anket formu toplam 41 sorudan oluşmaktadır. İlk 6 soruda araştırma grubunun cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, mesleki dağılım ve gelir düzeyi ile ilgili sosyal profilini belirlemek amaçlanmıştır. 26. soruya kadar olan (26. soru da dahil) daha sonraki 20 soru ise araştırma grubunun mensubu bulunduğu dinin inanç, ibadet ve kurallarıyla olan ilişkisini tespit etmeye yöneliktir. 27. sorudan başlayarak 41. soruya kadar olan son 15 soru ise araştırma grubunun dini veya dünyevi konularla ilgili sosyal tutumunu ölçmeyi hedeflemiştir.

41 soru içerisinde yalnızca yaş, meslek ve çocuk sayısı ile ilgili olan üç soru açık uçlu soru formatında düzenlenmiştir. Açık uçlu sorulara verilen cevaplar araştırmacı tarafından kategorize edilerek bilgisayara yüklenmiştir.

5. Araştırmanın Sayıltı ve Varsayımları

Araştırmanın başlıca sayıltılarını "eğitim düzeyinin yükselmesi, kentlileşme, bireyselleşme, gelir düzeyinin yüksekliği, sekülerleşme ve dini inançların insan hayatındaki belirleyici rolünün azalması modernleşmenin göstergelerindendir" ve "dini bağlılığın azalması bu göstergelerin doğrudan sonucu olan bir durumdur" düşünceleri oluşturmaktadır.

Araştırma temelde "Modernleşme süreci Yahudilerde dini bağlılığı zayıflatmıştır" varsayımına dayanmaktadır. Bu genel varsayım "Yahudiler arasında dini inançlara bağlılık şuuru yüksek olmasına rağmen, dinin kurallarına uyma ve ibadetlerini yerine getirme pratiği zayıflamıştır" ve "Yahudiler arasında dinin kurallarına uyulmasına ve ibadetlerinin yerine getirilmesine yönelik inanç güçlü olmasına rağmen, sosyal hayatta kurallara uyma ve ibadetleri yerine getirme pratiği zayıflamıştır" alt varsayımlarını içermektedir.

1. MODERNLEŞME, İSTANBUL, YAHUDİLİK VE SİNAGOG

1.1. Modernlik ve Modernleşme

1.1.1. Modern Kavramının Açıklanması

Modern kelimesinin kökü Latince'deki "modernus"'a, modernus'ta henüz, şimdi anlamlarına gelen "modo" kelimesine dayanmaktadır.[1] Modernus'un kökeni, V. yüzyıla kadar uzanmaktadır. O zamanlar bu sözcük, Hıristiyanlıkla birlikte başlayan yeni

[1] Mustafa Armağan, **Gelenek**, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, s.71.

dönemi Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmıştır. "Modernus" XVI. Yüzyıl İngilteresi'nde "modern"e dönüşmüştür.[2]

"Modern" kavramı eskinin yerine yeninin hâkim oluşunu belirten bir kavramdır. Zira, modernliği "tamamlanmamış bir proje" olarak kabul eden Habermas "modern"in "yeni"yi ifade eden, içinde yaşadığımız zamanı geçmişten, antikiteden ve gelenekten ayıran bir kavram olduğunu söylemektedir.[3] Bu bağlamda modern terimi, "günümüze, çağa ait olan, onu çağrıştıran" gibi anlamlara gelmektedir.[4] Modern olmak ise, "içinde yaşanılan çağın bilincinde olmak"[5] demektir.

Modernitenin yeni bir toplumsal fenomen olarak ortaya çıkmasıyla beraber, sosyoloji literatüründe geçmiş zamanlara ait olan her şey, "geleneksel" kavramıyla ifade edilir olmuştur.[6] İngilizce'deki karşılığı tradition olan gelenek kavramı Latince'deki "kurtuluş, bir bilginin elden ele aktarılması, bir öğretiyi başkalarına iletmek" anlamlarına gelen "tradere" sözcüğünden gelmektedir. Kavram, toplum içerisindeki davranışları yönlendiren, belli davranış şekilleri üreten ve insanları bu istikâmette davranmaya icbâr eden kurallar olarak tanımlanmaktadır.[7] Modern kavramı ancak kendisinden önce var olan "gelenek" kavramıyla birlikte düşünüldüğü takdirde anlam ifade eden bir niteliğe sahiptir. Zira, "modern" den önce var olana "gelenek" denilmektedir. Kavramın tarihsel arka planına bakıldığında da görülecektir ki, modern olan geleneksel olanı takip etmektedir. Nitekim, *Keywords* isimli bir kelime tarihi araştırmasında modern kelimesinin alt anlamları sıralanırken modernin geleneğin ıslah edilmiş şekli olduğu belirtilmiştir.[8]

Batı Uygarlığı düşüncesinde ise modern kavramı Aydınlanma, Sanayi devrimi, çoğulcu demokrasinin ürünü olan bireycilik, lâiklik ve eşitlik gibi anlamları ihtivâ etmektedir.[9]

---

[2] R.Wıllıams, **Keywords,** London:Fontana, 1976. s.174.
[3] B.F. Dellaloğlu, "**Toplumsal"ın Yeniden Yapılanması, Habermas Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998. s.220.
[4] Süleyman Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü,** Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s.317.
[5] Ahmet Demirhan, **Modernlik,** İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992. s.51.
[6] M. Tayfun Amman, "Modernleşme Sürecinde Kadın ve Spor",(Yayınlanmamış tez), İstanbul,2000, s.6.
[7] Armağan, **Gelenek**, s.14.
[8] Mustafa Armağan, **Gelenek ve Modernlik arasında,** İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.15.
[9] Nilüfer Göle, **Modern Mahrem**, İstanbul: Metis Yayınları, 1998, s.71.

1.1.2. Modernlik ve Modernleşmenin Tanımı

Modernleşme kavramı dilimize, Batı dillerinde "modernleştirme" ve "modernleşme" anlamlarında kullanılan (modernisation) sözcüğünün karşılığı olarak girmiştir. Çok basit bir şekilde tanımlayacak olursak, "modernleşme, modern kabul edilen toplumlar yönünde gerçekleşen sosyal değişme sürecini ifade eden bir kavramdır."[10]

Kavram, Batı dünyası ile sınırlandırıldığında, feodal toplum modelinden endüstriyel topluma geçiş sürecini, daha farklı bir ifadeyle, "geleneksel"in "modern"e dönüştüğü süreci anlatmaktadır. Daha genel bir kullanım içerisinde ise modernleşme, geleneksel toplumların, dönüşüm sürecini yaşayarak "modern" niteliği kazanmış Batılı toplumlara benzeyebilmek için sarfettiği çabaları ifade etmektedir.[11] Bu bağlamda Sosyolog Nur Vergin modernleşme sürecinin modernleşmeyi hedefleyen toplumlar zaviyesinden bakıldığında, "daima başkasına uyumu" ifade ettiği ve "gelişmiş ülkelerin belirlediği şemaların taklit edilmesi esasına dayandığı" görüşündedir.[12]

Modern kavramı çerçevesinde kullanılan modernlik (modernity) kavramı ise "genel olarak bir uygarlığın kendi gelişim çizgisi içinde görece en son dönemde geliştirdiği, özel olarak da Batı Uygarlığının Rönesans ve Aydınlanma dönüşümünden sonra kazandığı kültürel değer ve sosyal ilişkilerin özümsenmesi ile ortaya çıkan yaşam tarzı"[13] olarak tanımlanmaktadır.

"Modernleşme"nin "batılılaşma"nın eşanlamlısı olan bir sözcük gibi kullanılması, modernliğin, uzun bir zaman dilimi boyunca hep batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini niteleyen bir terim olmasından kaynaklanmaktadır. "Batılılaşma", "modernleşme" ve "Avrupalılaşma" gibi kavramlar Batı'dan fikir, tavır ve kurumların ödünç alınmasına yönelik arzuyu gösteren kavramlardır. Medeniyetin şartları Modern Batı kültürü tarafından yeniden tanımlanırken, diğer toplumlara özgü modernleşme teşebbüsleri de, Batılılaşma olarak tanımlanmıştır.[14]

---

[10] Zeki Arslantürk ve M.Tayfun Amman, **Sosyoloji,** İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000, s.409.
[11] Mümtaz'er Türköne, **Modernleşme, Lâiklik ve Demokrasi,** Ankara:Ark Yayınları, 1994, s.60.
[12] Nur Vergin, **Industrialisation et Changement Social,** İstanbul, 1973. s.45.
[13] Ömer Demir ve Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 2.Baskı, İstanbul:Ağaç Yayınları,1993, s.251.
[14] Göle, s.26-27.

İçinde bulunduğumuz dönemde Japonya gibi modern olduğu tartışmasız kabul edilen ülkelerin varlığı sebebiyle, "batılılaşma" ve "modernleşme" kavramları birbirinden ayrılmaktadır. Hakikatte Japonya örneği modernleşme yolundaki diğer ülkelerden çok farklılık göstermemektedir. Zira, her iki kavramda, bir toplumun iç dinamiklerinden ziyade, yönetici elitler tarafından uygun görülen, planlı bir sosyal değişme sürecini ifade etmektedir. O itibarla, "modernleştirme" ve "batılılaştırma" kavramlarının modernleşme/batılılaşma yerine kullanılması daha isabetli olmaktadır. Elbette bu kullanım hem Türkiye, hem de Japonya için geçerlidir. Japonya'nın bu noktadaki farklılığı modernleşme sürecine daha önce girmesinden ve bu yolda daha hızlı bir şekilde ilerlemesinden kaynaklanmaktadır.[15]

Modernleşmenin sosyolojik dildeki tanımı ise, teknolojinin sanayileşmeyle beraber yaygınlaşması, sosyal yaşamda eğitim ve bilginin öneminin artması, ticaretin yayılması ile geniş alanda ekonomik bütünleşmenin oluşması ve köyden kente göç ile birlikte, kurumsallaşan düşünsel, kültürel ve yapısal değişikliklerin tümüdür.[16]

Her şeyden önce modernleşme, gelişme istikametinde değişmeyi hedefleyen ve bu yola istekle girmiş olan geri kalmış toplumların içinde bulundukları durumu tanımlayan, az gelişmiş toplumlara has bir olgudur.

1.1.3. Batı Dünyasında Modernleşme

Ortaya çıktığı coğrafya itibarıyla Batı Dünyasına has bir olgu olan Modernitenin doğuş tarihini kesin olarak tespit edebilmek oldukça zordur. 1789 Fransız Devrimi modernliğin siyasal düzeyde ortaya çıktığı tarih olarak kabul görürken, kavramın felsefi düzeydeki arka planı Descartes'e kadar götürülmektedir. Zira, Descartes'in ortaya çıkışıyla birlikte, aklın kendisi dışındaki hiçbir şeye ihtiyaç duymadan (Tanrı, din, gelenek vb.) sadece kendi yetenekleri ile önce kendisini, daha sonra da Tanrı da dahil olmak üzere her şeyi tanımlayabileceği ve buradan yola çıkarak yeni bir dünya tasavvuruna ulaşabileceği kanaatine erişilmiştir.[17]

---

[15] Amman, s.10.
[16] Amman, s.11.
[17] Armağan, **Gelenek**, s.73.

Batı dünyası modernleşme sürecine girmeden önce, geleneksel ve dini normlar sosyal hayatındaki hâkim unsurlardır. Kilise ve din adamları sınıfı din ve devlet yönetimini bütünüyle kendi denetimleri altında tutmaktadırlar.[18] Çok uzun bir tarihi süreç de Batı dünyası din-akıl, kutsal-kutsal dışı çatışmalarına sahne olmuş, XVI. ve XVII. yüzyıllardan itibaren kutsal merkezli dünyanın yerini, insan merkezli bir dünya almaya başlamıştır. Aydınlanma düşüncesi ve Fransız Devrimi'nin, birbirini takip ettiği bir süreç içerisinde gelenek ve din sosyal hayattan uzaklaştırılarak, ferdi bir inanç haline dönüştürülmüştür.[19]

Modern Avrupa'nın oluşumunda Rönesans ve Reform'un da çok büyük etkileri olmuştur. Hatta Seyyid Hüseyin Nasr, modernizmi Rönesans'tan doğan hümanist ve seküler akımların bir neticesi olarak değerlendirmektedir.[20] Zira, Rönesans, klasik Yunan düşüncesinin kaynaklarına geri dönüş hareketini başlatarak, Yunan akılcılığını yeniden canlandırmış; zihniyet dünyasının sekülerleşmesiyle birlikte, din merkezli olan evren fikrini, dönüştürerek insan merkezli bir yörüngeye oturtmuştur.[21] Rönesans ve Reform ile birlikte XVI. Yüzyıldan itibaren Batı dünyasında sosyal, kültürel, ticari ve siyasi alanlarda kilise ve papazların etkisizleşmeye başladığı, sosyal ve kültürel alanlarda önemli değişmelerin meydana geldiği görülmüştür. Bu dönemden sonra kilise zamanla kendi alanına çekilerek, ahlâki alandaki yeni bakış açılarının gelişimini kendi içinde denetim altında tutmaya çalışmıştır.[22]

Modernite bahsinde, din alanında yaşanan dönüşümlerin öncelikli olarak irdelenmesinin sebebi, modernleşmenin sekülerleşmeyi içeren bir süreç olmasından kaynaklanmaktadır.[23] Batı dünyasının yaşadığı tarihi dönüşüm üç kategoride değerlendirilebilir: Birincisi aklın, dinin ve geleneksel normların yönlendiriciliğine karşı kendi özerkliğine kavuşmasıdır. İkincisi bilim ve teknik alanında Galileo ve Kepler'le beraber başlayan akılcı ve evrensel özelliklere sahip deneyci, araştırıcı bir anlayışın

---

[18] Ali Akdoğan, **Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat,** İstanbul:Rağbet Yayınları, 2002. s.58.
[19] Akdoğan, s.60.
[20] S.H. Nasr, **Modern Dünyada Geleneksel İslam,** Çev. S.Ş. Barkçın,-H. Arslan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989. s.14.
[21] Edgar Morın, **Avrupa'yı Düşünmek,** Çev. Ş. Tekeli, İstanbul:Afa Yayınları, 1995. s.93-94.
[22] Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu,** çev. Zeynep Arıoba, İstanbul: Hil Yayınları, 1985, s.68.
[23] Amman, s.12.

ortaya çıkışıdır. Üçüncü kategori ise, sosyal hayatta kutsala göre hareket etmeyen, rasyonel ve seküler özelliklere sahip bir insan, toplum ve yönetimin tesisi olarak sınıflandırılabilir.[24]

Görüldüğü gibi, Batı'da modernleşme ile birlikte din gerilemiş, onun yerine akıl ön plana çıkmıştır. Bilhassa, aydınlanma düşünürleri her bakımdan aklı savunmuşlardır. Onlar, insan için kurtuluşun inançla değil, bilimsel bilgi ve çalışmayla mümkün olabileceğine inanmışlardır. Onlara göre "aklın ortaya koyduğu her şey iyi, iyi olan her şey de akli ve doğrudur." Batı modernleşmesi bu bağlamda dinin sosyal hayattan çekilerek, fertlerin vicdanına hapsedilmesi gereğine inanmıştır. Dinin, diğer toplumsal kurumlar gibi seküler bir karakter kazanması amaçlanmıştır. Batı modernleşmesi, dini öldürmemiş, onu sınırlandırarak, denetimi altına almıştır.[25]

Modern toplumun oluşumu, sadece zihniyet alanında meydana gelen değişimler ile açıklanamayacak ölçüde karmaşık bir yapıya sahiptir. XIX. Yüzyılın kurucu sosyologlarının bile, moderniteye ilişkin çözümlemeleri birbirinden oldukça farklıdır. Comte, zihniyete vurgu yaparken, Marx "iktisadi ilişkiler"in belirleyiciliğine işaret etmiş; Weber ise modern toplumu ortaya çıkaran ana faktörün Protestanlık inanışı olduğunu ileri sürmüştür.[26]

Sosyo- ekonomik faktörleri bağımsız değişken olarak gören yaklaşımlar, sırasıyla XIII. ve XIV. yüzyıllardaki ticari hayatın yükselişini, kentleşmeyi, tarımsal teknolojinin gelişmesini, buna paralel olarak feodalitenin gerilemesini ve burjuvazinin ortaya çıkışı ile XVIII. yüzyıldaki aydınlanma ve XIX. yüzyıldaki sanayileşme aşamalarını önemli bulmaktadırlar. Bütün bu anlatılanlardan modernitenin kentleşme, sanayileşme ve sekülerleşme süreçlerini içine aldığı anlaşılmaktadır. Bütün bu süreçlerin ortak ifadesi "modern" adı verilen yeni bir toplumsal modelin, kendisine özgü kültürel ürünleriyle birlikte tarih sahnesindeki yerini alması olmuştur. Bu model kesin olarak XX. yüzyılda tarih sahnesindeki yerini almıştır. Modern toplum tarih sahnesindeki yerini öylesine güçlü bir biçimde almıştır ki, Avrupa dışındaki bütün

[24] Muhammed Arkoun, "İslami Bir Bakış Açısı İçinde Pozitivizm ve Gelenek, Kemalizm Olayı", **Cogito,** Sayı:1(Yaz 1994) , s.49.
[25] Akdoğan, s.62.
[26] Amman, s.15.

toplumlar değişme stratejilerini onu kendilerine emsâl kabul ederek belirleme yoluna gitmişlerdir.[27]

1.2. Türk Toplumunda Yahudiler

1.2.1. Osmanlı'dan Önce Türkiye Yahudileri

"Türkiye Yahudileri" kavramının biri dar, diğeri de geniş kapsamlı olmak üzere iki ayrı tanımı yapılabilir. Bu kavram en dar çerçevesiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde yaşayan Yahudi topluluklarının tümünü kapsamaktadır. En geniş tanımıyla ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselme devrinde ulaşmış olduğu sınırlar dahilinde Türk-Osmanlı kültürü içerisinde yaşayan Yahudi cemaatlerini içerisine almaktadır. Bu tanıma bu cemaatlerin yaşadıkları yerlerde Bizans etkisi altında kalmış olan ve sonradan İberyalı göçmenlerle birlikte bir potada eriyen toplulukları da ilâve etmek gerekir.[28]

Yahudilerin Anadolu'daki mevcudiyetini M.Ö. VI. yüzyıla kadar götüren deliller mevcuttur. Yahudilerin ilk olarak buraya ne zaman ayak bastıkları tam olarak bilinmemekle birlikte, bu yüzyıldan itibaren bu coğrafyada bir Yahudi cemaatinin var olduğu kesindir.[29] Anadolu'daki Yahudi varlığına ilişkin ilk bilgiler Eski Ahit'in Yoel kitabında geçmektedir:[30] *"Yehuda ve Yeruşalim halkını topraklarından uzaklaştırmak*

---

[27] Amman, s.15-17.
[28] Moshe Sevilla-Sharon, **Türkiye Yahudileri,** 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.10.
[29] Moshe Sevilla-Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** Yeruşalayim: Graph Press, 1981, s.156.; Sharon, **Türkiye Yahudileri,** s.11.
[30] Kitâb-ı Mukâddes, Yoel, 3:6.

için Grekler'e sattınız." Burada Yahudilerin Fenikeli esir tüccarları tarafından İyonyalılara satılmış olduklarına işaret edilmekte ve dolayısıyla Ege bölgesindeki Yahudi varlığına ilişkin bilgi verilmektedir.

Ege Bölgesi'nde yapılmış olan kazılarda, İ.Ö. IV. yüzyılda buralarda yaşamış Yahudi topluluklarının izlerine rastlanmıştır. Daha sonraki yıllarda da, hem Büyük İskender'in generalleri, hem de Amasyalı coğrafyacı Strabon, hep Küçük Asya'daki Yahudi halklarından bahsetmişlerdir.[31] Aristo'nun öğrencisi olan Soli'li Klearkus, hocasının Anadolu'da bir Yahudi ile karşılaşmış olduğunu yazmaktadır.[32] Eski Yunan şehirleri ile Bizans'a, yani Osmanlı Devleti'nin çekirdeğini oluşturan bölgelere bakıldığında önemli Yahudi cemaatleri ile karşılaşılmaktadır.[33]

Muhtelif kaynakların şahadetiyle Anadolu'daki varlıkları teyid edilen Yahudilerin buraya gelişleri çok bilinen bir olayın ertesinde gerçekleşmiştir. Yahudiler Babil'de yaşarlarken, Keyhüsrev Babil'in bağımsızlığına son vererek, İsrailoğullarının memleketlerine dönmelerine ferman çıkartmıştır. Yahudilerin bir kısmı Filistin'e avdet ederken, bir kısmı da bulundukları yerde kalmayı tercih etmişlerdir. Zaman içerisinde bu aileler, civar memleketlere giderek, geleneklerini ve dinsel törenlerini muhafaza etmek yoluyla buralarda karşılaştıkları cemaatlere kısmen yada tamamen karışarak, Küçük Asya'nın çeşitli noktalarına yerleşmişlerdir.[34]

Yahudilerin Anadolu'daki varlık ve yaşayışıyla ilgili milâttan önceki dönemlere ilişkin bilgi veren bir hayli kaynak mevcuttur. Milâttan 323 yıl evvel ölen Büyük İskender bir grup Yahudiyi Filistin'den İzmir'e naklettirmiştir.[35] İzmir'e çok yakın bir Batı Anadolu kasabası olan Bergama(Pergame)'da milâttan 130 yıl öncesine dayanan bir Yahudi cemaatinin varlığından bahsedilmektedir.[36] Bergama'daki bu cemaat zengin,

---

31 Robert Schild, "Türkiye Yahudilerinin Kısa Bir Tarihi", mini DEV, 1.7.2000, http: www.minidev.com/kulturler/kulturler -Yahudi- Türkiye Yahudilerinin Kısa Bir Tarihi, (Erişim: 8 Şubat 2003), (par.1).

32 Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.156.

33 İrvin Cemil Schick, "Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler", **Tarih ve Toplum,** Sayı:29(Mayıs 1986), s.36.

34 Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** 3. Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, 1995, s.13.

35 Apocalypse de St. Jean II. S.7-8'den nakleden: Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.16.

36 Theodore Reinach, Mihridate et les Juifs R.E.J.XVI, s.204-210'dan nakleden: Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.17.

aydın ve hatırı sayılır bir topluluktur. Roma ile iyi ilişkiler içinde olan bu topluluk zaman zaman onların himayesini istemektedir. Hatta I. yüzyılın ortalarında Bergama Kralı ile Judea (İsrail) başkanı Antipar arasında sıkı bir ilişki vardır.[37] Cicero'da Yahudi cemaatleriyle ilgili değerli bilgiler vermekte, Bergama, Edremit, Dinar Yahudileri tarafından Bet Ha-Mikdaş (Kutsal Tapınak) için toplanan paraya Roma Valisi Flaccus'un el koyduğundan sözetmektedir.[38] Filozof Philon'un bir eserinde ise, Bitinya'nın bir kenti olan Bursa'da M.Ö. 79 yıllarında bir Yahudi cemaati bulunduğu zikredilmektedir.[39] Ayrıca, Roma İmparatoru Augustus zamanında (M.Ö. 63-M.S. 14) Ankara'da bir Yahudi cemaati yaşamaktadır.[40] Konuyla ilgili araştırmalar da Roma Devleti Ankara'yı aldığında, bu şehirde bir Yahudi toplumunun var olduğunu kanıtlamıştır.[41]

Milâttan sonraki devirlerle ilgili olarak da Anadolu'daki Yahudi varlığına işaret eden bulgu ve belgeler mevcuttur. Kudüs, İ.S. 70 tarihinde Roma İmparatoru Titus tarafından işgal edilmiş ve İkinci Tapınak yıkılmıştır. Bu hadisenin ardından Yahudilerin Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya, Bursa ve Konya'ya kalabalıklar halinde göç ederek, yerleştikleri hususunda Yahudi tarihçiler ittifâk halindedir.[42] Bu göçler, üç asır boyunca gelişip, zenginleşmelerine izin verilen pagan Roma topraklarına yönelik olarak Yahudilerin gerçekleştirdikleri genel Yahudi muhaceretinin bir kısmıydı.[43] Küçük Asya'ya yönelik bu Yahudi göçleri daha sonraki tarihlerde de devam etmiştir.

Yahudi kültürünün antik dönemlerde Anadolu'da yaşayan toplumları etkilemiş olduğunu gösteren kanıtlar da mevcuttur. Tarihçi Jozefus Yahudi olmayan halkın Cuma geceleri mum yaktığını, Cumartesi ve bayram günlerinde de sinagoga gittiğini yazmaktadır.[44]

---

[37] Beki L. Bahar, **Ankara Yahudileri,** İstanbul: Pan Yayıncılık, 2003, s.22.

[38] Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.156.

[39] Naim Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, 1993, s.18.

[40] Bahar, s.26.

[41] Bahar, s.23.

[42] Stanford J. Shaw, **The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic,** London: Macmillan Co, 1991, s.15.

[43] Stanford Shaw, "Osmanlı Yahudilerinin Altın Çağı", **Sanat Dünyamız,** Sayı:48 (Yaz,1992), s.6.

[44] Sharon, **Türkiye Yahudileri,** s.13.

Bütün bu anlatılanlar bizlere, Anadolu'daki Yahudi varlığının kâdim devirlere kadar uzanan bir geçmişi olduğunu ispatlamaktadır.

1.2.2. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye Yahudileri

Görüldüğü gibi Anadolu'da İslâm hakimiyetinden ve Osmanlı egemenliğinden önce de Yahudiler yaşamaktadır. Bu nedenle Osmanlı-Yahudi münasebetlerinin tarihi devletin kurulduğu yıllara kadar uzanmaktadır. Osmanlıların Yahudilerle ilk karşılaşmaları fetih siyasetlerinin tabii bir sonucu olarak tezâhür etmiştir.

Osman Gazi'nin beyliği döneminde, hâkim olduğu topraklar üzerinde Yahudilerin yaşadığına dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.[45] Tarihi kayıtlara göre Bursa şehri 1326'da Orhan Gazi tarafından fethedildiği zaman burada bir Yahudi cemaati bulunduğu, savaş sebebiyle Yahudilerin Hıristiyanlarla birlikte şehri terk ettikleri, fakat kısa bir süre sonra şehre tekrar geri döndükleri bilinmektedir. Hatta Orhan Bey bir ferman yayınlayarak, günümüzde hala ayakta olan ve İslâm mimari üslûbunun egemen olduğu *Etz ha Hayim Sinagogu*'nun inşâ edilmesine izin vermiştir.[46] Bu hadise, Osmanlı-Yahudi ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Yine bu dönemde Süleyman Paşa Gelibolu'yu aldığı zaman orada karşılaştığı Yahudilerin hayatında olumsuzluk yaratacak herhangi bir gelişme olmamıştır.[47]

Orhan Gazi'nin oğlu I. Murat devrinde de fetihler devam etmiş, bu politikanın sonucu olarak bir miktar Yahudi nüfus daha devletin tebaasına katılmıştır. Bu dönemde Edirne'nin alınmasından sonra kentin Yahudi cemaati hadiseyi sevinçle karşılamıştır.[48] I. Murat'ın maiyetinde Elisseus isimli bir de Yahudi filozof vardır.[49] 1416'da Şeyh Bedrettin hareketine katılarak, Müslüman olan Torlak Kemal isimli şahıs da Manisalı bir Musevidir. Torlak Kemal'in kimliği, o tarihlerde Manisa'da bir Yahudi cemaatinin var olduğuna işaret etmektedir.[50]

---

[45] Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.159.
[46] Sharon, **Türkiye Yahudileri,** s.31. ; Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.43.
[47] Ergun Hiçyılmaz ve Meral Altındal, **Büyük Sığınak,** İstanbul: Cep Kitapları A.Ş, 1992, s.11.
[48] Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.159.
[49] Bahar, s.36.
[50] Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.15.

Osmanlı Yahudi uyruklarının sayısını iki yoldan arttırmıştır: Fetih ve göç. Bunlardan ilki, sadece Yahudiler için değil, Osmanlı sınırlarının genişlemesi sonucunda Osmanlı uyruğu haline gelen daha bir çok topluluk için de geçerliydi. İkinci alternatif ise hemen hemen tümüyle sadece kendi özgür iradeleri ile Osmanlı hâkimiyetine girmeyi isteyen Yahudilere özgüydü. Osmanlı idaresinin hoşgörüsü ve tanıdığı fırsatlardan etkilenen Yahudiler asırlar boyunca Avrupa'nın muhtelif bölgelerinden Osmanlı ülkesine göç etmişlerdir.[51]

1376 yılında Macaristan'dan çıkarılan ve 1394 senesinde de VI. Charles tarafından Fransa'dan kovulan Yahudiler, II. Murat devrinde Osmanlı ülkesine ayak basmışlardır. 1470 senesinde İmparator Ludwig'in Bavyera'dan sınır dışı ettiği Yahudiler de yine Osmanlı mülküne sığınmışlardır.[52]

Avrupa Yahudileri zaman zaman bir takım asılsız iddia ve iftiralara da hedef oldukları için bulundukları ülkeleri terke mecbur kalmışlardır. 1542'de Prag Yahudileri Türklere karşı açılacak bir savaşın hazırlıklarını bildirdikleri ve yangın çıkardıkları suçlamasıyla Bohemia'dan kovulmuşlardır. Sınır dışı edilen bu kitlenin ekseriyeti soluğu yine Osmanlı ülkesinde almıştır.[53] Osmanlı idaresi XV. ve XVI. yüzyıllarda, Avrupa'da zulme uğrayan ve kovulan Yahudileri ülkesine kabul etme hususunda bir tereddüt göstermediği gibi, hatta bu göçleri teşvik edici bir politika da takip etmiştir.[54]

Osmanlı'nın Yahudileri himaye siyaseti daha sonraki devirlerde de devam etmiştir. 1674'te IV. Mehmet Lehistan Seferinden sonra Kaminick Yahudilerini İstanbul ve Edirne'ye getirmiştir. 1782 senesinde yine Leh Yahudileri zor duruma düşmüşler, 150 aile, Tuna yoluyla Rumeli'ye gelmiştir. Gelenler İzmir ve Selânik'e yerleştirilmiştir.[55] 1891-92 yıllarında Rusya'da kitlesel işkence ve ölümlere (pogrom) tâbi tutulan Yahudiler de, sığınak olarak, Osmanlı başkentini seçmişlerdir.[56]

---

[51] Bernard Lewıs, **İslam Dünyasında Yahudiler,** Çev.Bahadır Sina Şener, Ankara: İmge Kitabevi,1996, s.141.

[52] Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.45.

[53] Yusuf Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, 1999, s.27.

[54] Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi,** 2. Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 1996, s.37.

[55] Hiçyılmaz-Altındal, s.16.

[56] Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.24.

İspanya'dan 1492'de başlayan göç, hiç şüphesiz Osmanlı Yahudilerinin toplumsal topografyasını en fazla değiştiren olaydır.[57] Bu tarihte Endülüs'ün çöküşüyle birlikte ağırlaşan baskılar, Yahudileri İspanya'dan ayrılmaya mecbur etmiştir. Hakikatte İspanya'dan Osmanlı mülküne göç eden Yahudilere yönelik baskılar Endülüs'ün yıkılışından yüz yıl kadar önce başlamıştı.[58] 1492 senesinin sonlarına doğru İspanya'da **Marranos'lar*** hariç tek bir Yahudi dahi kalmamıştı. Din değiştirmeyi reddederek, göç edenlerin kesin sayısı bilinmemektedir. Tarihçilerin verdikleri rakamlar 200 000 ile 500 000 arasında değişmektedir.[59] Çoğu tarihçinin birleştiği mantıklı rakam ise göç edenlerin 120 000 kişi civarında olduğudur. **Paul Johnson'a** göre; göç edenlerden 100 000'i Portekiz'e geçmiş, 50 000'i ise Kuzey Afrika'ya ve gemi ile Türkiye'ye gitmiştir.[60] Portekiz'e gidenler, 1497-98 yıllarında oradan da kovulmuşlar ve selâmeti İspanyol din kardeşleri gibi Osmanlı topraklarına sığınmakta bulmuşlardır.[61] Sultan II. Bayezit, muhacirlerden bir kısmını Selânik ve İstanbul'a, diğerlerini de Sakız adasına yerleştirmiştir.[62] Zâhirde din değiştirmiş, Katolikliğe geçmiş gibi görünerek, İspanya ve Portekiz'de kalmış olan Yahudiler de bir süre sonra tekrar eski dinlerine dönmek arzusuyla bu iki memleketten ayrılmaya başlamışlar ve bunların bir kısmı 1532 yılından itibaren yine Türkiye'ye ilticâ etmişlerdir.[63]

Yahudi cemaati XV. Yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı toplumunda Yahudilerin yükselişi 1492'den itibaren İberik yarımadasını terk etmeye mecbur kalan Yahudilerin önemli bir kısmının Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif bölgelerine, hassaten de Selânik'e yerleşmeleri ile birlikte başlamıştır.[64]

---

[57] Schick, s.37.

[58] Ira M. Lapıdus, **İslam Toplumları Tarihi,** Çev. Yasin Aktay, C.1, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002. s.525.

* **Marranos:** Dışarıya karşı Hıristiyan görünüp, içlerinden eski dinlerine bağlı kalan Yahudiler.

[59] Louis Bertrand, **İspanya Tarihi,** Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu-Nurullah Ataç, İstanbul, 1940, s.142.

[60] Paul Johnson, **Yahudi Tarihi,** Çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, 2000, s.226.

[61] Güleryüz, Türk Yahudileri Tarihi I, s.65.

[62] Hikmet Tanyu, **Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler,** C.1, 2. Baskı, İstanbul: Bilge Yayınları, 1979, s.148.

[63] Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.23.

[64] Taner Timur, **Osmanlı Çalışmaları,** 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi,1996, s.35.

İspanya göçünün en büyük etkisi, şüphesiz dil sahasında olmuştur. Yahudilerin İspanya'dan getirdikleri dil (Judeo-Espagnole) zamanımıza kadar varlığını devam ettirmiş ve garip bir paradoks ile birçok şehirde İspanya sürgünlerinden önce de var olan ve Yunanca konuşan yerli Bizans Yahudilerince de kabul görmüştür.[65] Bu dil, bütün Türkiye Yahudilerinin ana dili olarak benimsenerek, günümüze kadar gelmiştir.

Tarih boyunca Anadolu'daki Yahudi yaşayış ve kültürünün zamana ve coğrafyaya göre değişen ve yekdiğerine hiç benzemeyen çok farklı toplumsal tezahürleri de görülmüştür. Elazığ ve Malatya gibi beldelerde Türkçe'nin yanısıra Kürtçe'yi de konuşan Yahudilere tesadüf olunduğu kaydedilmiştir. Aynı şekilde Güneydoğu'da ve bilhassa Antakya'da Arapça konuşan yerel cemaatlerin varlığı bilinmektedir.[66]

Yahudiler uzun ve çileli tarihleri boyunca vermiş oldukları hayatta kalma mücadelesinde, çok sık göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden, eski dünyada ayak basmadıkları ve kendilerinden bir nişân bırakmadıkları yer bulabilmek oldukça zordur. İstanbul Ortaköy'deki "Yahudi Çarşısı'"ndan, esası "Çıfıtlar" olan Eskişehir'in "Çifteler" köyüne ve hatta Antakya'nın "Yahudi Mahallesi"ne kadar ülkemizdeki birçok mekân, isimleri ve mimarileriyle bu gerçeği yansıtmaktadırlar.[67] Cumhuriyetin ilk yıllarında Yako (Jack) isimli bir Yahudi tarafından işletilen, fakat günümüzde tek bir Yahudinin dahi yaşamadığı Bergama'daki bir kahvehane de hala halk arasında "**Yahudinin Kahve**" olarak anılmaktadır.

Türkiye'de, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılından beri Yahudilere Musevi de denilmektedir.[68]

1.2.3. Selânik Yahudileri

---

[65] Bernard Lewis, **Çatışan Kültürler (Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler),** Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s.30.

[66] Schick, s.37.

[67] Schick, s.38.

[68] Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar),** Ankara: Seba Yayınları, 1997, s.25.

Yakındoğu Yahudi ailesinin en önemli uzvunu teşkil eden Selânik Yahudilerini (diğerleri İstanbul, İzmir v.b) sinesinde barındıran Selânik şehri sahip olduğu nüfus kesafetiyle dört yüz yıl boyunca dünya Yahudiliğine başkentlik yapmıştır.

Osmanlı Avrupası'nda bir Yahudi kenti denecek kadar kesif bir nüfusa sahip olan Selânik üzerine yapılan tarihi demografik incelemeler XVI. asırdan itibaren şehirde Yahudiliğin hâkim unsur olduğunu ortaya koymaktadır.[69] Dört yüz yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlı Avrupası'nın ekonomi, Sefarad Yahudiliğinin ise kültür başkenti olan Selânik din değiştirme ve sürgün tercihleri ile karşılaştıklarında sürgünü tercih edenler tarafından yaratılmış bir merkezdi.[70]

1478 senesine ait bir hane sicil defteri incelendiğinde görülür ki, şehirde tek bir Yahudi dahi yaşamamaktadır.[71] Bu tarihte Selânik'te yaşayan 1119 aileden 837'si Müslüman, 282'si ise Hıristiyan'dır.[72] Osmanlı tahrir defterlerine göre de aynı tarihte vergi ödeyen nüfusun yarısı Müslüman, yarısı da Hıristiyan'dır.[73] Bütün kayıtlar bu tarihte şehirde hiçbir Yahudinin yaşamadığını belgelemektedir. Halbuki o tarihten yaklaşık üç asır evvel, XII. asrın ikinci yarısında Selânik'ten geçen Tudela'lı seyyah Benjamin burada 500 civarında Yahudinin yaşamakta olduğunu bildirmekte ve baş rabbi Samuel ile kendisi gibi âlim olan oğullarının isimlerini vermektedir.[74]

Ortaçağ'da da Yahudileri bünyesinde barındıran bir şehir olmasına rağmen, 1492'den önce Selânik'te hiç Yahudi olmamasının sebebi burada yaşayan Yahudilerin kısa bir süre önce buradan ayrılmak zorunda bırakılmış olmalarıdır. Zira, İstanbul'un fethini takip eden yıllarda bu şehre dışarıdan getirilip, iskân edilen unsurlar arasında Selânik Yahudileri de vardır.[75]

---

[69] İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim,** 1. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000, s.334.

[70] Lewis, **Çatışan Kültürler,** s.36.

[71] Lewis, **Çatışan Kültürler,** s.36.

[72] Halil İnalcık, "Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış", **Türk Kültürü,** C. 5, Sayı: 68 (Haziran1968), s.541.

[73] İlias A. Kolovos, "Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selanik", **Tarih ve . Toplum,** Sayı:168 (Aralık 1997), s.8.

[74] Tudela'lı Benjamin ile Ratisbon'lu Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri,** Çev. Nuh Arslantaş, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001, s.40.

[75] Robert Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,** Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991, s.45.

1478 tarihinde Yahudilerin yaşamadığı bir şehir olma hususiyetine sahip olan Selânik, çeyrek yüzyıl içerisinde bu niteliğini değiştirmiş ve kısa süre içerisinde de Yahudilerin ekseriyete sahip oldukları bir şehir olma özelliğine kavuşmuştur. 1520'lere gelindiğinde şehirde mevcut 4863 hanenin 2645'i Yahudilere aittir.[76] Tarihi olmayan, ancak Kanuni Sultan Süleyman devrine ait olduğu belli olan bir defterde en az yirmi Yahudi cemaatinin isimleri yer almaktadır. XVII. yüzyılın başlarında ise bu sayı yirmi beşe çıkmıştır.[77] Kanuni'nin oğlu II. Selim'in saltanatının ilk yıllarında (1567-68) şehir nüfusunun % 62,51'ini Yahudiler oluşturmaktadır.[78] XV. yüzyılın son, XVI. yüzyılın da ilk yıllarında gerçekleşen büyük göçler (İspanya-1492, Sicilya ve Güney İtalya-1493, Portekiz-1497) neticesinde önemli sayıda Yahudi Osmanlı Devleti'nin himayesi altında Selânik'e yerleşmiştir.[79] Daha sonraki yıllarda, Fransa, Hollanda ve İtalya'da yaşayan Yahudilerden de Selânik'e göç edenler olmuştur.[80] Selânik şehri bu göçlerle birlikte dört asır boyunca muhafaza ettiği özel konumuna kavuşmuştur.

1842'de 70 000 kişilik kent nüfusunun 36 000'i Yahudi'dir. Hatta, Selânik'i ziyaret eden tarihçi Fallmerayer kentin Samariya adını almasını önermiştir. Altmış yıl sonra 1902'de yapılan ikinci sayımda da, 120 000 kişilik nüfusun 62 000'inin Yahudi olduğu tespit edilmiştir.[81] Bir başka kaynakta ise, 1845 yılında Yahudi cemaatinin toplam nüfusun % 45'ini oluşturduğu belirtilmektedir.[82]

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Selânik bünyesinde Yahudileri barındıran hiçbir şehir ile mukayese edilememektedir. Bu dönemde sadece Yunan kentlerindeki cemaatlerin hiçbirinin 5000'den fazla mensubu olmadığı gibi, Yahudilerin nüfusun % 5'i ile 10'undan daha fazlasını temsil edemediği İmparatorluktaki diğer kent merkezleri (İstanbul,İzmir) de Selânik ile kıyas kabul etmiyordu. Bu durum, Selânik'in Yahudi

[76] İnalcık, "Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış", s.541.
[77] Lewis, **Çatışan Kültürler,** s.36.
[78] Kolovos, s.8.
[79] Kolovos, s.8.
[80] Hiçyılmaz-Altındal, s.11.
[81] Rena Molho, "Yenilenme", **Selanik (1850-1918),** (Haz: Gilles Veinstein), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.69.
[82] Mehmet Ali Gökaçtı, "Maliye Nezareti Temettüat Defterlerine Göre 1845 Yılında Selanik", **Tarih ve . Toplum,** Sayı:168 (Aralık 1997), s.18.

fizyonomisinin emsâlsizliğini tescilliyordu.[83] Şehrin sahip olduğu bu imtiyâzdan dolayı **Samuel Usque,** Selânik'i İsrail'in annesi olarak vasıflandırmıştır.[84]

Tarihçi İlber Ortaylı'nın deyimiyle[85], "*Selânik bir zamanlar, tıpkı bugünkü New York gibi bütün dünyadaki Yahudilerin en kalabalık ve en renkli hayat sürdükleri bir kentti.*"

1.2.4. İstanbul Yahudileri

Yahudilerin İstanbul'daki mevcudiyetleri de tıpkı Anadolu'daki varlıkları gibi oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. İstanbul'da bilinen en eski sinagogun tarihinin M.S. IV. yüzyıla kadar gittiğini[86] dikkate alacak olursak, Yahudilerin bu şehirdeki varlıklarının ne kadar eski olduğunu kolaylıkla farkederiz.

XII. yüzyılda İstanbul'a gelen Tudela'lı seyyah Benjamin Yahudilerin Pera'da ikâmet ettiklerini söylemektedir. Seyyah Benjamin'in seyahatnamesine göre; Yahudiler burada şehir merkezinde oturmamakta, şehre ancak iş gereği Marmara denizini geçerek gelmektedirler. Yahudi mahallesinde 2000 Rabbani Yahudisi ile 500 Karay Musevisi yaşamaktadır.[87]

Fetihten sonra da İstanbul'un bu özelliği değişmemiş, yeni göçler ve Osmanlı'nın iskân politikası ile şehrin Yahudi nüfusu sürekli olarak artmıştır. İmparatorluk siyasetinin bir icâbı olarak, Sefarad Yahudilerinin en önemli iki merkezi olan İstanbul ve Selânik'e, Osmanlı yetkilileri tarafından kalabalık sayıda yerli ve yabancı Yahudi yerleştirilmiştir. Fetihten sonra yeni başkentin imarı ve iskânı işine koyulan Fatih'in bu politikasında Yahudiler önemli bir yer işgal etmişlerdir. Şehrin yeniden inşâsı sürecinde çok sayıda Yahudi zorla Osmanlı eyaletlerinden İstanbul'a göç

[83] Molho, s.69.
[84] Léon Sciaky, Frawell to Salanico, s.108-116'dan nakleden: Abdurrahman Küçük, **Dönmeler Tarihi,** 2. Baskı, Ankara: Rehber Yayınları, 1992, s.71.
[85] İlber Ortaylı, "İlber Ortaylı ile..." Programı, TRT-2, 18 – 01 – 2004.
[86] Naim Güleryüz, **İstanbul Sinagogları**, İstanbul: Rekor Ofset, 1992, s.10.
[87] Tudela'lı Benjamin ile Ratisbon'lu Petachia, s.43.

ettirilmiştir.[88] Kente gönüllü ya da zorunlu olarak yerleştirilen bu nüfus, İmparatorluğun Selânik'ten sonra gelen en önemli ikinci Yahudi cemaatinin nüvesini teşkil etmiştir.[89] Bu dönemde Hıristiyanlardan, Türklerden ve de Yahudilerden birçok aile İstanbul'a nakledilmiştir.[90] Fetih sırasında Pera'da ikâmet etmekte olan yüz kadar Cenevizli zengin Yahudi de daha sonra karşıdaki eski İstanbul şehrine nakledilmiştir. Böylelikle, iktisâdi açıdan mahir, siyasi açıdan da güvenilir olan bir unsur şehre sokulmuştur.[91]

İstanbul Yahudi cemaati 1492'de İspanya'dan Osmanlı topraklarına yönelik olarak gerçekleşen büyük nüfus muhacereti ile kemiyet ve keyfiyet olarak daha da gürbüzleşmiştir. Sefaradların da eklenmesi ile cemaat, 30 000'i aşan nüfusu ile bütün Avrupa'nın en önemli Yahudi merkezi haline dönüşmüştür.[92]

1492'den sonra da İstanbul'a yönelik Yahudi göçleri devam etmiştir. 1526'da Kanuni Sultan Süleyman Budapeşte'yi fethettikten sonra kötü durumda olan Yahudileri gemiyle İstanbul'a göndermiş ve yerleştirmiştir.[93] XVI. asırda İstanbul şehri 44 sinagogu ve 30 000 civarındaki nüfusuyla Avrupa'nın en kalabalık Yahudi cemaatine sahip şehri haline gelmiştir.[94]

İstanbul, merkezi konumu, başkente ve tabiatıyla siyasal güçlere yakınlığı, ekonomik kudreti ve cemaatinin tarihi geçmişi açısından Osmanlı Yahudilerinin ikinci önemli şehridir. Galata'da, Boğaziçi'nde ve Haliç kıyılarındaki bir çok mahalle, havralarıyla, binalarıyla, maşatlıklarıyla, zamanımızda bile cemaatlerinin izlerini taşımaktadır. Ayrıca, Osmanlı'da millet düzeninin ortaya çıkışı sürecinde de bu şehir hahambaşılığın ve dolayısıyla Yahudi milletinin yönetim merkezi haline gelmiş, kültürel çoğulculuğuyla da dünyanın en önemli Yahudi cemaatlerinden birisi olmuştur.[95]

---

[88] Lewis, **Çatışan Kültürler** s.36.

[89] Rena Molho, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler,** (Ed: Pinelopi Stathis), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.78.

[90] Kritovulos, **İstanbul'un Fethi,** Çev. M. Gökman, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999, s.127.

[91] Lewıs, **İslam Dünyasında Yahudiler,** s.142.

[92] Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.61-62.

[93] Tanyu, s.148.

[94] M.Franco, **Essais sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman,** Paris,1897, s. 40'dan nakleden: Taner Timur, s.35.

[95] Schick, s.39.

Günümüzde İstanbul'da 20 000 civarında Yahudi yaşamaktadır.[96]

1.2.4.1. İstanbul Yahudilerinin Demografik Özellikleri

1.2.4.1.1. Tarihten Günümüze Yahudi Yerleşimleri

Tarih boyunca İstanbul'un bir çok semti Yahudilerin yerleşimine sahne olmuştur. Bilhassa Haliç kıyılarını tercih eden Yahudiler, Balat, Hasköy, Galata ve Beyoğlu'na yerleşmişlerdir. Kasımpaşa, Beşiktaş, Kuzguncuk, Ortaköy, Üsküdar, Unkapanı, Bahçekapısı, ve Balıkpazarı ile Topkapı gibi semtlerde de Yahudi mahalleleri vardır. Hatta, Bahçekapısı'nın eski ismi *"Yahudi Kapısı"* veya daha çok bilinen ifadesiyle *"Çıfıt Kapısı"* dır.[97]

Avram Galanti fetihten önce İstanbul'da yaşayan Yahudilerin Hasköy, Balat, Ortaköy, Kuzguncuk ve Arnavutköy semtlerinde oturduklarını söylemektedir.[98]

Bizans'ta Yahudiler IX. yüzyıldan itibaren Haliç'in güney kıyılarında ve özellikle Sirkeci'yi de içerisine alan Bahçekapı ile Ayasofya arasında kalan bölgede ikâmet etmişlerdir.[99] 1950'li yıllara kadar çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu Haliç bölgesi özellikle, XVII. yüzyıl'da İstanbul'un en önemli Yahudi yerleşim merkezidir.[100]

Yahudiler XI. yüzyılın ikinci yarısında resmi makamlarca Suriçi İstanbul'dan çıkarılarak, Pera'ya, yani Galata'ya nakledilmişlerdir.[101] Bu tarihten itibaren Galata Yahudiler için önemli bir merkez haline dönüşmüştür. Nüfusunun ekseriyeti Rum, Ermeni ve Avrupalılardan teşekkül eden Galata'da, XVIII. yüzyıl'da bile bir miktar Yahudi nüfus olduğunu ***İnciciyan*** isimli bir Ermeninin hatıratından öğreniyoruz.[102] 1890'lı yıllarda 500 kadar Yahudi ailesinin meskun bulunduğu bu bölgenin nüfusu, başka semtlerden gelerek buraya yerleşen yeni ailelerle birlikte daha da kalabalıklaşmıştır. Fakat, 1950'li yıllarda Yahudilerin İsrail'e ve iktisadi sebeplerle

[96] Yusuf Altıntaş, -T.C. Hahambaşılık Sekreteri- "Yahudilik" konulu görüşme, İstanbul:15 Nisan 2004.
[97] Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi,** C.12, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1979, s.197.
[98] Avram Galanti, **Fatih Sultan Mehmed Zamanında Yahudiler,** İstanbul, 1953, s.13-15.
[99] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.29.
[100] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.13-14.
[101] "Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.406.
[102] P. Ğ. İncicyan, **18. Asırda İstanbul,** Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976, s.101.

yurtdışına göçmeleri ve Yahudilerin bu tarihten itibaren yerleşmek için Taksim, Şişli, Nişantaşı gibi şehrin kuzeyinde kalan bölgelerini tercih etmeleri sebebiyle Galata, Şişhane ve Beyoğlu'ndaki Yahudi nüfusunda ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Ancak, zamanında kesif bir Yahudi yerleşimine sahne olmasından dolayı, bugün hala bu semtte birçok sinagogla birlikte hayır ve eğitim müesseseleri faaliyetlerini sürdürmektedir.[103]

Tarih boyunca Yahudiler açısından önemini muhafaza etmiş, günümüzde ise bu özelliğini kaybetmiş, bir diğer önemli yerleşim birimi ise Balat'tır. XV. yüzyılın ortalarında Makedonya'dan, aynı yüzyılın sonlarında İspanya ve Portekiz'den ve XVII. yüzyılın başlarında da Rodos'tan akın eden Yahudi muhacirler buraya yerleştirilmişlerdir. XX. yüzyılın başlarında 10 000 civarında Yahudinin yaşadığı Balat, 1950'li yıllara kadar nüfus ekseriyetini Yahudilerin teşkil ettiği bir semt olarak anılmıştır.[104] 1965 yılında 640 ailenin yaşadığı bu semtte 1967'de ancak 160 aile kalmıştır.[105] Zira, Balat'ta oturan birçok aile 60'lı yıllarda Şişli ve çevresine taşınmıştır. Günümüzde, Balat'ta sadece cemaat tarafından kendilerine yardım götürülen birkaç Yahudi ailesi kalmıştır.[106]

İstanbul Yahudi cemaati açısından, bugün için sadece tarihi öneme hâiz bulunan bir başka semt ise, Hasköy'dür. Muhtelif kaynaklar, İkinci Haçlı Seferi'nin düzenlendiği yıllarda Hasköy'deki Yahudi mahallesinden bahsetmektedir.[107] İstanbul'un fethinden sonra da Selânik ve Safed'den getirilen Yahudiler buraya yerleştirilmiştir.[108] Zaman içerisinde Hasköy, yangınların birçok şeyi yok ettiği, hatta sinagogları bile ortadan kaldırdığı, büyük bir yıkım yaşamıştır. Bundan dolayı da birçok zengin aile burayı terk etmiştir.[109] Zamanımızda artık Yahudilerin yaşamadığı bir yer olan Hasköy'de 1987 yılında 100 kadar yaşlı Yahudinin varlığı tespit edilebilmiştir.[110]

---

[103] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.242.; Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.66.
[104] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.239.
[105] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.14.
[106] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.249.
[107] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.244.
[108] Evliya Çelebi, **Seyahatname,** Çev. Zuhuri Danışman, C.1. İstanbul: Üçdal Neşriyat,1969, s.115.
[109] Moşe Grosman, **Dr. Markus (1870-1944) (Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler),** İstanbul: AS Matbaacılık A.Ş, 1992, s.294.
[110] Adem Özen, "Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri", MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993, s.32.

Kuzguncuk semti de Yahudilerin çok eski tarihlerde yerleştikleri bir bölgedir.[111] 1848 yılında 300'den fazla ailenin ikâmet ettiği Kuzguncuk'ta, 1992 senesinde yalnız 22 aile kalmıştır.[112]

Yahudiler IX. yüzyıldan beri İstanbul'un Sirkeci semtinde de bulunmaktadırlar.[113] 1919 yılında bu bölgede yaklaşık 500 ailenin bulunduğu bilinmektedir.[114]

Eskiden Kadıköy'ün bir köyü konumundaki Üsküdar'da XVIII. yüzyıl'da Türk, Rum ve Ermenilerin yanısıra, Yahudilerce de iskân edilmiş bir bölgeye dönüşmüştür.[115] Günümüzde Üsküdar'da oturan Yahudi aile bilinmemektedir.[116]

Ortaköy ise Bizanslılar devrinden günümüze kadar Yahudilerin oturdukları bir bölge olmuştur. Burası bir ara Yahudilerin en fazla yoğunlaştıkları semttir.[117] 18. yüzyılda da, şehrin dışında kabul edilen Ortaköy, kesif bir Yahudi nüfusunu barındırmıştır.[118] 2004 yılında da burada Yahudiler yaşamaktadır.

1261 yılından itibaren Kasımpaşa (Pegai) semti de Yahudilerin ikâmet ettiği bölgeler arasına girmiştir. Fetihten önce Yahudiler İstanbul'un güneyinde, Marmara sahillerine yakın bir bölge olan Langa'da da oturmuşlardır. Yahudilerin Langa'daki ikâmeti 1453'e kadar devam etmiştir. 1756 yangınından önce Cibâli'de de Yahudilerin yaşadığı kaydedilmektedir.[119]

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında da bugün artık tarih olmuş, birçok Yahudi yerleşim merkezi vardır. Bunlar sırasıyla Üsküdar, Dağhamam, Bağlarbaşı, Kuzguncuk, Selamsız ve Beykoz'dur.[120]

---

[111] Grosman, s.275.
[112] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.52.
[113] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.239.
[114] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.30.
[115] İncicyan, s.133.
[116] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.49.
[117] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.241.
[118] İncicyan, s.23.
[119] "Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.407-408.
[120] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.49.

Yahudilerin oturdukları semtler, ekonomik ve sosyal durumlarının gelişmesine paralel olarak değişmiştir. Osmanlı devrinde belli semtlerde toplanmış olan Yahudiler, XIX. yüzyıldan sonra lüks semtlere hızlı bir şekilde göç etmeye başlamışlardır.[121] Mesela, 1913'te 200 Yahudi ailenin yaşadığı bilinen Bakırköy, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Yahudilerin ikâmet ettiği bölgeler arasına girmiştir.[122]

Yahudiler 1935 yılından itibaren Taksim, Nişantaşı ve Şişli gibi Haliç'in kuzeyinde kalan semtlere akın etmişlerdir. Yahudiler, günümüzde Şişli, Nişantaşı, Gayrettepe, Ulus, Etiler, Ortaköy, Tarabya, Moda, Caddebostan, Suadiye, Ziverbey, vb. semtlere dağılmışlardır. Bu yüzden de artık Yahudilerin toplu halde yaşadıkları belirli bir bölgeden bahsetmek mümkün değildir.[123]

1.2.4.1.2. Tarihten Günümüze Yahudi Nüfusu

Tarih boyunca İstanbul'da az yada çok, mutlaka bir miktar Yahudi nüfusu bulunmuştur. Elimizde çok eski devirlere dair nüfus bilgi ve istatistikleri bulunmadığı için, Yahudilerin Bizans devrindeki nüfusları ile ilgili sağlıklı ve kesin bilgilere sahip değiliz. Sadece kâdim devirlerden beri İstanbul'da yaşadıklarını biliyoruz.

Fatih Sultan Mehmet'in saltanatının son yıllarına doğru İstanbul'un Galata haricinde kalan kesiminin nüfus yapısı, hane sicillerine göre şöyledir[124]: Müslüman 8951; Hıristiyan 3151; Yahudi 1647.* Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin resmen tanıdığı dini gruplar arasında mensupları en az olan grup Yahudilerdir.

De Jucherau isimli bir Fransız yazarı III. Selim döneminde İstanbul'un nüfusunun 900.000 olduğunu söylemektedir. Bu nüfusun 630.000'i Müslüman,

---

[121] Adem Özen, "Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri", MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993, s.26.
[122] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.35.
[123] "Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.408.
[124] Halil İnalcık, "Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un Fethi ve İmparatorluk", **Türk Kültürü,** C. I, Sayı:20(Haziran 1964), s.13.
* Osmanlı İmparatorluğu'nun klâsik devirlerinde yapılan sayımlarda doğrudan insanlar sayılmıyor, haneler sayılıyor, çıkan hane sayısı, 5 ile çarpılarak ortalama nüfus belirlenmeye çalışılıyordu.

120.000'i Rum, 90.000'i Ermeni ve 50.000'i de Yahudidir.[125] XIX. asrın ilk çeyreğinde de Yahudiler dinsel ve etnik gruplar içerisinde nüfus itibarıyla en küçük dilimi oluşturmaktadırlar. İstanbul'da yaşayan diğer dinsel gruplardan daha az bir nüfusa sahip olan İstanbul Yahudileri, İmparatorluğun muhtelif bölgelerinde yaşayan Yahudilerin genel ülke nüfusuna olan oranıyla kıyaslandığında ise, oldukça yüksek bir kemiyet ifade ederler.

1897 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda 215.425 Yahudi yaşamaktadır. Bu nüfus İmparatorluk nüfusunun % 1,13'ünü teşkil etmektedir. Bu tarihten on iki yıl önce, 1885 yılında yapılan Osmanlı nüfus sayımının sonuçlarına göre ise, İstanbul'da 44.361 Yahudi yaşamaktadır. Bu sayı, toplam nüfusun % 5.05'ine tekabül etmektedir. Oranlar, İstanbul'da Yahudilerin ülke geneline nispetle ne kadar yoğun bir şekilde yaşadıklarını göstermektedir.[126] Birinci Dünya Savaşı yıllarında bile İstanbul'daki Yahudi nüfusu oldukça fazladır. Savaş yıllarının gayrı resmi kayıtları İstanbul'daki Yahudi nüfusunun 50 000 kişi olduğunu söylese de, başkentte çıkan **El Tyempo Gazetesi** 90 000 kişilik bir tahminde bulunmaktadır.[127]

Cumhuriyetin ilânı ve milli devletin kurulmasıyla birlikte, Türkiye Yahudi toplumunun artmayan ve eksilmeyen, fakat toplam nüfus içerisinde kendisini koruyan nüfus grafiği ciddi bir düşüş göstermiştir. 1927 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında 13.648.270 olan Türkiye nüfusu içinde Yahudi nüfusun miktarı 81.392'dir.[128] Yahudi nüfusun genel nüfusa oranı % 1'in oldukça altına düşmüştür. Bu düşüş daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1927 ile 1965 yılları arasında Türkiye nüfusu 2.4 kat artarken, Yahudilerin nüfusunda yarı yarıya azalma görülmüştür.[129]

[125] A.De Jucherau: "Revolutions de Constantinople en 1807 et 1808 precedes d'observations generales sur l'etat actuel de l'Empire Ottoman"; Paris, 1819, II 257-258'den nakleden: Çetin Yetkin, **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler,** 2. Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, 1996, s.46-47.

[126] Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi,** s.89-90.

[127] El Tyempo, 27 Kasım 1918'den nakleden: Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler,** 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s.18.

[128] Abraham Galante, "Septiéme Recueil de Documents concernant les Juifs de Turquie" 'den nakleden: Yetkin, s.56-57.

[129] Fuat Dündar, **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar,** 1. Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, 1999. s.60-61.

Yahudilerin nüfusunun büyük bir düşüş göstermesindeki en büyük etmen 1948'de İsrail'in kurulması olmuştur. 1970'lere kadar 38 000 kişi Türkiye'den İsrail'e göç etmiştir. İsrail'e bu süre içinde göçenlerden 13 000 kadarı gittikleri yere uyum sağlayamayarak Türkiye'ye geri dönmüştür.[130]

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sürekli bir düşüş gösteren Türkiye Yahudilerinin nüfusuna paralel olarak İstanbul Yahudilerinin nüfusunda da ciddi bir düşüş görülmüştür. 1927 senesinde yapılan nüfus sayımının ortaya koyduğu gerçek 81.392 Yahudinin, 46.781'inin İstanbul'da oturmakta olduğudur. Bu sayı 1955 yılında 36.914'e, 1965'te ise 30.831'e düşmüştür.[131]

Bu dönem içinde İstanbul Yahudilerinin nüfusunda ciddi bir azalma görülürken, garip bir paradoks yaşanmış, İstanbul Yahudilerinin Türkiye Yahudi nüfusu içerisindeki oranı gittikçe yükselmiştir. 1927 senesinde nüfusun % 60'ı İstanbul'da yaşıyorken, 1965'lere gelindiğinde Türkiye Yahudilerinin % 80'i İstanbullu olmuştur.[132] Günümüzde ise, 24.000 civarında olan Türkiye Yahudi nüfusunun takriben 20.000 kadarı İstanbul'da yaşamaktadır.[133] Bu rakamlar Türkiye Yahudilerinin neredeyse % 85'inin İstanbul'da yaşadığını göstermektedir. Türkiye Yahudiliği giderek, İstanbul Yahudiliği ile özdeş hale gelmektedir.

Cemaatin kendisini yenileyemeyen bir nüfus yapısına sahip olduğu da dikkat çekmektedir. İstanbul'da her yıl 150 civarında bebek doğmakta, fakat buna karşılık 300 kadar Yahudi ölmektedir. Yani nüfus azalmaktadır.[134] Daha yakın zamanlarda yapılan bir başka çalışmaya göre ise, cemaat içerisindeki ölümler, doğumlardan % 133 daha fazladır.[135] Nüfusun, özellikle de genç nüfusun sürekli olarak azalmasının en önemli sebeplerinden birisi de İsrail ve diğer ülkelere göçtür.[136]

Kısaca, İstanbul Yahudi cemaati kemiyet itibarıyla azalan, keyfiyet itibarıyla da yaşlanan bir nüfus profili çizmektedir.

---

[130] Moché Catane, "Bir Yahudi Gözüyle Türkiye Yahudileri", **Büyük Gazete,** 23 Haziran 1976, s.12.
[131] "Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.407.
[132] Dündar, s.61.
[133] Yusuf Altıntaş, -T.C. Hahambaşılık Sekreteri- "Yahudilik" konulu görüşme, İstanbul:15 Nisan 2004.
[134] Leyla İpekçi, "Musevi Damat Aranıyor", **Aktüel,** Sayı:17 (31 Ekim-6 Kasım 1991), s.36.
[135] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.201.
[136] İpekçi, s.36.

1.2.4.2. İstanbul Yahudi Cemaatleri

Fetihten evvel İstanbul'da Romaniotlar (Roma Yahudileri) ve Karâîmler olmak üzere iki ayrı Yahudi cemaati yaşamaktaydı.[137] XV. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'dan gelen göçmenlerin İstanbul'a yerleştirilmesiyle birlikte, bunlara Sefaradlar ve Aşkenazlar olmak üzere gelenek olarak birbirinden farklı iki Yahudi cemaati daha eklenmiştir.

Tarih boyunca İstanbul Yahudileri menşelerine, dil ve geleneklerine ve geldikleri bölgelere göre beş ayrı isim altında guruplaşmışlardır. Bunlar Romaniotlar, Karâîmler, Aşkenazlar, Sefaradlar ve yabancı uyruklu İtalyan Yahudileridir.

Şimdi bunları sırasıyla inceleyelim:

1.2.4.2.1. Romanyotlar

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiği zaman burada bir Yahudi cemaati ile karşılaşmıştır. Bunlara Romaniotlar ya da Roma Yahudileri deniliyordu.

Osmanlı coğrafyasının ilk ve en eski Yahudi grubu Romaniotlardır. Bu Yahudiler, Osmanlı Devleti daha henüz kurulmadan önce bu topraklarda var olan, fetihlerle birlikte Türklerin ele geçirdikleri şehir ve kasabalarda karşılaştıkları Yunanca konuşan yerli Yahudilerdir. Romaniotlar Bizans'ın Başkenti Konstantinopolis'in haricinde, Anadolu'nun batısında, Yunanistan'da ve bazı Balkan kentlerinde yaşamaktaydılar. İlâhi ve ayinlerinde *"Minhag Romania"* olarak bilinen Roma Örfü'nü, yani Bizans İmparatorluğu örfünü tatbik etmişlerdir.[138] Bizanslı Yahudilerin devamı olan bu grup, katı bir dinsel Ortodoks görüşe sahiptir.[139] Ayrıca Romaniotlar, Grek kültürünü devam ettirmekle gurur duymuşlar ve yeni gelen Yahudileri küçümsemişlerdir.[140]

---

[137] Avram Galanti, **Fatih Sultan Mehmed Zamanında Yahudiler,** İstanbul, 1953, s.10-11.
[138] Lewıs, **İslam Dünyasında Yahudiler,** s.140.
[139] Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, C.1. Ankara: TTK Yayınları, 1990, s.57.
[140] Shaw, **The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic,** s.44.

Romaniotlar ve Sefaradlar 16. yüzyılın ilk yıllarından itibaren İstanbul Yahudilerinin tümüne hâkim olma ve hahambaşılığı ele geçirme mücadelesine girişmişlerdir. Sürekli olarak sayıları artan Sefaradlar bu mücadeleyi kazanmışlardır. Hadiseler XVII. yüzyılda da Sefaradlar lehine gelişmiştir. 1633 yılında çıkan İstanbul yangını, Yahudi mahallelerinin çoğunu ortadan kaldırdığı gibi, bu iki ayrı Yahudi cemaatini de aynı sinagoglarda ibadet etmeye zorlamıştır. Yangından kurtulan ibadethaneler daha ziyade Sefaradlara ait olanlar olmuştur. Öncekinden daha şiddetli olan 1660 yangını da Romaniotlar aleyhine gelişmiş ve yine onlara ait olan sinagogları yok etmiştir. Bunun üzerine Romaniotlar diğer cemaatler içerisine dağılmak zorunda kalmışlardır.[141] Romaniotlar zamanla kendilerine özgü kültürlerini koruyamamışlar ve Sefaradlar içerisinde asimile olmuşlardır.

Romaniotlar, artık günümüzde yaşayan bir realite olmayıp, varlıklarıyla ancak ilgili literatürde karşılaşılan tarihsel bir olgudur.

1.2.4.2.2. Karâîmler

Günümüze kadar küçük bir grup olarak da olsa, varlığını devam ettiren Karâîlik, Rabbani Yahudiliğin katı Talmudculuğuna karşı en ciddi reaksiyonu gösteren bir Yahudi mezhebidir.[142]

Karâîm kelimesinin kökü olan K-R-A maddesi hem Arapça'daki hem de İbranice'deki "Kıraat" sözcüğü ile aynı anlama gelmektedir.[143] Kelimenin sonundaki im eki ise İbranice erkek çoğul ekidir. Dolayısıyla bu inanışa bağlı olan kişilere de Karâîm denilmektedir. Kelimenin Türkçe'ye tercümesi Karaylar, İngilizcesi ise Karâîttir.[144] Karâîm terimi İbranice'de kutsal yazılar (Tora) demek olan *Mikra* sözcüğünden türemiştir. Karâîmler aynı zamanda "Tora'nın sahipleri" demek olan *Baalei la Mikra* veya "Tora'nın evlatları" anlamına gelen *Bnei ha Mikra* olarak da anılmaktadırlar.[145]

---

[141] Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** s.58.

[142] Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi,** Ankara: Ocak Yayınları, 1997, s.239.

[143] Yaşar Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri,** 3. Basım, İstanbul: Anka Yayınları, 2001. s.257. ; Tümer ve Küçük, s.239.

[144] "Musevi Türkler-Karaylar", **ATLAS (Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi),** Sayı:127(Ekim 2003), s.155-157.

[145] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.101.

Bu mezhebin mensuplarına "Karâîm" denilmesinin sebebi, Kitâb-ı Mukâddes'leri olan Tanah'ı çok okumalarından, üzerinde çok çalışmalarından ve bunun dışında kalan Talmud'u ve diğer Rabbani eser külliyâtını kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır.[146] Tüm dini kurallarını tamamıyla Tora'dan ve kelimenin yalın anlamı ile alan Karâîmler, hahamların daha sonraki tefsirlerine inanmamaktadırlar.[147]

Karâîliğin geçmişi Hazarların VIII. yüzyılda Yahudi dinini kabul etmesine kadar gitmektedir. Karâîliğin merkezi XII. yüzyıldan sonra Ortadoğu'daki ilim merkezlerinin gerilemesine paralel olarak Bizans'a kaymış, İstanbul ve Edirne gibi şehirlerde önemli cemaatler ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Rabbani görüşle yakınlık içerisinde olan Karâîlik, X. yüzyıldan itibaren Ortodoksluğun yörüngesine girmiş ve Osmanlı devrine gelindiğinde ise tümüyle ayrı bir cemaat haline gelmiştir.[148]

Bizanslılar zamanında İstanbul'a yerleşmiş olan Karâîmler, hem Romaniot'lardan daha farklı bir ayin uygulamakta, hem de dini öğretilerin yorumlanmasında daha liberal bir tavır sergilemektedirler.[149] Bu yüzden Karâîmler, Osmanlı Devleti zamanında da Rabbani Yahudilerden ayrı yaşamışlardır. Devlet, onları Yahudi statüsünde görmesine rağmen, aralarındaki farklılıkları dikkate alarak, Rabbani Yahudilerin dini otoritelerine uymaya zorlamamıştır.[150] Hatta, bu farklılıklarından dolayı onlara bir "Cemaatbaşı" seçme hakkı da tanımıştır. XIX. yüzyıl başlarında, Osmanlı Devleti teşkilâtında yapılan düzenlemeler çerçevesinde, Karâîmlerin Cemaatbaşısına resmi bir sıfat da tanınmış, cemaat üzerindeki yetkileri tescil edilerek, resmi mühür kullanmasına izin verilmiştir.[151]

Karâîmlerin İstanbul'a ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemektedir. Yalnız, gerek Karâîmlere ait kinisa'nın tarihinin Bizans devrine kadar uzanması ve gerekse Hazarlarla Bizans arasındaki münasebetlerin tarihi geçmişi, Karâîmlerin 8. yüzyıldan itibaren İstanbul'da yaşamakta olduklarını göstermektedir.[152] XII. yüzyılda

---

[146] Tümer ve Küçük, s.239.; Kutluay, s.257.
[147] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.101.
[148] Schick, s.36-37.
[149] Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** s.57.
[150] Eroğlu, s.86.
[151] Eroğlu, s.84.
[152] Kemal Tayfur, "İstanbul Karayları", **ATLAS (Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi),** Sayı:127(Ekim 2003), s.163.

İstanbul'a gelen Tudela'lı Benjamin burada 500 kadar Karâîmin yaşamakta olduğunu bildirmektedir.[153] Fatih'in İstanbul'u fethiyle birlikte Edirne, Korfu, Parga, Selânik, İzmit ve Kırım'dan da çok sayıda Karâîm Türkü buraya göçmüştür. Böylelikle İstanbul, Karâîmlerin Osmanlı coğrafyası içerisinde dini ve kültürel açıdan özgürlüklerine sahip oldukları bir merkez haline dönüşmüştür. Fethi takip eden günlerde de Karâîmler Hasköy'den Karaköy'e kadar uzanan bölgede iskân edilmişlerdir [154] Karâîm Yahudileri, eskiden beri İstanbul ve Galata'daki karşılıklı sahillerde ikâmet ettikleri için bu bölgeye Karaköy adı verilmiştir.[155] Ayrıca, Bahçekapısı'ndan Eminönü'ne kadar uzanan mahalle de Karâîmler tarafından iskân edilmiştir. Yeni Cami'nin inşâsı sırasında mahalle tümüyle istimlâk edilince burada bulunan cemaat Hasköy'e yerleştirilmiştir.[156] Burada Karâîmler, diğer Yahudilerden ayrı oturmuşlardır.[157] Farklılıklarını koruyan Karâîmler, önceleri Balat ve Hasköy'de yoğunlaşmışlarken, daha sonraları sadece Haliç'in kuzey kıyısındaki Hasköy'de toplanmışlardır.[158]

Hasköy'de Karâîmlere ait bir de **kinisa*** vardır. Karâîmlere ait bu sinagogun tam adı "**Kal ha Kadeş Be Kuşta Bene Mikra**"'dır.[159] Bu sinagog David'in bir mezmuruna dayanılarak yeraltına yapılmıştır.[160]

Karâîmler her zaman Yahudilerden ayrı yaşamışlardır.[161] Kendileriyle ilgili bilgi vermekten imtinâ eden Karâîmler, kapalı bir toplum olarak kalmayı tercih etmektedirler.[162] Ayrıca, Karâîmler, kendilerini semitik kökenli olarak görmemekte, "Türk Yahudisi" olarak tanımlamaktadırlar.[163]

---

153 Tudela'lı Benjamin ile Ratisbon'lu Petachia, s.43.
154 Tayfur, s.163.
155 P. Ğ. İncicyan, s.23.
156 Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi,** C.12, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1979, s.196.
157 Taha Akyol, **İlber Ortaylı ile Konuşmalar,** İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, s.64.
158 Robert Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,** Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991.s.51.
* **Kinisa:** Karâîmlerin sinagoglarına verdikleri isim.
159 Adem Özen, "*Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri*", MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993, s.73.
160 Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.292.
161 Grosman, s.317.
162 Grosman, s.315.
163 Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.294.

Günümüz Türkiye'sinde Karâîlik, İstanbul'a has bir olgudur. İstanbul haricinde Trakya ve Anadolu'nun hiçbir yerinde Karâîm yoktur.[164] Daha ziyade ekonomik alanlarda faaliyet gösteren Karâîmlerin İstanbul'daki nüfusu hiçbir zaman için 1000'i aşmamıştır.[165] Karâîmlerin nüfusu 1950'li yıllardan itibaren Avrupa, Amerika ve İsrail'e olan göçler ve karma evlilikler sonucunda hızla azalmıştır.[166] 1985 yılında 150 civarında[167] olan Karâîmlerin sayısı 1994 yılına gelindiğinde 100'e düşmüştür.[168] Zaten sınırlı sayıda müntesîbi bulunan cemaatin günümüzdeki nüfusu ise 50-60 kişi kadardır. Kemiyet itibarıyla son derece zayıf olmalarına rağmen her Şabat'ta ve dini bayram günlerinde kinisalarını açmakta ve birkaç kişiyle de olsa dini yükümlülüklerini yerine getirmektedirler.[169]

Bir diller, dinler ve mezhepler mozaiği olan İstanbul'un en renkli parçalarından birisi olan Karâîmler, yıldan yıla azalan sayılarıyla, yavaş yavaş bu büyük şehrin sosyal dokusundan çekilmektedirler.

1.2.4.2.3. Aşkenazlar

Aşkenaz terimi, Ortaçağ İbranicesi'ne göre Almanya'nın Kitâb-ı Mukâddes'te geçen ismidir. Bu sebeple, Alman Yahudilerine Aşkenaz denilmiştir.[170] Dar çerçevesiyle Almanya Yahudiliğini tanımlayan bu terim, geniş anlamıyla ise Batı, Orta ve Kuzey Avrupa Yahudi cemaatlerini de içerisine alan bir muhtevaya sahiptir.[171] Aşkenazlar, Almanca ile İbranice'nin karışımı bir dil olan Yiddiş lisânıyla konuşmaktadırlar.

İstanbul'a ve Osmanlı topraklarına Sefaradlardan daha evvel Aşkenazlar gelmiştir. Aşkenazların İstanbul'a gelişleri, 1492'deki Sefarad göçünden daha öncedir.

---

164 Şaban Kuzgun, **Hazar Ve Karay Türkleri,** 1. Baskı, Ankara: Üçbilek Matbaası, 1985, s.185.

165 Hatice Doğan, **Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, 2003, s.53.

166 Tayfur, s.163.

167 Kuzgun, s.185.

168 "Yahudi Okulları", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.406.

169 Tayfur, s.163.

170 Nicholas de Lange, **Yahudi Dünyası,** Çev. Sevil-Akın Atauz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1987, s.50.

171 Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi,** İstanbul: Universal Yayınları, 2000, s.73.; Shaw, **The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic,** s.45.

XV. yüzyıl başlarında Avrupa'dan Osmanlı topraklarına göç eden Aşkenazlar'dan bahsedilmektedir. Hatta bazılarının daha evvel gelmiş olmaları bile muhtemeldir.[172] İmparator Ludwig 1470'te Bavyera Yahudilerini sınır dışı edince, Almanya ve Orta Avrupa'dan ayrılan Aşkenaz gruplar İstanbul'a gelmişlerdir.[173] XVII. yüzyıl ortalarında (1648-1660) Ukrayna ve Polonya'da meydana gelen Yahudi tehcirinden sonra, bu ülkelerden kovulan Yahudiler de İstanbul'a gelmişler, bu yeni gelenlerle birlikte bütünlüklerini koruyan Aşkenazlar daha da güçlenmişlerdir.[174] XIX. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'dan göç eden gruplar da sığınak olarak özellikle İstanbul'u seçmişlerdir.[175] Osmanlı ülkesindeki Aşkenazların sayısı, 1850'li yıllarda Rusya'daki olumsuz koşullardan etkilenen Yahudilerin de göç etmesiyle birlikte eskisine nispetle çok büyük bir artış göstermiştir.[176]

XIV. yüzyıl sonlarından itibaren Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen ve Yiddiş dilini konuşan Aşkenazlar, İberik Yarımadası'ndan gelen Sefarad Yahudileri arasında, kemiyet itibarıyla az ve eğitim- öğretim bakımından da zayıf olmaları sebebiyle, bir süre asimile olmuş gibi görünseler de, geleneklerinin farklılığıyla, ana Yahudi gruplarından birisi olarak Tanzimat döneminde bile özerk bir cemaat halinde mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdir.[177] XIX. yüzyılda İstanbul Aşkenaz cemaati Sefaradlar karşısındaki konumunu önemli ölçüde güçlendirmiştir.[178]

XX. yüzyıl başlarında ise Aşkenazlar, toplam Yahudi nüfusunun %10'unu oluşturmaktadırlar.[179] Sefarad cemaati zamanla kültürel, ekonomik ve sayısal açılardan bir üstünlük sağlayarak, hâkim konuma otursa da, Aşkenazlar kendi kültürel değerlerini muhafaza etmeye çalışmışlardır. XX. yüzyılda bile bir cemaat başkanına sahiptirler. Fakat, gittikçe azalarak Sefarad kültürü içerisinde erimişlerdir.

Avrupa'dan göç eden Aşkenazların uzun süre asimile olmadan varlıklarını devam ettirmelerinin sebebi, kendileri dışında kalan diğer Yahudileri bulundukları

[172] Lewıs, **İslam Dünyasında Yahudiler,** s.140.
[173] Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** s.57.
[174] Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** s.58.
[175] Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.24.
[176] Hakan Alkan, **500 Yıllık Serüven,** 1. Baskı, Ankara: Günce Yayınları, 2000, s.118.
[177] Alkan, s.116.
[178] Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** s.57.
[179] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.266.

ülkelerde, kültürel yönden asimile olmuş unsurlar olarak görmelerinden dolayı, onlarla yakın ilişkiye girmekten kaçınmalarıdır.[180]

1.2.4.2.4. Sefaradlar

Osmanlı Yahudiliği denilince akla hemen Sefarad Yahudiler gelmektedir. Sefarad, İbranicede İspanya demektir. Türkiye Yahudilerinin tamamı İspanyol orijinli olmasalar da, Portekiz ve İtalya'dan göç edenlere de Sefarad denilmektedir. Ayrıca, Kuzey Afrika, İstanbul, Ege adaları ve Anadolu'da yaşayan cemaatlerle birlikte Bizans İmparatorluğu'nun bakiyyesi olan Yahudilerin tümü de bu isim altında toplanmaktadır.[181] Aslında, Sefarad kavramı bir bakıma kâdim devirlerden beri Akdeniz havzası etrafında kümelenmiş Yahudilerin ortak kimliğidir.

Sefarad Yahudiliğinin İstanbul'daki tarihi 1492'den itibaren başlamaktadır. Türkiye Yahudi toplumunun gerçek temelleri, Sultan II. Bayezit'in 1492 yılında İspanya'dan kovulan on binlerce Yahudiye Osmanlı kentlerinin kapılarını açmasıyla atılmıştır.[182] Bu tarihten itibaren Sefaradlar sürekli olarak artan sayılarda Osmanlı topraklarına akmaya başlamışlardır. Bu akış neticesinde öncelikle başkent İstanbul'da olmak üzere, Selânik, İzmir, Edirne ile Anadolu ve Balkan Yarımadasının birçok kentinde büyük Yahudi toplulukları ortaya çıkmıştır.[183]

İberik yarımadasından Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler kalabalık olmaları sebebiyle Romaniot denilen yerli Yahudilere ve Orta Avrupa'dan göç eden Aşkenazlara kültürel yönden galebe çalmışlardır.[184] Aynı şekilde İtalya ve Portekiz'den göçen Yahudiler de İspanyol kökenli Sefaradlar içerisinde erimişlerdir.[185]

Sefarad Yahudiliği Yahudi aleminde bir kültür kompartımanını ifade etmektedir. 16. yüzyılda Sefarad Yahudiliği, İspanyolca'nın Kastilya lehçesine Türkçe, İbranca ve

---

180 Shaw, **The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic,** s.45.

181 İlber Ortaylı, "Osmanlı Yahudileri", **Popüler Tarih,** Sayı:2 (Temmuz 2000), s.26.

182 Robert Schild, "Türkiye Yahudilerinin Kısa Tarihi", mini DEV, 1.7.2000, http: www.minidev.com/kulturler/kulturler -Yahudi- Türkiye Yahudilerinin Kısa Bir Tarihi, (Erişim: 8 Şubat 2003), (par. 5).

183 Lewıs, **İslam Dünyasında Yahudiler,** s.140.

184 Eroğlu, s.119.

185 Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** s.58.

Rumca kelimelerin de eklenmesiyle ortaya çıkan Ladino ya da Judeo-Espagnol denilen bir dil konuşuyorlardı. Zamanımızda bu dil artık unutulmak üzeredir. Yahudi cemaatinin iki süreli yayını **Şalom** ve **Tiryaki'nin** bazı sayfalarında bu dili yaşatmak için gayret sarf edilmektedir.[186] Sefarad dil ve kültürünü yaşatma gayesini güden her iki yayın organının da merkezi İstanbul'dadır.

Günümüzde Türkiye Yahudilerinin % 96'sı Sefaraddır.[187] İstanbul'daki en önemli Yahudi topluluğu da yine Sefaradlardır. İstanbul'da ***Toledano, Adut, Franco, Benveniste, Amorilyo*** gibi isimler taşıyan Yahudi aileleri İspanyol kökenlidir.[188]

İberik Yarımadası(İspanya ve Portekiz)'ndan gelen Yahudiler, Türk-Yahudi kültürünün temelinde yatan başlıca unsurdur.[189]

1.2.4.2.5. İtalyan Yahudileri (Yabancı Uyruklular)

Bizans'tan Osmanlılara mirâs kalan bir diğer topluluk da İtalyan Yahudilerinden oluşmaktadır.[190] İtalyan Yahudilerinin kuruluşuna ve tarihine ilişkin bilgilerde kesinlik yoktur. Bunların bir kısmı Bizans devrinde Konstantinopolis'te yaşıyorlardı.[191] İstanbul'da yaşayan bu topluluk mensupları XII. yüzyılda başta Cenova olmak üzere İtalya'nın ticari merkezlerinden Galata'ya, Kıbrıs'a ve Ortadoğu'nun diğer önemli bölgelerine giderek orada yerleşmiş tüccarlardan oluşuyordu.[192] Çoğunluğu ise, İspanya Engizisyonunun ardından İtalya'ya sığınmışlar ve daha sonra da Bizans'ın yıkılışıyla birlikte İstanbul'a gelmişlerdir.[193]

İstanbul'a ve İmparatorluk coğrafyasına uzun bir süre önce yerleşmeye başlayan İtalyan Yahudilerinin yerli cemaatle kaynaşarak tebaaya dahil olmaları ise XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir.[194] İsminden de fark edilebileceği gibi, bu cemaatin mensupları yabancı uyrukludurlar. 1862 yılında teşekkül ettirilen cemaat, 2. 5. 1862 tarihli

---

186 İlber Ortaylı, "Osmanlı Yahudileri", **Popüler Tarih,** Sayı:2 (Temmuz 2000), s.26.
187 "Yahudi Okulları", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.406.
188 Ilan Karmi, **Jewish Sites of İstanbul,** İstanbul: Isis Yayınları,1992. s.28.
189 Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.20.
190 Schick, s.36.
191 Karmi, s.26.
192 Schick, s.36.
193 Karmi, s.26.
194 Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim,** s.300.

İmparatorluk kararnamesiyle tanınmıştır. İtalyan Hükümetinin koruması altında olduğu için, topluluğa "İtalyan"lar da denmektedir.[195] Cemaatin resmi adı ***Comunita İsraelitico-İtaliana di İstanbul*** (İstanbul İtalyan Yahudi Cemaati)'dur.

Aslen Sefarad olan İtalyan Yahudilerinin ayrı bir isimle ortaya çıkmaları Sefaradlar arasına değişik bir renk katarken yeni bir bölünmenin de habercisi olmuştur. İtalyan Yahudi Cemaati Tanzimat'ta ortaya çıkan bu döneme has yeni bir olgudur.[196]

Cemaat kurulur kurulmaz Karaköy Zülfaris sokakta bir gayrımenkul satın alarak burasını sinagog olarak kullanmaya başlamıştır.[197] Cemaatin Şişli'de de etrafı duvarlarla çevrilmiş, çok temiz ve bakımlı bir mezarlığı vardır.[198]

Mensupları ***Modiani, Mitrani, Romano, Pizante*** gibi isimlerle tanınan[199] İtalyan Yahudi Cemaatinin 1990'lı yılların başında 500 kadar üyesi vardı.[200]

1.3. Yahudilikte Din ve Mabet

1.3.1. Musevilik

1.3.1.1. Kutsal Metinler

1.3.1.1.1. Kitâb-ı Mukâddes (Bible)

Yahudi Kitâb-ı Mukaddesine, başka bir ifadeyle iki bölümden meydana gelen kutsal kitabın ilk bölümüne Hıristiyanlar tarafından Eski Ahid(Âhd-i Atik) denilmektedir.[201] Eski Ahid Yahudiler tarafından ise *TANAH* olarak isimlendirilmiştir. Yeni Ahid(Âhd-i Cedid) olarak bilinen kutsal kitab külliyatı ise Hıristiyanlara gönderilen kutsal metinleri ihtiva etmektedir.

---

195 Grosman, s.307.
196 Alkan, s.120.
197 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.79.
198 Grosman, s.311.
199 Karmi, s.26.
200 Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.265.

201 Ömer Faruk Harman,**Yahudi Kutsal Kitapları,** İstanbul, 1988, s.1.

Yahudiler Eski Ahid'i üç bölüme ayırmışlardır. Eski Ahid'in ilk bölümüne *TORAH* denilmektedir. Yahudiler kendi Kitâb-ı Mukaddes'lerinin ilk bölümüne bu adı vermişlerdir.[202] Tora; kanun, şeriat, emir, ders, rehber gibi anlamlara gelmektedir.[203] Tora Tekvin, Huruç, Levililer, Sayılar ve Tesniye isimlerini taşıyan beş kitaptan meydana gelmiştir.[204] Bu beş kitabın Türkçe adları ise Yaratılış, Mısır'dan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Yasa'nın Tekrarı'dır. Bu başlıklar, her bir kitabın ana muhtevasını tanımlamaktadır.[205]

Yahudi dini hayatında Tora kelimesinin anlamı çok daha geniş tutulmuştur. Arapça Tevrat'ın karşılığı olmakla birlikte Yahudi öğretilerinin bütününe "Tora" denilmektedir. Bu tabir hem Moşe'ye verilen kitabın hem de öğretilerin tümünün ortak ismi olmuştur. "Yazılı" ve "şifâhi" olmak üzere Tora ikiye ayrılmaktadır.[206]

Yazılı Tora Moşe'den (Hz.Musa) sonra gelen peygamberlerin sözlerini de içine almak suretiyle genişlemiş ve böylece Yahudilerce Tanah Hıristiyanlarca Eski Ahit olarak isimlendirilen kutsal kitap külliyatı ortaya çıkmış ve yaklaşık M.S. II. Yüzyılda Yavne(Jamnia)'de toplanan bir sinod tarafından da son şekline kavuşturulmuştur.[207]

Eski Ahid'in ikinci ve üçüncü bölümleri ise "Peygamberler" anlamına gelen NEBİİM ve "Kitaplar" anlamına gelen KETUBİM bölümleridir. NEBİİM 21, KETUBİM ise 13 kitaptan oluşmaktadır.

Ortaya çıkan kolleksiyon "Kutsal Yazıt" olarak isimlendirilmekle birlikte Tora'dan sonra gelenlerin kutsallığı ikinci plandadır.[208]

Eski Ahit Yahudiler için her şey anlamına gelmektedir. Fakihler bütün dini hükümlerini ona dayamışlar, filozoflar ondan ilham almışlar, en karanlık günlerinde Yahudiler bütün ümitlerini ona bağlamışlardır.[209]

---

[202] Harman, s.41.
[203] Tümer ve Küçük, s.221.
[204] Harman, s.42.
[205] Rabi Benjamin Blech, **Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik,** Çev. Estreya Seval Vali, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2003, s.99.
[206] Kutluay, s.164.
[207] Tümer ve Küçük, s.222.
[208] Graetz, Vol, I p. 400'den nakleden: Kutluay, s.168.
[209] Hayrullah Örs, **Musa ve Yahudilik,** 4. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s.29.

1.3.1.1.2. On Emir

İsrailoğullarına Tanrı tarafından Moşe Rabenu aracılığıyla verilen, bütün Yahudilerin anayasası hükmünde olan, günümüzde Yahudilerce çok tabii görülmesine rağmen, bütün zaman ve mekânlara hitap edebilen bir keyfiyete sahip olan, Tanrısal,

ahlaksal ve toplumsal kurallar bütününün toplamına "On Emir" denilmektedir.[210]

On Emir aşağıda sıralanmıştır:

"1-Seni Mısır diyarından çıkaran Tanrın Ad... benim. Karşımda başka ilâhların olmayacaktır.
2-Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın suretini yapmayacaksın...
3-Rab'bin ismini boş yere ağza almayacaksın.
4-Şabat gününü takdis etmek için onu hatırında tut.
5-Babana ve anana hürmet et.
6-Katletmeyeceksin.
7-Zina etmeyeceksin.
8-Çalmayacaksın.
9-Komşuna karşı yalan şehadet etmeyeceksin.
10-Komşunun evine tamah etmeyeceksin." [211]

Bu on emrin sıralamasının bile gelişigüzel olmadığı görülmektedir. İlk dört emirde varolan kuralların kişinin Tanrıyla olan ilişkilerini, beşinci kuralın kişinin ailesiyle olan ilişkisini, altıdan ona kadar olan kuralların ise ferdin toplumla olan ilişkilerini düzenlediği açıktır.[212]

Vazetmiş olduğu hükümler itibarıyla "On Emir", bir Yahudinin hem Rabbi'ne karşı olan görevlerini hem de içerisinde yaşamış olduğu topluma karşı olan yükümlülüklerini ihtar eden bir özelliğe sahiptir. On Emir'de anlatılan, Yahudiliğin

---

[210] Suzan Alalu ve Diğerleri, **Yahudilikte Kavram Ve Değerler,** İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996, s.159.
[211] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.159.
[212] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.159-160.

iman esaslarından ziyade, bir Yahudinin hayatı boyunca yerine getirmek ve kaçınmakla mükellef olduğu emirlerdir.

On emir, Tanrı-fert, fert-aile ve fert-cemiyet dengesini kurarak, dünya ve ahiret düalizmine dayanan sosyal düzenin teessüs ve idâmesini hedeflemektedir.

1.3.1.1.3. İman Prensipleri

Yahudilikte diğer inanç sistemlerinde olduğu gibi dogmalar yoktur.[213] Yahudiliğin birinci derecedeki ana kaynağı olan Tevrat ve onun tamamlayıcısı mevkiindeki Neviim ve Ketuvim metinlerinin hiçbir yerinde hangi prensiplerin iman esaslarına dahil olduğu tam ve kesin olarak belirtilmemiştir.[214] Yahudilikte, bağlılarının tamamı tarafından kabul görmüş doğmatik iman esasları yoktur. Yahudiliğin Kutsal Kitab külliyatında Kur'ân'da olduğu gibi nelere inanılması gerektiğine ilişkin sistematik bilgi bulunmaz. Sadece Allah'a iman edilmesi gerektiği Tevrat'ın içinde (Çıkış 20. Bab ile Tesniye 6. Bab'da) yer alan On Emir'de (Asarat ha-dıvarim) zikrolunmaktadır.[215]

XII. Asra gelinceye kadar muhtelif zamanlarda Yahudiliğin iman esasları rabbiler ve filozoflar (Philo,Saadiah Gaon, Hananel Hursiel v.b.) tarafından müteaddid kereler belirlenmiştir. XII. Asırda 13 iman esasını biraraya getirerek Yahudi inanç sistemini belirleyen ve Yahudi şeriatına son şeklini veren kişi ise Maimonides (1135-1204) olmuştur. Yahudilerin bütünü tarafından olmasa dahi, kâhir ekseriyeti tarafından kabul edilerek, günlük dua kitaplarına dahi alınan prensipleri tespit eden bilgin Moşe ben Maimun (İbn Meymun)'dur.[216]

Maimonides tarafından belirlenen 13 prensip şu şekilde sıralanmaktadır;

"Tam bir imanla inanırım ki:
1.Mükemmel ve eksiksiz olan Tanrı diğer yaratılanların varolmasına sebep olandır.
2.Tanrı'nın tekliği diğer varlıkların tekliğine benzemez.
3.Tanrı'nın bedeni yoktur, insan biçiminde düşünülemez, hiçbir şekilde tasvir

[213] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.108.
[214] Kutluay, s.183.
[215] Tümer ve Küçük, s.248.
[216] Kutluay, s.181.

edilemez.
4.Tanrı sonsuzdur.
5.Dua edilecek ve itaat edilecek tek varlık Tanrı'dır.
6.Peygamberlerin bütün sözleri doğrudur.
7.Moşe, bütün peygamberlerin arasında en büyüktür.
8.Elimizde olan Tora, Tanrı tarafından Moşe'ye verilen Tora'nın aynıdır ve değiştirilmemiştir.
9.Tora, ilahi bir dindir ve değiştirilemez.
10.Tanrı, kullarının bütün hareket ve düşüncelerini bilir.
11.Tanrı, Tora buyruklarına uyanları mükafatlandırır, uymayanları cezalandırır.
12.Maşiah kesin olarak gelecektir.
13.Ruh ölümsüzdür ve Tanrı istediği zaman ölüleri hayata kavuşturacaktır." [217]

Bu prensipler Sefarad ve Aşkenaz Yahudilerinin dua kitabı olan "Siddur" da bulunmakta ve her gün sabah ibadeti olan Şahrit'te söylenmektedir.[218] Ayrıca, iman prensipleri günde iki kez tekrarlanması şart olan "Şema" duasının içerisinde de yer almaktadır.[219]

Yahudilere göre "Yahudilik hakkında olup da bu ilkeleri içermeyen hiçbir kitap tam değildir." [220]

1.3.1.1.4. Talmud

Talmud hem Yahudi dinindeki tüm kanunları içeren bir yasalar kitabıdır, hem de bu kanunların gerekçelerini izâh eden bir mahiyete sahiptir.[221]

Yahudilikte Talmud'un diğer adı *"Sözlü Tora"*'dır. Tanrı Yahudilere Tora (yazılı metin) ile birlikte Sözlü Tora'yı (Tora Şe-B'al Peh) da vermiştir. Geleneksel Yahudi inanışına göre Tanrı'nın Moşe'ye Sinâ'da verdiği, daha sonra Moşe'den Yeşu'ya, Yeşu'dan Yaşlılara, Yaşlılar'dan Peygamberler'e ve Peygamberler'den de Babalar'a geçtiğine inanılan öğretiler bütününe *Sözlü Tora* denilmektedir.[222] Sözlü Tora

---

[217] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.110.
[218] Tümer ve Küçük, s.252.
[219] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.108.
[220] Blech, s.151.
[221] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.300.
[222] Blech, s.131.

olarak bilinen bu öğretiler bütünü M.S. II. Yüzyıl ile M.S. V. Yüzyıllar arasında Babil ve Yeruşalayim'de (Kudüs) Rabbiler eliyle yazıya dökülmüş ve ortaya bugün bütün dünyanın Talmud olarak bildiği yasalar külliyâtı çıkmıştır. Talmud'u yazıya dökenler daha çok günümüzün üniversite profesörleri seviyesindeki kişilerdir.[223]

İki ayrı bölümden oluşan Talmud'un ilk bölümü tekrar ve öğrenme anlamına gelen "şna"'dan ismini alan *Mişna*'dır. Talmud'un ikinci kısmı olan *Gemara* ise Aramice'de öğrenme ve öğretme manasına gelen "Gmar" sözcüğünden türemiş olup, Talmud'un ilk bölümü olan Mişna'nın yorumlanmasıdır.[224]

Mişna, Rabbilerin görüşlerini yansıtan ilk önemli metindir. Prens Yehuda Ha-Nasi tarafından M.S. 200 yıllarında yazılmıştır.[225] Nasi, Mabet'in yıkılması ve Yahudilerin dünyaya dağılmalarından dolayı, öğretilerin, yazıya dökülmedikleri takdirde yok olacağını anlamıştı.[226] Yahudi Sözlü Kanunu olan Mişna, Rabbi Nasi tarafından öğretilerin sürgünde unutulabileceği endişesiyle yazılmıştır.[227] Altı kısma ayrılan Mişna'da zirai kanunlar, oruç ve bayramlar, resmi ve dini kanunlarla, evlilik ve suça ilişkin kanunların anlatıldığı bölümler vardır. Mişna'nın daha net bir açıklama ve yorumu ise Gemara'da yapılmaktadır.[228]

Gemara, Mişna'ya bilgelerin üç yüz yıl boyunca yapmış oldukları tartışmaların eklenmesidir.[229] Birisi bundan 1500 yıl kadar evvel (M.S. V. Yüzyılın sonları) Babil'de, diğeri ise o tarihten 100 yıl kadar önce Yeruşalayim'de, Yahudi bilginler tarafından yazılarak, tamamlanan iki ayrı gemara bulunmaktadır. Mişna ile Babil Gemarası birlikte Babil Talmud'unu, Mişna ile Yeruşalayim Gemarası ise birlikte Yeruşalayim Talmud'unu oluştururlar. Hiçbir zaman Babil Talmud'u kadar kullanılmamış olan Yeruşalayim Talmud'u, hacim itibarıyla, Babil Talmud'unun üçte biri kadardır.[230] Yahudi kültürünün ortaya koyduğu en büyük eserlerden biri olan Babil Talmud'u,

---

[223] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.300.
[224] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.300.
[225] Blech, s.130.
[226] Blech, s.132.
[227] Blech, s.141.
[228] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.300.
[229] Blech, s.141.
[230] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.300.

2.500.000 kelimeyi ihtiva eden büyüklüğü ve 6000 sayfalık hacmi ile Yahudi kültürünü kucaklayan bir ansiklopedi hükmündedir.

Talmud, nesiller boyunca tüm Yahudilere bilgi ve ışık saçan bir kaynak olmuştur.[231]

Rabbani Yahudiler, Talmud'u reddedenleri gerçek Yahudi olarak kabul etmezler.[232]

1.3.1.1.5. Şulhan Aruh

Edirneli Yosef Karo tarafından kaleme alınan ve ilk kez 1564 yılında Venedik'te basılan *"Şulhan Aruh"*, günümüzde dahi geçerliliğini koruyan çok meşhur bir eserdir. Yahudiliğin hukuki esaslarını içeren bu eser bütün Yahudi cemaatlerince kabul edilmiştir.[233]

Yahudi Kanununu derleme sürecini başlatan Maimonides'in ardından Rabbi Yosef Karo (1488-1575), XVI. yüzyılda sadece Maimonides'in değil, ondan önce yaşayan büyük rabbilerin kararlarını da eserine ekleyerek, Yahudiliğin günümüze kadar geçerliliğini koruyacak olan standart hukuk çalışmasını kaleme almıştır.[234] Şulhan Aruh Karo'nun üzerinde uzun yıllar boyunca çalıştığı temel eseri Bet Yosef (Yosef'in Evi)'in bir özetidir.[235] Yosef Karo, "Kurulu Sofra" anlamına gelen Şulhan Aruh'u Sefarad Yahudilerinin düşünüş tarzını yansıtan bir kanun kitabı olarak yazmıştır.[236]

Karo, ansiklopedik içeriği ve değeriyle "Kurulu Sofra" ismini hâk edecek bir başyapıt ortaya koymuştur. Yazar bununla, Yahudiliği bir sofra gibi iştah açıcı bir biçimde sunmayı hedeflemiştir. Bütün Dünya Yahudilerinin Şulhan Aruh'u kabulü, Karo'nun bu işte son derece başarılı olduğunu göstermektedir.[237]

1.3.1.2. Kutsal Gün ve Bayramlar

[231] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.301.
[232] Eroğlu, s.75-76.
[233] Eroğlu, s.81.
[234] Blech, s.154.
[235] Esther Benbassa-Aron Rodrıgue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi,** Çev. Ayşe Atasoy, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. s.158.
[236] Blech, s.155.
[237] Blech, s.155.

Yahudilik kutsal gün ve bayramlar açısından oldukça zengin bir dindir. Yahudi bayramlarının her biri, bir tarihi hatırayı canlı tutmak maksadıyla kutlanmaktadır. Günümüzde kutlanan her bayramın Yahudi tarihinin derinliklerine kadar giden tarihsel bir izdüşümü vardır.

1.3.1.2.1. Şabat

Tarih boyunca Yahudi yaşamının ağırlık merkezini teşkil eden Şabat, Yahudiliğin en önemli rüknüdür. Şabat biblik devirlerden günümüze kadar hayata farklı bir güzellik katmıştır. Ailenin her anlamda bütünleştiği bu günde aile fertleri zamanı birlikte geçirip, birlikte yerler. Bu gün Tora'nın okunup, dua edildiği, şarkılar söylendiği bir gündür.[238] Resmen ifade edilmemekle birlikte Yahudilikte Şabat bir tür "Haftalık Bayram"'[239]dır.

Yahudilikte Şabat(Cumartesi) dinlenme ve işi bırakma günü olan haftanın yedinci günüdür.[240] Şabat'ın ismi zikredilmemekle birlikte Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci gün dinlendiği noktasından hareket edilmiş ve Şabat bir dinlenme günü olarak tespit edilmiştir. Fakat bu gün sadece bir tatil ve dinlenme günü olarak anlaşılmamalıdır. Ulvî bir mefhum olan Şabat, insanın kendisiyle baş başa kalarak, ruhen kanatlandığı ve Râbb'ine yakın olduğu gündür.[241] Yahudiliğin en önemli belgesi olan "On Emir"'de hiçbir bayram ve ibadetten bahsedilmemesine rağmen Şabat günü zikredilmiştir. 4. emirde şöyle denilmektedir[242]:

> *"Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın.Ama yedinci gün bana, Tanrın RÂB'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen,oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dahil, hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, RAB yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim."*

238 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.180.
239 Özen, **Yahudilikte İbadet,** s.193.
240 Moshe Greenberg, "Sabbath", EJD.,XIV, 557; Fohrer,116,'dan nakleden: Özen, **Yahudilikte İbadet,** s.193.
241 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.180.
242 Kitâb-ı Mukâddes, Mısır'dan Çıkış, 20:8-11.

İbrâni lisânında Şabat haricindeki günlere isim verilmemiştir. Şabat dışındaki günler birinci, ikinci......altıncı gün şeklinde tanımlanmıştır. Şabat yedinci günün adıdır.[243] Yahudilikte diğer günlere isim verilmemesinin sebebi, Şabat'ın haftanın diğer günlerince bir ilâhi menzil olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Haftanın diğer bütün günleri Şabat'a ulaşmayı hedeflemektedir.[244]

Yahudi takvimine göre bir gün akşam vakti başlamakta ve ertesi gün aynı vakte kadar 24 saat sürmektedir. Bu yüzden Şabat'ta, cuma akşamüzeri güneşin batışıyla birlikte başlamakta ve cumartesi günü akşamüzeri ilk yıldızların görülmesiyle birlikte nihayete ermektedir.[245]

Şabat'ın en önemli ritüellerinden birisi de kandillerin yakılmasıdır. Şabat ışıklarının yakılma saatinden evvel tüm hazırlıkların bitmesi gerekir. Şabat'ta mumlar veya kandiller Yahudi takviminin ölçülerine göre Kabalat Şabat saatinde yakılmalıdır. Daha geç bir vakitte yakılamaz. Ama istenirse bir saat öncesinden yakılabilir.[246]

Bu günde üç öğün yemek yemek kuraldır. Bunlardan ilki cuma akşamı, ikincisi cumartesi günü öğle vaktinde sinagogdan döndükten hemen sonra, sonuncusu ise yine aynı gün *minha** duasından sonradır.[247] Bunlardan cuma akşamları aile bile birlikte yenilen akşam yemeği talmudik devirlerden zamanımıza değin bütün dünya Yahudilerinin titizlik ve özveriyle yerine getirmeye çalıştıkları en önemli Yahudi geleneğidir.[248]

Şabat Tanrı tarafından Yahudilere Şabat yasakları denilen birtakım kurallar ve kısıtlamalarla birlikte sunulmuştur.[249] Yapılan tüm işlerin durdurulması Şabat yasaklarının ana eksenini oluşturmaktadır. Bu yasaklar sadece fiziki güç ile yerine getirilebilecek işleri kapsamaz. Farklı bir durum yaratabilecek her türlü fiil bu yasağın

[243] Örs, s.341.
[244] Blech, s.170.
[245] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.182.
[246] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.182.
[247] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.185.
* **Minha:** Öğleden sonra duası.
[248] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.184.
[249] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.180.

kapsamı dahilindedir. Rabbilerin tanımlaması ile Mişna'da 39 madde halinde zikrolunan bu yasaklar, tohumun ekilip biçilmesi, ateşin yakılıp söndürülmesi, hayvanın yününün kırpılması, yazının yazılıp silinmesi, ateşin yakılıp söndürülmesi, evden dışarıya herhangi bir şeyin taşınmasına[250] kadar çok değişik sahaları kapsamaktadır. Bu yasakların sayısız türevleri vardır ki, zamanın değişmesine ve tekniğin ilerlemesine nispetle değişime uğrayarak nesilden nesile Yahudi hayat tarzı olarak aktarılmışlardır.[251] Günümüz şartlarında elektrik düğmesine dokunmaktan, televizyon seyretmeye, cep telefonu ile konuşmaktan, otomobil kullanmaya kadar bir çok eylemin yerine getirilmesi Şabat günü yasaktır. Şabat'ta potansiyel enerjinin kinetik enerjiye dönüşmemesi prensibi egemendir.[252]

"On Emir"'de de geçmesi hasebiyle Yahudi dininin temel taşlarından biri olan Şabat, Yahudilere göre ***"ruhun tazelenmesine olanak tanıyan bir zaman mabedidir"***[253]

1.3.1.2.2. Roş Aşana (Yılbaşı)

Yahudi yılı Tişri(eylül-ekim) ayının birinci gününe denk gelen Roş Aşana Bayramı ile başlar. Tişri ayının birinci gününe müsadif olan bu tarih on kefaret gününün ilkidir. Son gün ise büyük kefaret günü olan Yom Kipur'dur.[254] İbranice "Korku Günleri" anlamına gelen ***Yamim Noraim*** tabiri bu iki kutsal günü ve aralarındaki on günlük zaman dilimini çok daha iyi bir şekilde tanımlar.[255] Tişri ayının ilk ve ikinci günü kutlanan bu bayram Yahudilikte dinsel yılbaşı olarak kabul edilmektedir. Roş Aşana'nın İbranice'deki tam karşılığı da budur.[256] Bu gün Yahudi inanışına göre dünyanın yaratıldığı gündür.[257]

Bu günle ilgili olarak Tora'da RÂB Moşe(Musa)'ye şöyle demektedir[258]: "*İsrail halkına de ki, 'Yedinci ayın birinci günü dinlenme günüdür, boru çalınarak anma ve*

[250] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.181.
[251] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.181.
[252] Yusuf Altıntaş, -T.C. Hahambaşılık Sekreteri- "Yahudilik" konulu görüşme, İstanbul:27 Mayıs 2004.
[253] Blech, s.176.
[254] Örs, s. 346-347.
[255] Blech, s.178.
[256] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.38.
[257] Örs, s.346-347.
[258] Kitâb-ı Mukâddes, Levililer, 23:24-25.

kutsal toplantı günü olacaktır. O gün gündelik işlerinizi yapmayacak, RAB için yakılan sunu sunacaksınız.'" Tora'da bu gün ***Yom Azikron*** "Hatırlama Günü" ve ***Yom Terua*** "Şofar Çalınma Günü" olarak da zikredilmektedir. Bu günü "Yılbaşı" demek olan ***Roş Aşana*** ve "Yargı Günü" anlamına gelen ***Yom A din*** tabirleriyle vasıflandıranlar Talmud bilginleri olmuştur.[259] İnanışa göre, Roş Aşana'da bir hakim mevkiinde olan Tanrı insanları yargılamakta ve onların yeni dönemdeki yazgılarını hükme bağlamaktadır. Roş Aşana ile Yom Kipur arasında kalan 10 günlük dönemde ise bu hükümler insanların nadim olma derecelerine göre değiştirilebilmektedir.[260]

Hiçbir eğlencenin yapılmadığı bu iki gün Yahudiler tarafından ibadet ve tövbe ile değerlendirilmeye çalışılır.[261] Roş Aşana'da asıl ibadet sinagogda olmakta, orada duadan evvel on defa şofar öttürülmektedir.[262] Sinagogda bir araya gelen Yahudiler için bu günün en önemli ritüeli şofar'ın sesidir. Şayet Roş Aşana Şabat'a tesadüf ederse şofar çalınmaz.[263] Ayrıca, bu gün sinagogda toplanan Yahudiler birinci ve ikinci günün sabahında Tora'nın üçüncü bölümünden onar kısım okumaktadırlar.[264]

1.3.1.2.3. Yom Kipur

Sözcük olarak "Kipur" "Lehaper" fiilinden türemiştir ki İbranice'de, kefaret ödeme, Tanrı'yla hesaplaşıp temize çıkma anlamlarına gelmektedir.[265] Nadim olma, yaptıklarından pişmanlık duyma, dua edip yakarma, kişinin vicdanıyla ve Tanrı ile hesaplaşıp temize çıkması, yenilenmesi, **Teşuva'ya*** ulaşması vakti olan Yom-Kipur Yahudi takviminin en yüce, en kutsal ve en önemli günüdür.[266]

Yom-Kipur, 10 Tişri'de kutlanmaktadır.[267] Kipur'un bu gün kutlanması Tora'nın emridir:[268]

---

[259] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.38.
[260] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.38-39.
[261] Tümer ve Küçük, s. 259.
[262] Örs, s.347.
[263] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.40.
[264] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.39.
[265] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.44.
* **Teşuva:** Geri dönüş, pişmanlık.
[266] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.44.
[267] Örs, s.348.
[268] Kitâb-ı Mukâddes, Levililer, 23:26-28.

"RAB Musa'ya şöyle dedi:Yedinci ayın onuncu günü günahların bağışlanma günüdür. Kutsal bir toplantı düzenleyeceksiniz. İsteklerinizi denetleyecek, RAB için yakılan sunu sunacaksınız. O gün hiç iş yapmayacaksınız. Çünkü Tanrı'nız RAB'bin huzurunda günahlarınızı bağışlatacağınız bağışlanma günüdür."

Bu bayram diğer Yahudi bayramlarına benzemez. Diğerlerinden farklı bir şekilde ne milli, ne tarihsel, ne de toprağın ya da tabiatın değişimi ile ilgili bir olayı simgelemektedir. İbranice'de "Yom Ha Kadoş" yani "kutsal gün" olarak da vasıflandırılan "Yom Kipur", bir dua, tefekkür, ve vicdan muhasebesi günüdür.[269] Tora, Yom Kipur'u "Şabatların Şabatı" olarak isimlendirmiştir. Şabat'la ortak yönü ise, vicdan muhasebesi, insanın kendisini hesaba çekmesi, hayatın anlam ve amacını düşünmeyi vurgulamasıdır. Yılın en kutsal günü olan "Af Günü" iki kere Şabat kabul edildiği için dindar Yahudiler bütün günü, dua ve niyaz, tefekküre dalma, günahlarla yüzleşme, hem Tanrı hem de diğer insanlarla barışma ile geçirir.[270] Yom Kipur, insanın zayıflıklarını yenerek, bir iç temizlenmeye gittiği gündür.[271] Bu kutsal günde ruhani heyecanların fiziksel arzuların önünde olması iktiza eder.[272] Yom-Kipur Tanrı ve diğer insanlarla barışmak için son fırsattır; maddeye karşı maneviyatı, ziyafete karşı orucu ön plana çıkarır.[273]

Yom-Kipur'da oruç tutulması farzdır. Orucun başlama vakti olan imsâk, bir önceki gün güneşin batma vaktidir. O akşam bol bol yenip içilir. Zira o gece ve ertesi bütün gün, gökyüzünde ilk üç yıldız görününceye kadar bir şey yiyip içmek yasaktır. Bu da 25 saat sürer.[274] Yom-Kipur 25 saat boyunca Yahudilerin hiçbir şey yiyip-içmediği "yemeksiz bir bayram"dır.[275]

Yom-Kipur'da arefe yemeği yendikten sonra sinagoga gidilir. Sinagogda gün boyunca ayin yapılır. Evden çıkmadan önce ebedi aleme göçmüş olanlar için büyük bir

[269] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.44.
[270] Blech, s.186.
[271] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.44.
[272] Blech, s.186.
[273] Blech, s.190.
[274] Örs, s.348.
[275] Blech,s.186.

mum yakılmakta ve o gece ve ertesi gün yanar bırakılmaktadır.[276] Şabat gününün bütün yasakları Kipur için de geçerlidir. Bu günde herhangi bir iş veya ticari anlaşma yapılması, karı-koca ilişkisinde bulunulması yasaktır. Bu günde yıkanmak da yasaktır. Ancak sabah vakti hafifçe gözler yıkanabilir, fakat ağza su alınıp, çalkalanamaz.[277]

Yahudi inanışına göre, Roş ha Şana'da insanın bir yıllık kaderi planlanmaktadır. Yom-Kipur'da ise bu kader, kişinin Tanrı'ya yakın olma derecesine göre onaylanıp son şeklini almaktadır.[278]

Türkiye'de de bu bayram Yahudiler tarafından kutlanmaktadır. Ülkemizde Yahudi okulları bu bayramda iki gün tatil edilmektedir.[279]

1.3.1.2.4. Sukot

Yahudi bayramlarının en neşelisi olarak bilinen ve "Çardaklar Bayramı" olarak da anılan Sukot, Yahudi takviminin en kutsal günlerinden olan Yom Kipur'dan beş gün sonra, Tişri ayının 15. günü kutlanmaktadır.[280]

Sukot bayramı da İsrailoğullarının esaretten halâs oluşlarıyla ilgili hadiselerin hatırlandığı bayramlardan birisidir. Yahudiler Mısır'dan çıkıp, vaadedilmiş topraklara ayak basmadan önce çölde kırk yıl müddetle dolaşırlar. Yerleşik düzen içinde olmayan İsrailoğulları, bu zaman zarfında çevrede buldukları kuru çalı ve dallardan yaptıkları kulübe ve çardaklarda yaşarlar. Tora'da Yahudilere o günlerin hatırasını canlı tutmak için yedi gün boyunca çardaklarda yaşamaları emredilmiştir.[281]

Tora'da bu bayramın kutlanması şöyle anlatılmaktadır[282]: "*RÂB Musa'ya şöyle dedi: 'İsrail halkına de ki, 'Yedinci ayın on beşinci günü Çardak Bayramı başlar. Bu*

[276] Örs,s.348.
[277] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.45.
[278] Tümer ve Küçük, s. 259.
[279] F.Şule Kaya, "*İstanbul Yahudilerinin Kimlik Tanımları Üzerine Bir Alan Araştırması,*" İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s.22.
[280] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.52.
[281] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.52.
[282] Kitâb-ı Mukâddes, Levililer, 23:33-35.

bayramı RÂB'bin onuruna yedi gün kutlayacaksınız." Aynı bapta bulunan bir başka ayette ise bu emir şöyle ifade olunmaktadır.[283]:

> *"Yedinci ayın on beşinci günü, topraklarınızın ürünlerini devşirdiğiniz zaman RAB için yedi gün bayram yapacaksınız. Birinci ve sekizinci gün dinlenme günleri olacak.İlk gün meyve ağaçlarının güzel meyvelerini, hurma dallarını, sık yapraklı ağaç dallarını, vadi kavaklarını toplayıp Tanrınız RÂB'bin önünde yedi gün şenlik yapacaksınız. Bunu her yıl yedi gün RÂB'bin bayramı olarak kutlayacaksınız. Kuşaklar boyunca sürekli bir yasa olacak bu. Bayramı yedinci ay kutlayacaksınız. Yedi gün çardaklarda kalacaksınız. Bütün yerli İsrailliler çardaklarda yaşayacak."*

Yom Kipur'dan sonra gelen Sukot'ta Yahudiler bir tür gölgelik olan kulübeleri hazırlarlar. Genellikle, bu kulübeler daha önceden hazırlanır. Fakat sadece tamamlanmaları bu akşama bırakılır.[284] Hazırlanan kulübeler dallar ya da samanla örtülmüştür. Bağ bozumuna rastladığından dolayı Sukot tam anlamıyla bir neşe bayramıdır. Yemekler bayram müddetince çardaklarda yenir ve bu da bir tür ibadet kabul edilir. İsrailoğullarının çölü geçişlerinde Tanrı'nın onlarla birlikte oluşu, çardaklara verilen anlamdır. Çardakların ikinci bir anlamı ise, bütün insanların Ahit Sandığının etrafında toplanacağıdır.[285]

Kurulan bu çardaklara "Suka" denir. Sukalar bayram süresince tüm öğünlerin yenildiği yerdir. Suka'ya saygılı davranmak şart olduğu için, suka'nın içinde bulaşık yıkamak da dahil olmak üzere hiçbir ev işi görülmez. [286] Suka, bir hafta boyunca geçici bir yerleşim yeri hüviyetine sahiptir. Ana öğünlerden birini suka'nın dışında yemek ve bu süre zarfında suka'nın haricinde uyumak yasaktır. Bilhassa, bayramın ilk gecesi Suka'da yemek yenilmesi şarttır.[287] Bayram boyunca ellerde taşınan **"Lulav"*** ise Sukot'un bir başka hususiyetidir.[288]

---

[283] Kitâb-ı Mukâddes, Levililer, 23:39-42.
[284] Örs, s.349.
[285] Örs, s.349.
[286] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.54.
[287] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.54.
* **Lulav:** Dört bitkinin dallarının bir araya getirilmesiyle oluşmuş demet.
[288] Tümer ve Küçük, s.259.

Sukot'un son günü zaman içerisinde farklı bir isimle tanımlanır olmuştur: Bu isim, kanunla sevinme günü demek olan ***Simhat Tora***'dır. Bir sevinç bayramı demek olan Sukot'un son günü diğerlerinden farklı tutularak kutsanmış gün olarak seçilmiştir.[289] Tora'nın okunuşu da Sukot'un son günü olan bu gün tamamlanır ve yeniden başa dönülerek Tora Bereşit kısmından okunmaya başlanır.[290] Bu sebeple bu güne Tevrat'ın hatim bayramı da denilmiştir.[291] Simhat Tora'da, Tora yaprakları kucaklanarak sinagogdaki **"Bima"**nın* etrafında dans edilir.[292]

1.3.1.2.5. Hanuka

Roş Aşana gibi zaman içinde dini bir mahiyet kazanmış olan muhtelif anma günleri vardır ki, bunlardan birisi de Kislev ayının (kasım-aralık) 25'inde başlayarak bir hafta boyunca devam eden Hanuka Bayramı'dır.[293] Yahudilerin Helenlere karşı kazandıkları zaferi sembolize eden Hanuka, ithaf anlamına gelmekte olup, Kislev ayının 25. gününden itibaren sekiz gün boyunca kutlanmaktadır.[294]

2000 yıl öncesine giden Hanuka'nın tarihi Yahudilerin Helenlere karşı verdikleri mücadeleyi anlatmaktadır. M.Ö. 169-166 yılları arasında tezahür eden olaylar da Makabiler Helenlerle savaşmışlardır. M.Ö. 175'te, Suriye Genel Valisi olan Antiohus Epiphanes hükümdar olur. Bu hükümdar Yahudi din ve geleneklerini ortadan kaldırmak için elinden gelen her şeyi yapar. Yahudilerin Şabat, Brit-Mila, Kaşerut gibi temel uygulamaları yasaklandığı gibi, her yerde Helen heykel ve tapınakları inşâ edilir. Hatta Kutsal mabed(Bet-Hamikdaş)'e karşı da saygısızlık da bulunulur. Bunun üzerine Yahudiler Makabiler önderliğinde ayaklanırlar ve neticede kutsal mabedi ele geçirmeye muvaffak olurlar. Mabeddeki kandili yakmak için yağ aradıklarında sadece bir gün yetecek yağa sahip olduklarını görürler. Buna rağmen bir mucize gerçekleşir ve kandil sekiz gün boyunca yanar.[295] Mabed putlardan temizlendikten sonra Yahudiler burayı

---

289 Blech, s.203.
290 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.57.
291 Tümer ve Küçük, s.260.
* **Bima:** Tora rulolarının sinagogda okunurken yerleştirildiği kürsü.
292 Tümer ve Küçük, s.260.
293 Örs, s.350.
294 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.60.
295 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.60-61.

yeniden Tanrı'ya adarlar. Adama sözcüğünün İbranice karşılığı Hanuka'dır. Bayram işte bu şekilde doğmuştur.[296]

Hanuka'ya özgü önemli bir uygulama bu bayramda evlerde mum yakılmasıdır. Hanuka'nın ilk gecesi her evde bir mum yakılmakta ve mumların sayısı her geçen akşam bir fazlalaştırılmaktadır.[297] Hanuka kandillerinin yakıldığı şamdanlara ***Hanukiya*** denilmektedir. Hanukiya, sinagoglar ve Yahudi evlerinde, mumların yakılması için hazırlanan metalden imâl edilmiş bir şamdandır.[298] Hanukiyaların ***Şamaş*** denilen özel kolu haricinde bayram süresince sekiz mumun yakılacağı biçimde düzenlenmiş sekiz kolu bulunmaktadır.[299] Hanuka'dan bir gün önce Kislev ayının 24. gününde, hava karardıktan ve gökyüzünde yıldızlar görülmeye başladıktan hemen sonra hanukiyalar yakılmaktadır. Bayram süresince her türlü iş yapılabilmektedir. Sadece şamdan yakıldıktan hemen sonra iş yapılmaması uygun bulunmuştur.[300]

Hanuka, Yahudilerin kimliklerini koruma ve asimile olmama hususundaki azimlerini belgeleyen en önemli tarihi hatıradır. Bu hadisenin yağa odaklanarak sonuçlanmasının da bir hikmeti vardır: Yağ haricinde tüm sıvılar kolaylıkla birbirlerine karışmaktadırlar. Yağ ise bu noktada emsâlsiz bir imtiyâza sahiptir. Suyla karıştırıldığında ayrışmakta ve suyun üzerine çıkmaktadır. Yahudiliğin kendisini asimile etmeyi hedefleyen Helenizm ile olan mücadelesi, asimile olmayı reddeden bir sıvının baş aktörü olduğu bir mucize ile nihayete ermiştir.[301] Bu hadise de yağın oynamış olduğu rol, Hanuka'nın Yahudilere vermiş olduğu mesaj ile bir uyum ve bütünlük içerisindedir.

1.3.1.2.6. Purim

Purim Tora'da ismi Ahasverus olarak zikredilen İran hükümdarı Kserkses'in gözde veziri Haman'ın telkinlerine kanarak, bütün Yahudileri öldürmek üzereyken, Yahudi kızı Ester'in ve amcası Mordehay'ın Haman'ın foyasını meydana çıkarması ve

---

[296] Blech, s.213.
[297] Örs, s.350.
[298] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.62.
[299] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.62-63.
[300] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.63.
[301] Blech, s.214.

böylelikle de Yahudileri kurtarmasının (M.Ö.480) hatırasını yâd etmek için kutlanan bir bayramdır.[302]

"Pur" kelimesi İbranice zarlar anlamına gelmektedir. Bayram ismini bu kelimeden almaktadır. Hiçbir Yahudi bayramı bu kadar büyük bir sevinç ve heyecanla kutlanmaz.[303] Zira, "Purim neşe ve eğlence bayramıdır."[304] Purim, Yahudilerin neşeyle şarkılar söyleyip, danslar ettiği ve heyecanla kutlamalar yaptığı bir bayramdır.[305] Bu bayramda evlerde ziyafetler çekilir, dostlara nefis yiyecekler gönderilir, fakirlere hediyeler verilir. Purim'de kendinden geçinceye kadar içip, sarhoş olanlar da az değildir.[306]

Purim günü sinagoglarda parşömen üzerine yazılmış Ester Kitabı okunur.[307] Ayrıca, Ester orucu olarak bilinen oruç da bu bayramla ilgilidir. Adar ayının 13. gününe müsadif olan bu oruç Purim'den bir gün önce tutulmaktadır.[308]

1.3.1.2.7. Pesah

Pesah Yahudi bayramları arasında en eskisi kabul edilir. İbrâni takvimine göre Nisan ayının 15'ine tesadüf eden Pesah, bahar festivali olarak da adlandırılmaktadır.[309] Bu bayram, Yahudilerin Tanrı'nın yardımı ile Mısır esaretinden kurtulmalarının ve bağımsız bir kavim olarak varlıklarını idâme ettirmelerinin başlangıcını hatırlatması bakımından bir "Bağımsızlık Bayramı" olarak da vasıflandırılabilir.[310] Pesah, öncelikli olarak özgürlük idealini vurgulamakta ve Tanrı'yı Yahudileri kölelikten kurtaran ilân etmektedir.[311]

Bu bayrama Türkçe'de "Hamursuz" denmesinin sebebi bayram müddetince mayalı hiçbir şey yenmemesidir. Bu maya yasağı sadece ekmek için değildir; bütün

---

302 Örs, s.350.
303 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.74.
304 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.74.
305 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.74.
306 Örs, s.351.
307 Örs, s.350.
308 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.76.
309 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.10.
310 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.10.
311 Blech, s.205.

besin maddelerini kapsamaktadır. Bayramdan önce evde çok küçük bir parça bile olsa mayalı bir şey bırakılmaması gerekmektedir. Bu Tora'nın emriyle yasaklanmıştır.[312] Tora'da bu konuda şöyle denilmektedir[313]:

"Birinci ayın on dördüncü günü akşamüstü RAB'bin Fısıh Bayramı başlar. On beşinci gün RÂB'bin Mayasız Ekmek Bayramı'dır. Yedi gün mayasız ekmek yiyeceksiniz. İlk gün kutsal toplantı düzenleyecek, gündelik işlerinizi yapmayacaksınız. Yedi gün RÂB için sunulan sunu sunacaksınız. Yedinci gün kutsal toplantı düzenleyecek, gündelik işlerinizi yapmayacaksınız."

Pesah'ın birinci ve yedinci günleri İsrail'dekiler için, birinci ve yedinci günlere ilâveten ikinci ve sekizinci günleri de Diasporadakiler için "Yom Tov" kabul edilmiştir. Bu günler bir iş yapılmasının kesin olarak yasaklandığı günlerdir. "Hol ha-moed" olarak bilinen bayramın diğer günlerinde (Ara Günler-Medianos) ise iş yapıp yapmama kişinin ihtiyarına bırakılmıştır.[314]

Yahudilerde ailenin ilk erkek çocuğu olan *behorların* Pesah'tan bir önceki gün oruç tutmaları adettir. Bu orucun tutulma sebebi, Mısır'da İsrailoğullarının dünyaya gelen ilk erkek evlatlarının ölümden kurtuluşunu hatırlamak içindir.[315]

1.3.1.2.8. Şavuot

Yahudi takvimine göre Sivan ayının altıncı gününe denk gelen ve iki gün boyunca kutlanan bu bayram Tevrat'ın Tanrı tarafından Yahudilere verilişinin kutlanması bayramıdır. Haftalar Bayramı veya On Emir'in verilişi bayramı olarak da anılmaktadır.[316]

Bayrama adını veren Şavuot kelimesi İbranice'de "haftalar" anlamına gelmektedir. Ayrıca Pentacost diye de isimlendirilen bu bayram Yunanca'daki 50. gün anlamına gelen Pentacost kelimesinden alınmıştır.Bu bayram Pesah'ın ikinci gününden tam yedi hafta sonra kutlanmaktadır.[317]

---

[312] Örs, s.351,; Tümer ve Küçük, s.259.
[313] Kitâb-ı Mukâddes, Levililer, 23:5-8.
[314] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.10.
[315] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.11.
[316] Tümer ve Küçük, s.259.
[317] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.28.

Şavuot üç Hac bayramından birisidir. Arpa hasadının bitimini ve buğdayın toplanma zamanının geldiğini belirtir. “Zman Matan Toratenu” yani “Tora Bayramı” olarak kutlanır. Bu, “Tora’nın Yahudilere Veriliş Zamanı”nı ifade eder. Bu tarihte Tanrı Moşe Rabenu ile Sina Dağı’nda konuşmuş ve ona On Emri vermiştir.[318]

Şavuot, Yahudilerin Tanrı’nın Kanunu’nu aldıkları ve böylelikle hakiki özgürlüğü tanıdıkları ve tattıkları tarihin hatırlanmasıdır.[319]

Şavuot Pesah’tan sonra gelen en eski Yahudi bayramlarından birisidir.[320]

Bu bayramda Türkiye’de Yahudi okulları üç gün boyunca tatil edilmektedir.[321]

1.3.1.2.9. Teşa-Beav

Av ayının 9. günü kutlanan Teşa-Beav, hem Yahudi tarihinin ve hem de Yahudi takviminin en acılı günü olarak kabul edilmektedir.[322] Dinsel metinlerde anlatıldığına göre, Yahudi tarihinin en üzüntü verici olayları yaz mevsimine denk düşen bu ayın dokuzuncu günü vuku bulmuştur. Mişna(Taanit;6)’da bu günde meydana gelmiş felaketler şöyle sıralanmaktadır[323]:

* Tanrı, bu tarihte Mısır’dan çıkan Yahudileri, esaret görmemiş yeni bir nesil yetişene kadar, kırk yıl boyunca çölde dolaşmaya terk etmiştir.

* Babil Kralı Nabukadnezar Hz. Süleyman(Kral Şlomo) tarafından inşâ edilmiş I. Bet-Hamikdaşı(kutsal mabed), M.Ö. 586 yılında, Av ayının 9. günü yıkmıştır.

* II. Bet-Hamikdaş M.S. 70 yılının yine aynı gününde bu sefer Romalılar tarafından yıkılmıştır.

* Yahudi direnişinin son kalesi Betar, (Bar Kohkba isyanı sırasında) M.S.135’te yine Romalılar tarafından bu tarihte düşürülmüştür.

---

318 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.28.
319 Blech, s.197.
320 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.28.
321 Kaya, s.17.
322 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.34.
323 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.34-35.

* Yeruşalayim(Kudüs) Roma İmparatoru Hadrian tarafından M.S.136 yılında, putperest bir şehir haline sokulmuştur. Hadrian, paganizmin kalesi haline getirmek istediği ve Aelia Capitolina olarak isimlendirdiği bu şehre 9 Av tarihinde Yahudilerin girmesini yasaklamıştır.

Zamanımıza daha yakın asırlara gelindiğinde de yine bir çok trajik olayın tarihinin aynı tarih olduğu görülür.

* Ortaçağ'da 1290 yılının 9 Av günü Yahudiler İngiltere Kralı I. Edward tarafından İngiltere topraklarından kovulmuşlardır. Yahudiler ancak 17. yüzyılda, tekrar bu ülkeye dönmüşlerdir.

* 1492 yılında yine aynı gün 150.000 Sefarad Yahudisi İspanya Kralı Ferdinand ve Kraliçe İzabella'nın emirleriyle İspanya'yı terk etmeye mecbur bırakılmıştır.

Yukarıda da ifade olunduğu gibi, 9 Av günü, zulme uğramış Yahudilerin esaret ve acılarının simgesi haline gelmiş bir tarihtir.

Yahudi uleması tarafından 9 Av günü, iki kez inşâ edilmiş kutsal mabedin yıkılışını anmak gayesiyle bir yas ve oruç günü olarak ilân edilmiştir.[324] Yahudilik, kişinin kendi kendisini cezalandırmasını ve bu istikâmette oruca ve uzun süreli yaslara yönelmesini desteklemez.[325] Bu günde ise oruç tutulur. Bilindiği gibi Teşa-Beav ve Kipur haricinde kalan oruçlar günün ilk ışıkları ile başlamaktadır. Teşa-Beav'da ise oruç tıpkı Kipur'da olduğu gibi bir önceki günün gün batımından evvel başlamakta,[326] ertesi gün yıldızların gökyüzünde görülmesiyle birlikte Taanit (oruç) son bulmaktadır.[327]

1.3.1.3. Tören ve Kurallar

1.3.1.3.1. Brit Mila

Penisin ucunda bulunan derinin kesilmesi işlemine Brit Mila denilmektedir.[328] Bir Yahudinin hayatında ilk önemli dinsel ödev olma misyonuna sahip sünnet ile

[324] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.35.
[325] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.34.
[326] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.35.
[327] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.36.
[328] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.98.

birlikte kişinin toplumun bir üyesi olduğu adeta tescillenmektedir.[329] Brit-Mila, Moşe'nin şeriatına kabul merasimi değildir; Moşe'nin şeriatı çerçevesinde İbrahim'in İbraniliğine kabul törenidir.[330] Sünnet her şeyden evvel Tora'nın bir emridir[331]:

"Tanrı İbrahim'e, "Sen ve soyun kuşaklar boyu antlaşmama bağlı kalmalısınız" dedi,
"Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet
edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde
doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancıdan satın alınmış köleler dahil sekiz günlük
her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyunca sürecek bu. Evinizde doğan
ya da satın aldığınız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizdeki bu belirti sonsuza
dek sürecek antlaşmamın simgesi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından
atılacak, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir." "

Yukarıdaki emir gereği, Avraam Avinu(Hz.İbrahim) Tanrı'nın buyruklarına uyarak, 99 yaşındayken, sünnet olmuştur.[332] Yine karısı Sara'dan dünyaya gelen oğlu İshâk'ı da 8 günlükken sünnet ettirmiştir.[333] Yahudi çocukları da doğumlarından sonraki sekizinci günde sünnet edilmektedirler. Yahudilikteki zaman mefhumuna göre, gün akşam başlayıp, akşam bittiği için, çocuğun doğduğu an tam olarak tespit edilip, o saatten başlamak üzere sekizinci gün hesaplanmaktadır.[334] Sünnet emri Tanrı tarafından Avraam'a sabahın çok erken vakitlerinde bildirildiği için, Brit Mila bebek sekiz günlükken ve de mümkünse sabahın çok erken saatlerinde yapılmalıdır.[335] Oğlunu sünnet ettirmek her Yahudi babanın görevidir. Bu emri zamanında yerine getiremezse, **Bet-Din'e*** bildirmek mecburiyetindedir. Herhangi bir sebepten dolayı bebek sekiz günlük olmadan önce sünnet edilirse veya çocuğun sünnet edilmesine engel bir hal varsa, 8. gün geldiğinde yine Brit-Mila töreni yapılmalı ve bebeğin organından birkaç

---

329 Örs, s.302.
330 Yusuf Altıntaş, -T.C. Hahambaşılık Sekreteri- "Yahudilik" konulu görüşme, İstanbul:27 Mayıs 2004.
331 Kitâb-ı Mukâddes, Yaratılış, 17:9-14.
332 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.98.
333 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.98.
334 Örs, s.302.
335 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.103.
* **Bet-Din**: Dini kurul.

damla da olsa mutlaka kan akıtılmalıdır. Ayrıca, Brit-Mila emri kendisine "*Moel*" denilen bu işin eğitimini almış kişi tarafından yerine getirilmelidir.[336]

Brit-Mila, sağlık açısından faydalı da olsa, hiçbir zaman için tıbbi gerekçeler bu kanunun sebebi olarak zikredilmemiştir. Emir, ruhani bir temele dayanmaktadır.[337]

Bütün bu anlatılanlar bize, Brit-Mila'nın kesinlikle sağlık ve hijyenden kaynaklanan cerrahi bir müdahale olmadığını, tamamıyla ilâhi temellere dayanan dini bir vecibe olduğunu göstermektedir.

1.3.1.3.2. Pidyon-Haben

Pidyon-Haben, Yahudi dininin töreleri arasında hem en renkli, hem de en anlamlı olanlarından birisidir. Pidyon sözcüğünün Türkçe'deki karşılığı "Fidye"dir.[338]

Antik devirlerde, insan veya hayvan, bir canlıdan ilk doğan Tanrı'ya ait kabul edilirdi. Bu bir Tanrı buyruğuydu. Bir ailenin dünyaya gelen ilk erkek çocuğuna *Ben Behor* adı verilir ve bu çocuk büyüyünce Tanrı'ya hizmet edecek şekilde yetiştirilirdi. Bu kişiler, Bet-Ha-Mikdaş'da (Kutsal Tapınak) çeşitli vazifeler üstlenirlerdi.

Dünyaya gelen ilk erkek çocuğun (Behor) Tanrı'ya ait kabul edilmesi keyfiyeti, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışı hadisesi ile alâkalıdır. Bilindiği gibi, Yahudilerin Mısır'dan çıkışını engelleyen Mısır halkı, Tanrı tarafından ard arda gönderilen on ayrı musibet ile cezalandırılmıştır. Bu cezaların sonuncusu dünyaya gelen ilk erkek çocuğun ölmesi anlamına gelen "Makat Behorot"'tur. Bu umumi ceza tahtında oturan Firavun'dan, değirmen taşının başındaki hizmetkâra kadar herkes için geçerlidir. Bu musibetten kurtulanlar ise, Tanrının emriyle kurban kesip, kestiği kurbanın kanıyla evlerinin kapısını işaretleyen Yahudiler olmuştur. Bu olayın hatırasını canlı tutmak isteyen Tanrı, her Yahudi ailenin dünyaya gelen ilk erkek çocuğunun kendisine adanmasını istemiştir.

---

[336] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.103.
[337] Blech, s.228.
[338] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.170.

Zamanla Tapınakta hizmet etmek Levi kavminin üyelerine hâs bir imtiyâza dönüşünce, her Behor'un bir Levi veya Kohen'e ödenecek 5 gümüş şekellik bir bedel karşılığında bu görevden azât edilmesi emrolunmuştur. Bu şekilde Behorlar Levi veya Kohen'den geriye satın alınmış oluyorlardı.[339] Tora'da bu hadise şöyle anlatılmaktadır[340]:

"İnsan olsun hayvan olsun RAB'be adanan her rahmin ilk ürünü senin olacak.
Ancak ilk doğan her çocuk ve kirli sayılan hayvanların her ilk doğanı için kesinlikle
bedel alacaksın. İlk doğanlar bir aylıkken, kendi biçeceğin değer uyarınca, yirmi
geradan oluşan kutsal yerin şekeline göre beş şekel gümüş bedel alacaksın."

Bu bedel ödenirken yapılan törene Pidyon-Haben töreni denilmektedir. Bu törenin Yahudiliğin yasalarına uygun bir şekilde yerine getirilebilmesi için de uyulması gerekli olan birtakım şartları vardır. Öncelikle, bu tören doğumun tam 31. gününde icrâ olunmalıdır. Şayet bu tarih Şabat, Kipur veya bir bayram gününe tesadüf ederse tören ertesi güne ertelenir. Yine bugün Kipur dışındaki bir başka oruç gününe denk geliyorsa, tören yapılır, fakat törenden sonraki ziyafet bir ertesi güne bırakılır.

Pidyon, bir annenin ilk bebeğine uygulanır. Bu çocuk babanın ilk çocuğu olmayabilir. Bir erkek birkaç defa evlenmişse, sadece ilk hanımının ilk erkek evladına değil, diğer hanımlarının da ilk erkek çocuklarına pidyon yapmakla mükelleftir. Çünkü dünyaya gelen çocuk annenin ilk çocuğudur. Pidyonun yapılıp yapılmaması konusundaki tek kriter annenin durumudur. Anne daha önce 40 günlükten daha uzun bir hamilelik geçirip, çocuğunu düşürmüşse veya bir kız çocuk dünyaya getirmişse yine Pidyon uygulanamaz. Hatta dünyaya gelen bebeğin annenin ilk evladı olup olmadığı noktasında şüpheler varsa, o tâkdirde Pidyonun yapılmaması daha uygun olur.

Bir Kohen'in veya Levi'nin oğluna Pidyon yapılamadığı gibi, çocuğu dünyaya getiren anne de bir Kohen veya Levi'nin kızı ise yine pidyon uygulanamaz.

Sağlık sebebiyle bebeğe Brit Mila (sünnet) yapılamamışsa dahi Pidyon gününde yapılmak zorundadır, ertelenemez.

---

[339] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.170-171.
[340] Kitâb-ı Mukâddes, Çölde Sayım, 18:15-16.

Pidyon töreni bir Kohen tarafından gerçekleştirilir. Tora'ya göre, Pidyon esnasında Kohen'e ödenecek fidye 5 gümüş sikkedir. Bunun karşılığı 96 gram gümüş olarak tespit edilmiştir. Bu değerdeki bir gümüş eşya ile ödenebilen Pidyon, kağıt para ile ödenemez.

Pidyonun yapılabilmesi için minyanın oluşması, yani en azından on yetişkin Yahudi erkek davetlinin de törende hazır bulunması şarttır.[341]

1.3.1.3.3. Bar Mitzva-Bat Mitzva

Yahudilikte Bar/Bat Mitzva, Brit Mila'dan sonra cemaate iştirâkin ikinci adımı[342] olarak kabul edilmiştir. On üç yaşına basmış her Yahudi erkeği ile on iki yaşından gün almış her Yahudi genç kızı *Bar/Bat Mitzva* kutlama hakkına sahiptir.[343] "Şeriatın oğlu" anlamına gelen "Bar Mitzva" tabiri Yahudi erkek çocuklarına on iki yaşlarını bir gün geçince verilen bir ünvandır. Bu yaşa gelmiş olan çocuk artık Yahudi şeriatının gereklerini (sinagoga gitmek, tefillin takmak, tallit kuşanmak, oruç tutmak,) yerine getirmekle yükümlüdür.[344]

Erkeklerde 13, kızlarda ise 12 yaş fiziksel olgunluğa erişilen yaş olarak kabul edildiği için Yahudi dini tarafından sorumluluk yüklenme yaşı olarak tespit edilmiştir.[345] Erkekler için geçerli olan Bar Mitzva'nın kız çocuklardaki karşılığı Bat Mitzva'dır. Kızların daha erken olgunlaştığını kabul eden Yahudilik, onları erkeklerden tam bir yıl önce eylemlerinin sorumluluğuna sahip çıkmaya davet eder.[346] Hakikatte, Bar Mitzva olmak, bir davetin neticesinde gerçekleşmez. Belli bir yaşa ulaşarak, reşit olan kişi otomatikman "Bar Mitzva" olur.[347]

Bar Mitzva günü çocuk, ailesi ile birlikte sinagoga gelir ve kendisine ayrılan koltuğa oturur. Tora'nın okunması sırasında çocuk da bir bölüm okur ve tören sonunda da toplum için örnek bir insan olma arzusunu dile getirerek, kendisini yetiştiren

---

341 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.171-172.
342 Özen, **Yahudilikte İbadet**, s.126.
343 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.90.
344 Tümer ve Küçük, s.257.
345 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.91.
346 Blech, s.230-231.
347 Blech, s.230.

ebeveynine teşekkür eder.[348] Yahudi gencinin Tora okumaya davet edilmesi olgunluğa eriştiğini simgelemektedir. 13. yaş günü sonrasında Tora okumaya davet olunan Bar-Mitzva aynı zamanda herkesin huzurunda cemaate de takdim edilmiş olur. Ayrıca, tören sırasında Bar-Mitzva'nın babası **Teva'ya*** çağrılmakta ve "Beni Onun sorumluluklarından azât eden kutsaldır" anlamına gelen duayı okumaktadır.[349]

Günümüzde anlaşıldığı anlamı ile bu tabiri literatüre sokan kişi Nürnberg'de öldürülen bir haham ve şair olan Mordehay ben Hillel olmuştur.[350]

Bat-Mitzva, Yahudi toplumlarında Bar-Mitzva derecesinde yaygın bir uygulama değildir. Bat-Mitzva(Şeriatın Kızı) dinsel bir olgu olmasına rağmen, yüzyıllar boyunca dini öğretilerden değil de, kültürel tavır alışlardan kaynaklanan bir tutum neticesinde görmezden gelinmiştir.[351]

1.3.1.3.4. Kaşer

Kişinin iyi ve doğru beslenerek sağlığını muhafaza etmesi dininin icaplarını yerine getirmesi açısından gerekli kabul edilmiştir. Bu yüzden sofra Yahudi yaşamının büyük anlamlara sahip önemli bir parçasıdır.[352] Yahudilikte, kişi Tanrısına olan bağlılığını bazı beslenme kural ve yasalarına uymak suretiyle de ispatlamak mecburiyetindedir. Bu kâdim devirlerden beri var olan bir prensiptir.[353]

Kullanılan eşyalar ve yiyecekler açısından diğer mutfaklardan pek bir farkı olmayan Yahudi mutfağı yemek pişirme yöntemi hakkında din tarafından tespit edilmiş, uyulması zorunlu birtakım kurallara sahiptir.[354] Bir Yahudinin tüketeceği yiyeceğin, dinsel kurallara uygun olarak üretilmiş olması gerekir. Bu yüzden Yahudi olmayan biri tarafından üretilen yiyeceğin bir Yahudi tarafından tüketilebilmesi için nezaret altında üretilmiş olması gerekmektedir.[355] Tora'da, Yahudi beslenme yasa ve kuralları

---

[348] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.168.
* **Teva:** Tora rulolarının sinagogda okunurken yerleştirildiği kürsü.
[349] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.91.
[350] Örs, s.311.
[351] Blech, s.231.
[352] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.124.
[353] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.124.
[354] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.161.
[355] Örs, s.324.

ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Ayrıca, etinin yenmesi yasak ve serbest olan hayvanların isimleri ile Kaşerut'a uygun beslenme esasları da zikredilmektedir.[356] Zamanla din adamları ve düşünürler kutsal metinlerde anlatılanlara yeni yorumlar getirerek, konuyu *"Talmud", "Maimonides"*'in yazıları ve *"Şulhan Aruh"* adlı eserlerde inceleyerek, zenginleştirmişlerdir. Meydana gelen bu içtihatlar bütününe ***"Kaşerut"*** yasaları ve onlara uygun nitelikteki yiyeceklere de ***"Kaşer"*** gıda adı verilmiştir.[357]

Gerçekte kaşer, İbranice'de "uygun" anlamına gelmektedir ve sadece yiyecek hakkında uygulanması gibi bir prensip de yoktur. Mutfak ve beslenme ile ilgili özel anlamında ise kaşer, din kuralları çerçevesinde yenilmesine müsaade edilen yiyecektir.[358] İbranice'de parçalanmış anlamına gelen ***"Trefa"*** kelimesi ise, kaşer sözcüğünün karşıt anlamlısıdır. Trefa, vahşi hayvanlar tarafından parçalanan ve usulüne uygun olarak kesilmeyen hayvanları ifade etmektedir. Geleneksel manada ise, tüketilmesi dini kurallar gereği yasaklanmış bütün yiyecekleri kapsamaktadır.[359] Yahudilikte sağlığa zararlı olan yiyecekleri tüketme hakkı da olmadığı için bu tür gıdalar da kaşer değildir.[360]

Etin veya kümes hayvanlarının kaşer niteliğine sahip olabilmesi için hayvan kesimi konusunda özel olarak yetiştirilen ve "Şohet" adı verilen bir kişi tarafından usûlüne uygun olarak kesilmesi gerekir. Şohet, bu konuda özel bir izin belgesine sahiptir. Yasalarla belirlenen ve dinsel bir nitelik taşıyan hayvan kesim işlemine ise "Şehita" denilmektedir. Şehita'ya göre kesimin hayvana en az acı ve ıstırap verdirecek bir yöntemle yapılması gerekir.[361]

Kesilen ve sağlıklı olduğu teslim edildikten sonra "Kaşer" mührü vurulan hayvan dince yasaklanmış bütün organlarından ve özellikle de kanından arındırıldıktan sonra "Kaşer" et satma belgesine hâiz kasaplar tarafından satılır. Kanı, hayvanın "can"ı kabul eden Tora, yenilmesini kesinlikle yasaklamıştır. Bu yüzden kasaptan alınan etin

---

[356] Kitâb-ı Mukâddes, Levililer, 11:1-47, Yasanın Tekrarı, 14:3-21.
[357] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.125.
[358] Blech, s.268.
[359] Blech, s.270.
[360] Blech, s.276.
[361] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.127.

kaşer bile olsa, evde ikinci bir kere kanından tümüyle arındırılarak, dinen yenilmeye uygun hale getirilmesi gerekir.[362]

Yahudi beslenme kültürünün en önemli esaslarından birisi de etli ile sütlü gıdaların birbirinden ayrı tutulmasını ve birlikte yenilmemesini emreden buyruklardır. Tora'da zikredilen *"Oğlağı anasının sütünde haşlamayacaksın"* [363] emri üç ayrı yerde geçmektedir. Bu âyet, etle sütün birlikte tüketilmemesi ile ilgili yasaya esas teşkil etmiştir. Talmud'da ise bu sözlerin ifade ettiği anlam ile kapsamış olduğu saha daha da genişletilerek, muhtelif yasa ve kurallar ihdâs olunmuştur.[364]

Bu yasa ve kurallar çok kompleks bir mahiyet arz etmektedir. Örneğin; yemek esnasında sütten etli gıdaya geçilmeden önce masa örtüsü değiştirilmelidir. Sütlü gıdaların bulunduğu tabak ve çanaklar kaldırılmalı, peynirle birlikte yenilmiş ekmek parçaları dahi toplanmalıdır. Sütlü ve etli gıdalar pişirilme esnasında da birbirinden uzak tutulmalı, kapakları sıkıca kapatılıp, kaynama sırasında birinden öbürüne yağ sıçraması önlenmelidir. Süt ve sütlü mamûller için kullanılan her türlü mutfak malzemesi (tava, tabak, çatal, bıçak,bulaşık bezleri v.b.) ile et ve etli gıdalar için kullanılan her türlü araç-gereç de birbirinden uzak tutulmalı ve ayrı dolaplarda muhafaza edilmelidir.[365] Bu nedenle, geleneklerine bağlı bir Yahudi ailesinin mutfağında iki takım tencere, tava, kapkacak ve bulaşık bezi bulunur.[366] Bütün bu uygulamaların sebebi etli ile sütlülerin birbirinden ayrı tutulması hakkındaki kuraldır.

Günümüzün gıda sektöründe tüm dünya çapında tanınan bir kavram olan "Kaşer" sahip olduğu anlam istikametinde diğer dillere de geçmiş olup, bugün dünyada en çok kullanılan İbranice sözcük olma imtiyâzına sahiptir.[367]

1.3.1.4. Kutsal Objeler

Yahudilikteki kutsal objelerin bazıları sembolik, bazıları da işlevsel değere sahiptir. Bunlardan sembolik değere sahip olanlar, ibadet esnasında veya günlük hayatta

[362] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.127.
[363] Kitâb-ı Mukâddes, Mısır'dan Çıkış, 23:19, 34:26, Yasanın Tekrarı (Tesniye) ,14:21.
[364] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.130.
[365] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.131.
[366] Örs, s.323.
[367] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.132.

kullanılmayan, işlevi sadece Yahudiliği simgelemek olan, bir amblem veya arma konumundaki kutsal objelerdir. İşlevsel değere sahip olanlar ise, dinsel gün ve bayramlarda kullanılabildikleri gibi, bunun dışında kalan zamanlarda da kullanılabilmektedirler. Bunlar, sinagogda, ibadet esnasında kullanım değeri olan veya bir Yahudinin 24 saati içinde karşılaşmasının her an mümkün olduğu ve niteliğine göre ibadet saatleri dışında da kullanılabilen, aynı zamanda toplumsal değeri de olan, dinsel objelerdir.

1.3.1.4.1. Sembolik Değeri Olan Kutsal Objeler

1.3.1.4.1.1. Magen David

"Magen" sözcüğü "savunucu, koruyucu" anlamlarına gelmekte olup, İbranice'de yine aynı anlama gelen *Lehagen/Hagana* sözcüğüyle aynı kökten türemiştir.Aynı zamanda Magen bir savunma aleti olan "kalkan"'a da verilmiş isim olup, buna göre "Magen David" terimi David'in kalkanı, David'in koruyucusu anlamlarını taşımaktadır.[368]

Altı köşeli yıldız olarak da bilinen bu dinsel motifin Yahudi tarihinde Kral David'e (David Hameleh) kadar uzanan bir geçmişi vardır. Eski bir efsanede David Hameleh "Golyat" isimli bir dev ile savaşmakta ve onunla savaşırken, korunmak amacıyla kullandığı kalkanının üzerinde bu altıgen motifi bulunmaktadır. Aynı zamanda şekil olarak da bu motif, David isminin İbranice'deki yazılışına çok benzemektedir. Başka bir efsaneye göre ise, Golyat isimli devin kalkanını büyük bir yıldız süslemektedir. David Hameleh, devi öldürerek, kalkanına sahip olur ve üzerindeki yıldızı da Tanrı'ya sığınmanın bir sembolü olarak kabul eder. Ayrıca, örgütlü bir ordu kuran David'in askerlerinin zırhlarında da Tanrısal korumayı sembolize eden bu yıldız bulunmaktadır.[369] Mevcut rivayetlerden hangisi doğru olursa olsun, görüldüğü gibi her ikisi de Kral David'le alâkalıdır.

Eski devirlerde değişik milletler ve kültürler tarafından kullanılan bu motif, zamanla bu milletler tarafından terk edilmiş olup, zamanımızda bu motifi benimseyenler

---

[368] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.230.
[369] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.230.

sadece Yahudilerdir. Magen David, yüzyıllar boyunca Yahudilere istikbâl hakkında umut vermiş ve David'in krallığına kadar giden bir mazinin simgesi olmuştur.

Bu yıldız günümüzde sadece İsrail Devleti'nin bayrağındaki amblem değildir. Dünyanın neresinde olursa olsun, hangi şartlar altında yaşarsa yaşasın, bütün dünya Yahudilerinin sevgi, saygı ve derin bir bağlılıkla sahip çıktığı bir semboldür.[370]

1.3.1.4.1.2. Menora(Yedi Kollu Şamdan)

Tanrı, Moşe Rabenu'ya, dağa çıktığı zaman, menora figürünü ateşlerle çizerek göstermiştir. Dağdan indikten sonra Moşe Rabenu, aklında tuttuğu bu tanrısal gereci Yeuda Kabilesi'ne mensup kabiliyetli bir sanatçı olan Bezalel Ben Uri Ben Hur'a tarif etmiştir.[371] İlk orijinal Menora, bu şahıs tarafından ilâhi direktiflere göre çizilmiş ve daha sonra da çöldeki "Mişkan" denilen Kutsal Çadırın en mutena ve kutsî mahalli olan "Kadoş a Kedoşim"e konulmuştur.[372]

Menora birçok anlamlara sahiptir. Yeri ve göğü yaratan Tanrı'nın ilk emri "Işık olsun" demek olmuştur. İlk anlamı itibarıyla menora figürü, "Daimi Işık"ı simgelemektedir. Menora yedi kolludur. Bu sebeple Menora, Antik dönem biliminin yedi ana unsuru olan aritmetik, geometri, astroloji, simya, retorik, müzik ve etniği de temsil etmektedir. Aynı zamanda menora, *"Şeva Şavuot"* olarak bilinen ve İsrailoğullarının Mısır'dan ayrılmalarından Sina Dağı eteklerinde Tora'yı almalarına kadar geçen yedi haftalık zaman dilimini de sembolize etmektedir.[373]

2000 yıl süren diaspora hayatları boyunca Yahudilerin kimliği menora ile özdeşleşmiştir. Yahudilerin hayatında köklü bir yer tutan menora figürü, mezar taşlarına, anıt mezarlara, hatıra ibarelerine ve cemiyet hayatının cereyan ettiği her yere resmedilmiştir. Yahudiler koruyucu bir motif olarak gördükleri menorayı, mezuzalarına ve kitap kapaklarının üzerine kadar her yere çizmişlerdir.[374]

---

[370] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.234.
[371] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.236.
[372] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.237.
[373] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.236-237.
[374] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.240.

Günümüzde de dini bir sembol ve Yahudi milletini simgeleyen bir amblem olarak konumunu muhafaza eden menora, sadece dini bir obje olarak değil, aynı zamanda sanatsal bir öğe olarak da önem taşımaktadır.[375]

1.3.1.4.2. İşlevsel Değeri Olan Kutsal Objeler

1.3.1.4.2.1. Mezuza

Mezuza, ibranice bir kelime olup, "kapı pervazı" anlamına gelmektedir.[376] Mezuza, tahta, plastik, metal cam ve benzeri maddelerden imal edilmiş kılıfa konan bir parşömenden ibaret olup, kapı pervazına çakılmaktadır. Tora'nın Şema(Tesniye 6:4-9) ve Vehaya(Tesniye 11:13-21) metinlerini ihtiva etmekte olan bu parşömen soldan sağa doğru yuvarlanarak sarılmaktadır. Yazılım kuralları Sefer Tora'nın yazılım kurallarıyla aynı olan parşömen kaşer bir hayvanın derisinden yapılmıştır.[377]

Mezuza, tuvalet, banyo, kiler, ahır hariç evin tüm kapılarına çakılmaktadır. Ev değiştirme durumunda İsrail'de hemen, Diaspora'da ise bir ay içerisinde mezuza takma işlemini tamamlamak gerekir. Her giriş ve çıkışta Mezuzaya elle ya da parmak uçlarıyla dokunup, öpmek Yahudilerde adettir.[378]

Mezuza, bulunduğu yerde bir Yahudinin, korkma ve utanma gibi herhangi bir endişeye kapılmadan, asimile olma veya inancını gizleme arzusu duymadan yaşadığını gösterir.[379] Tanrı'nın insana en değerli hediyesi olan eve girildiğinde yapılacak iş, şükretmektir. Tanrı'yı hatırlatıcı bir unsur olarak mezuza Yahudinin bir an durup düşünmesini, dış dünya ile temastan dolayı uğradığı zihinsel kirlilikten temizlenmesini ve yuvasını ruhani bir sığınak olarak tefekkür etmesini ister. Bu yüzden de bir Yahudi evinden dışarıya çıkmak üzere her ayrıldığında kapı pervazındaki mezuzaya son bir defa nazar etmeli ve böylelikle de ailesinin ve evinin değerini hatırlamalıdır.[380] Evden

---

[375] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.240.
[376] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.244.
[377] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.245.
[378] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.245.
[379] Blech, s.262.
[380] Blech, s.262.

çıkarken ve eve girerken Yahudiyi iman ve ahlak yoluna davet etmesi de mezuzanın diğer bir işlevidir.[381]

Bu noktada mezuza'nın ne olmadığının söylenmesi de gerekir: mezuza şeytanı kovalayan, veya batıl inanç sahiplerinin algıladıkları gibi kötülüğe karşı insana siper olan bir muska veya tılsım değildir. Mezuza, Yahudiye iyi bir insan olmasını ve evini bir mabet olarak görmesini hatırlatmak için vardır. Şans getirecek bir nesne gibi algılanması onu kara büyü gibi gayesinden saptırır.[382]

Talmud, Tanrı'nın koruyuculuğunu sembolize ettiği için, önemle mezuzanın gerekliliği üzerinde durur.[383] Yahudilere göre, *"Mezuza'sız ev, sigorta poliçesi olmayan ev gibidir."*[384]

1.3.1.4.2.2. Şofar

Tarih boyunca Yahudilerin ibadete ilişkin müzik aleti olan şofar, Yahudi kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan birisidir.[385] Şofar, üflenerek çalınmak üzere hususi olarak imal edilen ve hammaddesi koç, keçi veya antilop boynuzu olan bir müzik enstrümanıdır.[386] Şofarın koç, keçi veya antilop boynuzundan yapılmasının sebebi, bu tip boynuzların derin kıvrımlara sahip olmasıdır.[387]

Şofar, pişmanlığa çağrı görevi görmekte ve Yahudilere birçok fikri simgesel olarak hatırlatmaktadır.[388] Şofar, muhtelif sebeplerden dolayı dinsel görevlerini yerine getiremeyen Yahudilerde bile, en azından Kipur gününde bu sesi duyma dürtüsü yaratan ve o itibarla da Yahudi kimliği üzerinde uyarıcı etkisi olan bir dinsel gereçtir.[389]

Tora'da şofar'dan ilk olarak, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkarak Sina Çölü'ne ulaştıkları zamanda bahsedildiği görülmektedir.[390] Beşeriyet tarihinde davul ve kavalla

[381] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.247.
[382] Blech, s.263.
[383] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.247.
[384] Blech, s.260.
[385] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.278.
[386] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.273.
[387] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.275.
[388] Blech, s.190.
[389] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.278.
[390] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.274.

birlikte kullanıldığı tespit edilen ilk ve en eski müzik aleti olma özelliğine de sahip olan Şofar, sözcük olarak Tora'da, Talmud'da ve Talmudik edebiyatta da 69 defa geçmektedir.[391]

Şofar, insanlık tarihi boyunca başka kavimler tarafından kullanılmış olsa da, günümüzde sadece Yahudiliği çağrıştırmaktadır.[392]

1.3.1.4.2.3. Tallit

Tallit Yahudilerin hayatındaki yerini diğer dinsel objelerin çoğunda görüldüğü gibi Tora'nın buyruklarından almaktadır. Tora'da Râb Moşe Rabenu'ya şöyle hitâp etmektedir: "*İsrail halkına de ki, 'Kuşaklar boyunca giysinizin dört yanına püskül dikeceksiniz. Her püskülün üzerine lacivert bir kordon koyacaksınız. Öyle ki, püskülleri gördükçe RÂB'bin buyruklarını anımsayasınız*."[393]

Başlangıçta günlük bir giysi olan Tallit Yahudilerin topraklarından sürülerek dünyanın dört bir tarafına dağılmaları sürecinde, çevredeki yabancıların da tesiriyle işlev değişikliğine uğrayarak, yalnızca dua esnasında kullanılan bir objeye, bir dua şalına dönüşmüştür.

Genel olarak Tallitler beyaz renkte olup, pamuklu, yünlü veya ipekli kumaşlardan imâl edilmektedirler. Kumaşın üzeri mavi renk çizgilerle süslenmiştir.[394] Kumaşın üzerinin mavi renk çizgilerle süslenmesinin sebebi ise yukarıda da ifade edildiği gibi "*Her püskülün üzerine lacivert bir kordon koyacaksınız.*" emri gereğidir.

Tallit erkekler tarafından şabat ve bayramlar da dahil olmak üzere haftanın bütün günleri sabah duası edilirken kullanılmaktadır. Teşa-Beav günü ise sadece öğleden sonra duası olan minha'da giyilir. Tallit sadece Yom Kipur bayramında bütün gün boyunca giyilen bir dinsel objedir. Ayrıca tallit hazanlar* tarafından dini törenler ve oruç günlerinin yanısıra hem sabah hem de akşam ibadetlerinde kullanılmaktadır.[395]

---

391 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.273.
392 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.278.
393 Kitâb-ı Mukâddes, Çölde Sayım,15:38-39.
394 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.280.
* **Hazan:** Cemaate dua sırasında liderlik yapan kişi. Duahan.
395 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.281.

1.3.1.4.2.4. Tefillin

Mezuza bir Yahudinin evi için nasıl bir anlam ifade ediyorsa, Tefillin de Yahudinin bizâtihi kendisi için aynı anlama gelmektedir. Mezuza'nın içinde parşömen üzerine bir yazman tarafından yazılmış, Tora'ya ait bir bölüm vardır. Tefillinin iki küçük siyah kutusunda ise, tıpkı Mezuza'dakine benzer bir şekilde Tora'dan dört bölümün yazılı olduğu küçük parşömen ruloları bulunmaktadır.[396]

Tefillin, yassı deri şeritlerle birbirine tutturulmuş ve deriden imal edilmiş siyah renkteki iki kare kutucuktan meydana gelmektedir. Muhtevasında parşömen üzerine el yazısıyla yazılmış, Tora'dan dört ayrı bölümün bulunduğu dörder rulo bulunmaktadır. Bu parşömenlerin ihtiva ettiği Tora ayetleri ise "Tanrı'nın tek olduğunu" bildiren Şema (Tesniye 6:4-9), "Tora'nın emirlerine bağlı kalanların Tanrı tarafından mükâfatlandırılacağının, buyruklara karşı çıkanların ise cezalandırılacağının" anlatıldığı Vehaya (Tesniye 11:13-21), "Mısır esaretinden kurtuluşun her Yahudi tarafından her zaman hatırlanması gerektiğinin" vurgulandığı Kadeş (Çıkış 13:11-16) ve "Mısır'dan çıkışın ve ilâhi öğretilerin yeni nesillere aktarılmasının her Yahudi için bir mecburiyet olduğunun" ifade olunduğu Vehaya (Çıkış 13:11-16) bölümleridir.[397] Tora'da Tefillin'den dört ayrı yerde bahsedilmektedir.[398]

Tefillin, dua (Tefillin Berahası) eşliğinde ayakta durarak önce sol kolun üst bölümüne gelecek şekilde kalbe dönük bir biçimde kola takılır. Daha sonra ise "Baş Tefillin"i iki gözün tam ortasına gelecek hizada alnın üst kısmına yerleştirilir.[399] Bu Tefillini takma işlemidir.

Şabat ve bayram günleri takılmayan Tefillin yalnızca hafta içi günlerinde takılır.[400] Tefillin dua anlamına gelen Tefila'nın çoğuludur.[401] Adını da sabah duası anlamına gelen "Tefilla" dan alan Tefillin yine sabah duası sırasında takılmalıdır. Herhangi bir sebepten dolayı sabah vaktinde takılamadıysa eğer, gün batmadan evvel

[396] Blech, s.337.
[397] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.286.
[398] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.287.
[399] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.287.
[400] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.288.
[401] Özen, **Yahudilikte İbadet**, s.130.

olması kaydıyla gün içerisinde de takılabilir.[402] Sabah duası tamamlanmadıkça, Tefillin çıkarılmaz.[403]

Tefillinin takılması ile ilgili kanun zaman içerisinde değişime uğrayarak kâdim devirlere nispetle farklılaşmıştır. Gömlek ve ayakkabı misâli Yahudi giyiminin bir parçası olan Tefillin dindar Yahudiler tarafından gün boyunca takılırdı. Zamanla, yeni kuşaklar tarafından Tefilline gösterilmesi gereken saygının her ortamda gösterilemeyeceğine karar verildi ve tefillin sadece kutsallığı ile ilgili zamanlarda kullanılan bir objeye dönüşerek orta yol bulundu. Günümüzde Tefillin sadece dua ederken takılan sinagog kıyafetinin bir parçasıdır.[404]

1.3.1.4.2.5. Kipa

Kipa başı örtmek amacıyla kullanılan küçük başlığa verilen isimdir. Başın örtülmesi geleneği Yahudilikte erkeğin Tanrı'ya karşı olan saygısının bir belirtisidir. Kadının başını örtmesi keyfiyeti ise erkeğe karşı olan alçak gönüllülüğünü simgelemektedir. Halbuki Tora'da kadına veya erkeğe başını örtmesini emreden bir hüküm yoktur.[405]

Başın örtülmesi olgusu cemaatten cemaate farklılık gösteren bir uygulamadır. Ortodoks cemaatler başın sürekli olarak örtülmesini talep ederken, Konservatif cemaatler başın sadece dua anında kapalı olmasının gerekliliği üzerinde dururlar. Reformist cemaatlerde ise baş örtme kişinin ihtiyarına bırakılmıştır. Türkiye Yahudileri arasında ise kipa genelde sinagoglarda ve dua esnasında kullanılır.

Yaşamış olduğumuz zaman diliminde kipa, bir ölçüde Yahudi kimliğini temsil etmektedir. Gelenek gereği yüksek düzeyde dinsel bir nitelik kazanmış bulunan kipa hassaten Yahudiler tarafından kullanılan bir başlık olarak değerlendirilmektedir.[406]

---

402 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.288.
403 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.289.
404 Blech, s.337.
405 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.283.
406 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.284.

1.3.2. Sinagog

1.3.2.1. Sinagog (Kavramsal Çerçeve)

Sinagog sözcüğü eski Yunanca (Helence) kökenli bir kelime olup, "beraber olma" anlamına gelen "syn" ve "getirmek" anlamını taşıyan "ago" köklerinden meydana gelmiştir.[407] Bu kelime Grekçe'de hem "cemaat" hem de "cemaatin toplandığı yer" anlamlarına gelen "*sunagoge*" sözcüğünden türemiştir. Kelimenin İbranice'deki karşılığı ise "toplanma evi" demek olan "keneset" veya "beth ha Knesset" sözcüğüdür.[408] "Sinagog" terimi, ibranice'de toplantı mekânı anlamına gelen "knesset" sözcüğünün Yunanca'daki tercümesidir.[409]

Sinagogun Yidiş* dilindeki karşılığı ise "okul" anlamına gelen "shul"(schule) kelimesidir.[410] Sinagog sözcüğünün yerine kullanılan bir başka Yunanca orijinli kelime ise "*proseukhe*" kelimesidir ki, "dua evi" anlamına gelmektedir. Türkçe'de sinagog havra olarak da bilinmektedir.[411] "Havra" tabiri ise İbranice olan "Hebrah"'tan gelmekte olup, daha ziyade Türkler tarafından kullanılmaktadır.[412] Türkiye Yahudi toplumunun kahir ekseriyetini oluşturan Sefarad cemaati ise ibadet mekanlarını *Kal, Ka(h)al Kadoş* ya da *Ke(h)ila* olarak da isimlendirmektedir. Bu tabirler "cemaat" ve "kutsal cemaat anlamlarına gelmektedir.[413]

Sinagogun İbranice'de üç ayrı karşılığı vardır. Her karşılık sinagogun farklı bir işlevini ifade etmektedir. "Toplanma evi" anlamına gelen "Bet A Kneset", "dua evi" anlamına gelen "Bet-Tefilla", ve "öğrenim evi" demek olan "Bet Midraş" sinagogun İbranice'deki üç farklı ifadesidir.[414] Bu farklı isimler, sinagogun geleneksel işlevlerini yansıtmaktadır.[415] Sinagog cemaatle birlikte ibadet edilen mekân olduğu için, İslâm

---

[407] "Sinagoglar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 6. İstanbul, 1994, s.561.

[408] Özen, **Yahudilikte İbadet,** s.86. , "Sinagoglar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 6. İstanbul, 1994, s.561.

[409] "Sinagog", **Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi,** C. 20. Librairie Larousse, 1986, s.10550.

* **Yidiş:** Aşkenaz Yahudilerin konuştuğu dil.

[410] "Sinagog", **Ana Britannica,** C.19. İstanbul, 1990, s.393.

[411] Türkoğlu, s.10.

[412] "Sinagog", **Türk Ansiklopedisi,** C. 29. Ankara, 1980, s.54.

[413] Türkoğlu, s.10.

[414] Blech, s.308.

[415] "Sinagog", **Ana Britannica,** C.19. İstanbul, 1990, s.393.

dinindeki camiye benzemektedir.[416] Fakat, sinagog sadece ibadet mahalli olarak kullanılmamıştır. İbadet mekânı olmasının yanı sıra okul, hastahane, yetimhane ve huzurevi olarak da kullanılmıştır.[417]

Sinagog yaşamın kutsanması bakımından Yahudiliğin aileden sonra gelen en temel kurumudur. Fert için aile ne anlam ifade ediyorsa, toplum için de sinagog aynı şeydir. Gayesi Yahudiyi hem dinine bağlamak, hem de beşeriyetin bir mensubu olmak sıfatıyla vazifesinin şuuruna erdirmek olan sinagog bu hususiyetiyle bir kültür, eğitim ve sosyal hizmet mekânıdır.[418]

Farklı hizmet türevleriyle sinagog çok kompleks bir müessese hüviyetine sahiptir.

1.3.2.2. Sinagogun Doğuşu

Yahudilerin ibadet mekânı olan sinagoglarla ilgili bilgi veren ilk yazılı kaynak Mısır kralı III. Ptolemaios (M.Ö.247-221)'e aittir.[419] İlk kez M.Ö. III. yüzyıla ait kayıtlarda bu isme tesadüf edilmekle birlikte sinagogun kökeni daha eski tarihlere dayanmaktadır.[420]

Sinagogların ilk olarak ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir bilgimiz yoktur. Konuyla ilgili olarak çok değişik görüşler vardır. Bu görüşler şöyle özetlenebilir:

* M.Ö. 621 yılındaki reformları sırasında Kral Yeşu, Kudüs dışındaki tüm sunakların kaldırılmasını emreder. Kültün Yeruşalayim Tapınağı'nda odaklanması ile birlikte Kudüs dışındaki şehirlerde meydana gelen ibadet boşluğu ortaya çıkan sinagoglar tarafından doldurulmuştur.

* M.Ö. 586 ile M.Ö. 538 yılları arasında yaşanan Babil sürgünü yıllarında, kutsal mabedin eksikliğini gidermek amacıyla ilk sinagoglar ortaya çıkmıştır. Peygamberlerin

---

[416] Tümer ve Küçük, s.256.
[417] Stanford Shaw, "Osmanlı Yahudilerinin Altın Çağı", **Sanat Dünyamız,** Sayı: 48(Yaz 1992), s.10.
[418] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.268.
[419] "Sinagog", **Türk Ansiklopedisi,** C. 29. Ankara, 1980, s.54.
[420] "Sinagog", **Ana Britannica,** C.19. İstanbul, 1990, s.393.

sözlerini dinlemek gayesiyle büyüklerin biraraya gelmeleri (Hezekiel 8:1, 14:1) sinagogların kökenini oluşturmuştur.

* Babil sürgünü sonrasında bilhassa Nehemya ve Ezra'nın faaliyetleri neticesinde sinagogun ortaya çıktığı sanılmaktadır. M.Ö. 444 yılı Tişri ayında Ezra'nın kent kapısı önünde halka hitaben Torah'yı okumasının bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

* İskenderiye'de gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sırasında ele geçirilen bir yazıtın verdiği bilgilere göre, Helenistik devirde (M.Ö. 323-31) Mısır'da yaşayan Yahudi cemaati çağının dinsel ve toplumsal kurumlarından etkilenen bir kurum ortaya çıkarmıştır. Bir başka görüşe göre ise, bu kurum aynı devirde ***Ioudaia'da,*** Haşmonaylar'ın iktidarı döneminde Ferisiler tarafından ortaya çıkartılmıştır. Başka araştırmacılar ise, gerek Helenistik devirdeki Yahudi kaynaklarının suskunluğundan dolayı ve gerekse ***Ioudaia'da*** ortaya çıkartılan en eski arkeolojik verilerin M.Ö. I. yüzyılı göstermesinden yola çıkarak sinagogların Makabi dönemi (M.Ö.166-37) sonrasında ortaya çıktığını iddia etmişlerdir.

* Bu konuda ortaya atılan en yeni görüş ise, biblik devirlerde birçok faaliyetin gerçekleştiği yer olan şehir kapısının sinagogun ortaya çıkışında çok etkili olduğu istikametindedir. Buna göre, İkinci Tapınak döneminde ortaya çıkan sinagogun kökeni, halkın şehir kapısı önünde toplanmasından kaynaklanmaktadır. Şehir kapısı önünde gerçekleşen faaliyetler zamanla (Helenistik devirde) buradan belirli bir binaya (sinagog) taşınmıştır. Bu görüşe inanan araştırmacılar sinagogun tarihte belirli bir anda, bir kriz sonrasında, bir şahıs veya bir topluluğun aniden karar vermesi ile ortaya çıktığına ihtimal vermemektedirler.[421]

Konuyla ilgili bazı otoriteler ise sinagogu Moşe Rabenu'ya kadar götürmektedirler. Bu yaklaşım, böylesine önemli bir kurumun, otoriteler tarafından Yahudiliğin başlangıcına kadar götürülmesi çabası olarak değerlendirilmiştir.[422] Bütün bu varsayımların ötesinde, sinagogun doğuşu ile ilgili olarak kabul edilmiş genel görüşe göre ise sinagogun kaynağını Babil sürgününde aramak gerekmektedir.[423]

[421] Türkoğlu, s.10-12.
[422] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.268-269.
[423] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.268.

Sinagoglar ortaya çıkmadan evvel Yahudilerin ibadet mekânı Bet-Hamikdaş'dı. Şlomo Hameleh (Hz. Süleyman) babası David Hameleh'in vasiyeti üzerine ve Tanrı buyruğuna göre Kudüs (Yeruşalayim) şehrinde bir tapınak inşâ ettirmiştir. Bu görkemli tapınağın adı Bet-Hamikdaş'dır. Sinagoglar daha henüz ortaya çıkmadan evvel Bet-Hamikdaş Yahudilerin yegâne ibadet mekânı olmuştur.

Bet-Hamikdaş'a "*Râb'bin Evi*" denirdi. Buraya "*Râb'bin Evi*" denilmesinin başlıca sebebi, Tanrı ile halkı arasındaki antlaşmanın delili olan *"Âhit Sandığı"* 'na mekân olmaktan kaynaklanmaktadır. Şlomo Hameleh tarafından inşâ olunan bu mabed kısa bir zaman içerisinde Yahudilerle Tanrıları arasındaki antlaşmanın timsâli haline dönüşmüştür. Bet-Hamikdaş Yahudi halkının Tanrı'ya kurbanlarını sunmak için toplandıkları yerdi. Özellikle, bayram günlerinde Bet-Hamikdaş'da toplanmaya çok ehemmiyet verilirdi. Mabed milli bir merkez olarak görüldüğü ve ilâhi varlık burada tecelli ettiği için, oraya gelinirdi. Dua etmek, mabedin kurban sunmaktan sonra gelen ikincil öneme sahip bir fonksiyonuydu.[424] Bet-Hamikdaş, M.Ö. 586'da Babil Kralı **Nebukadnezar** tarafından yıkılmıştır.

Yahudiler, Bet-Hamikdaş'ın yıkılmasından sonra götürüldükleri Babil'de sinagogu ortaya çıkarmışlardır. Sinagogdaki Yahudinin başlıca görevi Tora'yı öğrenmek olmuştur. Her biri Bet-Hamikdaş'ın birer benzeri ve minyatürü olarak inşâ edilen sinagoglarda dua birinci sıraya oturmuştur. Bet-Hamikdaş'da kurban kesildiği saatlerde sinagoglarda dua edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, sinagogdaki insanlar dua sırasında yüzlerini Kudüs'teki Bet-Hamikdaş'a doğru çevirmeye başlamışlardır.[425]

Sinagogun kökenlerine inildiğinde, İkinci Tapınak'ın M.S. 70'te Titus tarafından ortadan kaldırılmasından çok önce bir tarihte Yahudi kurban geleneği ile yerleşik kohenlik müessesesinin eski ilkçağ tapınak kültü ile birlikte geliştiği[426] ve bugünkü durumu ortaya çıkardığı neticesine ulaşılmaktadır.

İlk sinagogun (Beyt-Kneset) hangi tarihte inşâ olunduğu tespit edilememiştir. Sadece, M.Ö. VI. yüzyılda Babil'de kurulduğu sanılmaktadır.[427]

---

[424] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.269-270.
[425] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.270.
[426] "Sinagog", **Ana Britannica,** C.19. İstanbul, 1990, s.393.
[427] "Sinagog", **Türk Ansiklopedisi,** C. 29. Ankara, 1980. s.54.

Çok büyük bir olasılıkla ilk sinagoglar, Babil esareti yıllarında yıkılan Tapınak'larında ibadet edebilme imkanından mahrum kalan diaspora Yahudileri arasında ortaya çıktı. Fakat bu kurum, Yahudilerin Kudüs'e dönmesinden ve İkinci Tapınak'ın inşâ edilmesinden (M.Ö. 520-515) sonra da mevcudiyetini sürdürdü. Keyhüsrev'in azat fermanı ile beraber Babil'den Filistin'e avdet eden Yahudiler yeniden döndükleri vatanlarında yeni sinagoglar açtılar. O dönemde açılan sinagogların günümüzdeki en eski kalıntıları Herodes dönemine aittir. Yeni Ahit metinlerinde de bazıları Helenleşmiş Yahudilere ait olan birçok sinagogdan bahsedilmektedir.[428] Kazı ve araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılan en eski sinagog kalıntıları İkinci Tapınak döneminden (M.Ö 514-M.S. 70) kalma olduğu için bu yapılar araştırmacılar tarafından "İkinci Tapınak Sinagogları" olarak adlandırılmıştır.[429]

Antik çağlarda varlığını sessizce devam ettirmişe benzeyen sinagog, ancak karanlık çağlara girildiğinde olgunluğa erişmiştir. Bütünüyle bir dinsel ve toplumsal kurum kimliği kazanmış olarak sinagog, ancak M.S. I. yüzyılda ortaya çıkmaktadır.[430] Arkeolojik araştırmalarla birlikte, gerek Filistin'de (Bet Alfa, Kafernahum, Nirim, Horazin, Gerasa, Hamat, Taberiye v.b.), ve gerekse Diaspora'da (Yunanistan'da Delos, Suriye'de Dura-Europos, Tunus'ta Hammam-Lif şehirlerinde v.b.) ekseriyeti M.S. III. yüzyıl sonrasına tarihlenen birçok güzel havra kalıntısıyla karşılaşılmıştır. İkinci Tapınak döneminde sadece Babil ve Filistin'de sinagoglar yoktur. Mısır'da, Kyrenaika'da, Yunanistan'da, Anadolu'da ve Kıbrıs'ta da sinagoglar vardır. Fakat çoğunluğu Kudüs'tedir. Talmud'un verdiği bilgilere göre, Kudüs'ün Romalılar tarafından işgal edildiği zamanda (M.S. 70) biri Tapınak'ın yanında olmak üzere toplam 480 adet sinagog vardır.[431] İkinci Tapınak'ın yıkılışını takip eden zaman içerisinde, özellikle de M.S. II. yüzyılın başlarından itibaren hem kutsal topraklarda hem de diasporada inşâ edilen sinagog sayısında hızlı bir artış görülmüştür.[432]

1.3.2.3. Sinagog Adabı

---

[428] "Sinagog", **Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi,** C. 20. Librairie Larousse, 1986, s.10550.
[429] Türkoğlu, s.12.
[430] Suzan Alalu ve Diğerleri, s.268.
[431] "Havra", **Meydan Larousse,** C.5. s.709.
[432] Türkoğlu, s.12.

Yahudi geleneğinde sinagoga gitmenin ve orada ibadet etmenin de birtakım şartları ve kendisine özgü bir adabı vardır.

Öncelikle sinagoga nasıl girileceği önemlidir. Sinagoga başı kapatarak girilir.[433] Sinagoga girerken başı örtmek ve mütevazi bir elbise giymek gerekmektedir. Sinagoga baş açık vaziyette girmek, Tanrı'ya ve mekânın kutsîyetine saygısızlık kabul edilmiştir. Bundan dolayı Yahudi erkekleri başlarına takke'ye benzeyen ve "Kipa" ismi verilen bir başlık giyerler. Kadınlar da başlarını tıpkı erkekler gibi örterler.[434] Yahudi dininde başın örtülmesi, özellikle de erkeklerin başlarını örtmeleri keyfiyeti, uyulması uygun görülmüş geleneksel bir saygı kuralıdır. Tora'da başın örtülmesine ilişkin kadına veya erkeğe yönelik bir emir bulunmamaktadır.[435]

Sinagog ibadeti esnasında kadınlarla erkekler ayrı ayrı yerlerde bulunurlar.[436] Kadınlar perde veya kafesle kapatılmış yanlardaki maksurelerde ya da sinagogun arka tarafında otururlar. Böyle bir uygulama kaç-göç sebebiyle değil, ibadetin eskiden beri erkeklere ait bir olgu olarak görülmesinden doğan bir gelenektir. Zamanımızın reformist cemaatlerinde bu uygulama terkedilmiş, kadınlar da sinagogun erkeklere ait olan kısmında onlarla beraber oturmaya başlamıştır. Fakat ibadet esnasında kadınlar yine sadece dinleyici olarak bulunurlar.[437] Türkiye Yahudileri ise, ortodoks oldukları için sinagogda kadınlar ve erkekler ibadet sırasında ayrı yerlerde oturmaktadırlar.[438]

Sinagog ibadeti ancak erginlik çağına erişmiş (on üç yaşına basmış), yani bar mitzva olmuş, en az on erkek ile yapılabilir. Bu on kişilik topluluğa ***"Minyan"**** denilmektedir.[439] Sinagogda ibadet yapılabilmesi için minyanın oluşması şarttır. Tora'nın bir çok yerinde geçen: "On erkeğin bir arada Tora okudukları yerde Tanrı'nın celâli bulunur" sözü bunun delilidir.[440]

---

433 Naim Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.8.
434 Tümer ve Küçük, s.256.
435 Suzan Alalu ve Diğerleri, s.283.
436 Tümer ve Küçük, s.256.
437 Örs, s.336.
438 Türkoğlu, s.17.
* **Minyan:** Bazı duaları okumak için gerekli olan ve en az on yetişkin erkekten oluşan topluluk.
439 Tümer ve Küçük, s.256.
440 Örs, s.334.

1.3.2.4. Sinagog Mimarisi

Asırlarca süren bir diaspora hayatları olan ve karşılaştıkları her kültürden tabiatıyla etkilenen Yahudilerin bu özelliği sinagog mimarisinin şekillenmesinde ve zenginleşmesinde de etkisini göstermiştir.

Mahalli özelliklerin başka geleneklerde görülmediği nispette tesirli olduğu sinagog mimarisinde temel unsur çeşitliliktir.[441] Şüphesiz her sinagog inşâ edilirken veya tamir olunurken dönemin yerel mimarisinin etkisinde kalmıştır.[442]

Sinagogların hepsinde ortak olan standart bir mimari stil yoktur. Mimari üslûp, iklime ve kültüre göre farklı tezâhür etmektedir. Yalnız bütün sinagoglarda kesinlikle üç eleman bulunmaktadır. Bunlar Aron Ha-Kodeş (Ehal), Ner Ha-Tamid (edebi ışık) ve Teva(Bima)'dır. Giriş kapısının tam karşısında yer alan Aron Ha-Kodeş'in içerisinde tora ruloları saklanmaktadır.[443] Sefer Tora'ların saklandığı ehal sinagogun en kutsal bölümüdür. Ehal ya da diğer adıyla Aron Ha-Kodeş mabedin Kudüs'ü gösteren duvarı üzerindeki bir dolaptır. Sinagogun merkezinde ise, Şabat'ta ve bayramlarda Sefer Tora'ların ehalden çıkartılarak, açılıp okunduğu teva&bima kürsüsü bulunmaktadır. Sinagog içerisinde tevanın ehale göre olan konumu, cemaatin oturma düzenini de tespit etmektedir.[444]

Zaman içerisinde bu temel unsurların sinagog içerisindeki konumlanışı da mimari açıdan farklılık göstermiştir. Bu noktada geleneksel Sefarad sinagoglarının bariz hususiyeti Tora'da zikredilen "...üçüncü gün Râb Sina Dağı üzerine inerek herkese görünecek ve halkı etrafına toplayarak diyecek ki..." ayetinden esinlenilerek Teva'nın salonun ortasına inşâ edilmesi ve cemaatin de onun etrafında toplanmasıdır (Yanbol, Caddebostan, Zülfaris gibi).[445] Teva'nın sinagogun ortasında yer alması Tora'nın Yahudi yaşamının merkezini oluşturması ve Yahudi halkının kalbinde bulunması gerekliliğini vurgulamak içindir.[446] Bazı sinagoglarda ise Teva Ehal'in hemen yanında

---

441 de Lange, s.106.
442 "Sinagoglar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 6. İstanbul, 1994, s.562.
443 "Sinagoglar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 6. İstanbul, 1994, s.562.
444 Türkoğlu, s.14.
445 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.11
446 Blech, s.313.

(Neve Şalom, Şişli) ve bazı durumlarda da arka duvara bitişik bir şekilde (Haydarpaşa) tasarlanmıştır.[447] Aşkenaz sinagoglarında, teva ya da bima olarak tanımlanan yüksekçe platform, XVI. yüzyılın büyük din otoritesi Rav Moses Isserles'in tavsiyeleri doğrultusunda ibadethanenin ortasına kondurulmuştur. Sefarad sinagoglarında ise genelde ehalin karşısındaki duvara bitiştirilmiş olan teva, XII. yüzyılda yaşayan Rabbi Maimonides'in görüşleri istikâmetinde söylenilenleri herkesin daha iyi işitebilmesi amacıyla sinagogun ortasına taşınmıştır. Bazı sinagoglarda ise ehalin tam karşısındaki duvarın önünde teva bulunmaktadır; buna çift odaklı düzen denilmektedir. XIX. yüzyılda ortaya çıkan reform hareketi ile beraber teva(bima) ehalin önüne taşınmış, böylelikle tiyatro düzenine yaklaşan oturma nizamı ile sabit büyüklükteki bir mekânda daha fazla insanın ibadet edebilmesi imkânı doğmuştur.[448]

Sinagogun iç düzeninde meydana gelen bu değişme, insanların ibadet esnasındaki nazarlarının yöneldiği istikâmeti de değiştirmiştir. Geleneksel düzendeki ibadette bütün bakışlar merkezdeki tevaya odaklanırken, yenilikçi düzende gözler doğuya yönelmektedir. XIX. yüzyıldan itibaren yenilikçi düzenin daha ziyade tercih edilen bir mimari form olduğu, hatta bazı sinagogların tadilât yaparak tevayı sinagogun ortasından kaldırıp, ehalin önüne taşıdıkları görülmektedir. Bu yolla daha çok insanın rahatça ibadet edebilmesi hedeflenmiştir.[449] Görüldüğü gibi, sinagogun iç mimarisinde meydana gelen bu değişim, ibadet bakımından bazı pratik faydalar elde etmeye yöneliktir.

Ortodoks sinagoglara özgü bir başka özellik de erkek ve kadınları, dua sırasında birbirinden ayıran *mehitza'nın* varlığıdır. Bu geleneğin kökleri Kutsal Mabet'te iki farklı cinsi ayırmak gayesiyle bir kadınlar avlusu *"ezrat naşim"* bulunduğu günlere uzanır. Ortodoks Yahudilik, kadınlarla erkeklerin ibadet esnasında ihtilât halinde olmalarının kulun Tanrı ile olan temasını zayıflattığına inanmaktadır. Muhafazakâr (Konservatif) ve Reformist Yahudiler ise, artık bu sinagog mimarisine iltifat göstermemektedir.[450]

[447] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.11.
[448] Türkoğlu, s.14-15.
[449] Türkoğlu, s.15-16.
[450] Blech, s.314.

Aron Ha-Kodeş'in ve Teva'nın yer aldığı sekinin iki tarafında "Mizrah (doğu) yeri" denilen ve hahamlar, cemaat başları, ve diğer ileri gelenlerin oturdukları bir bölüm vardır. Onun önünde baş duacının (kantor) kürsüsü vardır ki buraya "mahal, yer" anlamına gelen *"ammud"* adı verilmiştir.[451] Sinagoglar kutsal mekânlardır ve oralarda heykel gibi şeyler bulunmaz. Zira, onların bulunduğu yerde ibadet etmek yasaklanmıştır.[452]

Sinagog mimarisine anlam katan bir başka simgesel özellik daha vardır ki, bu da sinagogun pencereleri ile ilgilidir. Sinagoglarda genel olarak Beni İsrail'in on iki kavmine karşılık gelen, on iki pencerenin olması idealdir.[453]

Sinagogların biçimi ve büyüklüğü ile ilgili tespit edilmiş kesin kurallar yoktur. Sadece yönlerinin Kudüs'e doğru dönük olması bazı kısıtlamalar getirmektedir. Yapım tasarılarını şekillendiren sâikler arasında genellikle pek göze çarpmamak, ifrattan kaçınmak, fiziksel korunma ve bazen de tam aksine herkesin dikkatini çekmek arzusu gibi sosyal faktörler ön plandadır.[454]

Sinagoglar işlev çeşitliliğine sahip kurumlardır. Bu durum, sinagogların ekseriyetle birer külliye şeklinde inşâ edilmelerine yol açmıştır. Bu tür sinagoglar, ana ibadet mekânlarının yanında midraş denilen küçük ibadethane, Yeşiva ve Talmud Torah gibi tahsil amaçlı bölümler, haham odası, çeşme veya sarnıç gibi su kaynakları, tuvalet vb. müştemilat, yemek ve toplantı salonları, mikve, Sukot'ta kurulan suka çardağının da içinde yer aldığı avlu gibi birçok yan mekânlara sahiptir. Türkiye sinagoglarının büyük çoğunluğu da külliye şeklinde inşâ edilmiştir.[455]

İnşâ edildikleri devirlerin tesirlerini taşıyan ve kendilerini kuranların geldikleri yörelerin havasını yansıtan İstanbul sinagoglarının kendilerine has bir mimari üslûbu yoktur. Asırlar boyu maruz kaldıkları doğal afetler, kısmen veya tamamen yeniden inşâ edilmeleri gibi etkenlerden dolayı sinagoglar çoğu kez aynı çatı altında dahi birbirinden tamamen farklı unsurların sergilendiği alanlar olmuştur.[456]

---

451 Örs, s.335.
452 Tümer ve Küçük, s.256.
453 Blech, s.313.
454 Lange, s.106.
455 Türkoğlu, s.14
456 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.10-11.

1.3.2.5. Türkiye Sinagogları

İnşâ ediliş tarihi itibarıyla Anadolu'da keşfedilen en eski sinagog (Musevi ibadet yeri) Sardis'te (Sart) olup, M.Ö. V. yüzyıla aittir.[457] Arkeolojik kazılarda mazisi aynı tarihlere kadar giden bir başka sinagog kalıntısına ise Ankara'da rastlanmıştır.[458] Yine Ankara'da Samanpazarı bölgesi Birlik Sokak'ta kesme taşlardan inşâ olunmuş bir sinagog vardır ki, bu sinagoga Ankara Sinagogu denilmektedir.[459] Bu sinagogun yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.[460] Türkiye'de günümüze varabilen en eski sinagog ise Ahrida'dır.[461] Bu sinagog İstanbul'un Balat semtindedir.

Tarih boyunca Rumeli ve Anadolu'da birçok sinagog inşâ olunmuştur. Bunlardan zamanımıza ulaşıp, bugün dahi hizmet vermeye devam edenlerinden başlıcaları şunlardır: *"Kırklareli, Çanakkale Mekor Hayim, Bursa Geruş, Ankara, İzmir: Beth İsrael (Karataş), Sinyora (Çarşı), Şaar Aşamayim (Alsancak), Etz Haim, Aydınlılar, Bikur Holim, Şalom, Havra, Roş Aar ve Algazi ile Adana ve İskenderun Sinagogları."*[462] Günümüz Türkiye'sinde düzenli olarak yada sadece belirli bayram günlerinde ibadet edilen toplam sinagog sayısı 25 civarındadır.[463]

Türkiye sinagoglarının bugünkü manzarası, cemaatlerin durumunu yansıtmaktadır. Artık Yahudilerin yaşamadığı yerleşim merkezlerinin eskiden Yahudilere ait olan mahallelerinde bulunan sinagoglar, bugün virân ve terkedilmiş vaziyettedir.[464]

Birçok yerleşim biriminde hiç Yahudi kalmadığı için iki nesil evvel iki yüz bin kişiye hizmet vermek gayesiyle kurulmuş müesseseler bugün yirmibeşbin kişinin sırtına kalmıştır. Bugün Yahudi nüfusu kalmamış şehirlerde en azından bir mezarlık ve de bir havra mevcuttu. Sanatsal kıymetleri tartışılmaz olan ve her biri birer tarihi nişân ve abide hükmündeki bu eserlerin ekseriyeti şuursuzluk ve ihmalden kaynaklanan sosyal

---

457 Schick, s.36.
458 Beki L. Bahar, **Ankara Yahudileri,** İstanbul: Pan Yayıncılık, 2003, s.17.
459 Bahar, s.127.
460 Bahar, s.132.
461 Grosman, s.287.
462 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.9.
463 Türkoğlu, s.17.
464 Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.175.

erozyon neticesinde zamana yenik düştüler. Yahudilerin yaşamadığı Batı Anadolu ve Trakya'nın kent ve kasabalarındaki havra, okul, mezarlık gibi eserler yıkılıp, yok oldular. Halen ayakta olanlar da bu yolu tutmuşlardır.[465] İzmir'de bulunan Portekiz Havrası yanmıştır. Tekirdağ Sinagoguna ise bir yol inşaatı sırasında el konulmuştur.[466]

Günümüzde Anadolu'daki sinagoglardan bazıları da inşâ ediliş gayeleri hilâfına kullanılmaktadır. Bunun az bilinen örneklerinden birisi de artık hiç cemaatı kalmamış olan Bergama Sinagogu'dur. Metruk ve yıkık vaziyette bulunan mabedin müştemilâtına ait olan bir bölümü zamanımızda kahvehane olarak kullanılmaktadır.*

Son yıllarda büyük şehirlerde oturan Yahudiler yeni mahallelere taşınmışlar ve buralarda kendilerine yeni sinagoglar inşa ettirmişlerdir. Ayrıca bazı eski sinagogları da restore ettiren Yahudiler buraları Şabat ve bayram günlerinde kullanmaktadırlar.[467] Tek bir Yahudinin bile yaşamadığı şehirlerdeki sinagoglar artık tarihe mal olmuştur. Kesif bir Yahudi nüfusuna sahip İstanbul ve İzmir'de ise halk eski ibadet mekânlarının açık kalabilmesi için gayret sarf etmektedir.[468]

1.3.2.6. İstanbul Sinagogları

İstanbul'da bilinen ilk sinagog tarihi M.S. 318'lere kadar giden ve Halkoprateia (Bakırcılar) semtinde bulunan, 450 senesinde de İmparator II. Teodosius tarafından kızkardeşi Pulheria'nın ısrarı üzerine kiliseye dönüştürülen mabeddir.[469]

Muhtelif belge ve kayıtlarda İstanbul'da fetihten evvel inşâ edilmiş sinagoglar hakkında önemli bilgilere rastlanmaktadır. Örneğin, 10 Mayıs 1694 tarihini taşıyan bir fermanda Balat Hacı İsa semtinde inşâ tarihleri İstanbul'un fethinden önceye dayanan üç (Ahrida, Karaferye, Yanbol) ve Tahta Minare semtinde de bir sinagogun (Çakacı veya Çuhacı) adları geçmektedir. Konu ile ilgili olarak Fatih Vakfiyesi'nde belirtildiğine göre ise 1455'te İstanbul'da Halil Paşa Birgosu diye anılan mevkide

---

465 Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler,** İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s.160-161.
466 Levi, s.161.
* Bergama'daki son Yahudi **"Bulisa"** isminde yaşlı bir kadın olup, 1994 senesinin ocak ayında vefat etmiştir. Bu satırların yazarı kendisini tanımıştır.
467 Besalel, s.175.
468 Besalel, s.86.
469 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.10.

(Bahçekapı dolayları) bir sinagogdan bahsedilmektedir. Yine aynı vakfiyeden edindiğimiz malumata binaen Eminönü'nde bugünkü Arpacılar Caddesi'nde de bir sinagogun olduğunu biliyoruz.[470] Ayrıca Karaylara ait olduğu bilinen bir sinagog daha vardır ki, yer altında kalan bu sinagoga ayakkabı çıkarılarak girilmektedir. Hasköy'de Mahlul sokak No. 4'te hizmet vermekte olan bu sinagog ***Kal ha Kadoş be Kuşta bene Mikra*** sinagogu olarak bilinmektedir. Bizans'tan beri var olduğu rivayet edilen bu ibadethane 1536 yılında ciddi bir tamir görmüş, 1729'da yangın geçirmiş ve 1774 senesinde de Kırım Karayları'nın yardımı ile onarılmıştır.[471]

İstanbul'un fethiyle birlikte din ve vicdan hürriyetleri fermanla teminat altına alınan Yahudilere Fatih tarafından mevcut sinagoglarını restore edebilme, yenilerini inşâ etmek yasak olmakla birlikte, istedikleri takdirde evlerini sinagoga dönüştürebilme hakları tanınmıştır. Fatih'ten sonra gelen bütün padişahların fermanlarında da fetih sırasında Yahudilere verilmiş olan bu haklar tekrarlanmıştır.[472] Fethi müteakip Balat, Tire, Antalya, Sinop gibi beldelerden gelen Yahudiler vardır ki bunlar geldikleri şehirlerin isimlerine saygı göstermek amacıyla İstanbul'da sinagog inşâ etmişlerdir. Fetihten sonra İstanbul'a zorla getirilmiş bir kısım Yahudiler de burada inşâ etmiş oldukları sinagoga "Sürgünler Sinagogu" adını vermişlerdir.[473] Gerek İstanbul'da ve gerekse diğer kentlerde göçmenler terk ettikleri bölgelere göre gruplaşarak o isimlerde sinagoglar kurmuşlardır.[474]

Her Yahudi cemaatinin kendi sinagoguna gittiği XVI. yüzyılda Konstantinople'de 42 civarında sinagog vardır.[475] Konuyla ilgili bir başka kaynak ise İstanbul'da o tarihlerde 44 sinagog bulunduğunu, bunun da o zamanın şartlarında kendi örf ve adetlerini devam ettiren 44 ayrı grubun varlığına işaret ettiğini anlatmaktadır.[476] Bir asır sonra ise Michel Baudier İstanbul'da Yahudilerin 38 sinagogları olduğunu yazmaktadır.[477]

---

470 "Sinagoglar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 6. İstanbul, 1994, s.561.
471 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.102.
472 "Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.403.
473 Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.22.
474 "Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.404.
475 Sharon, **Türkiye Yahudileri,** s.153.
476 Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.62.
477 "Sinagoglar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 6. İstanbul, 1994, s.561.

XIX. yüzyıla kadar, İmparatorluktaki gayrimüslimlerin statüsünde herhangi bir değişiklik olmadığı gibi, sinagogların tamiri ve yenilerinin yapılamayacağına yönelik mevzuat da yürürlükte kalmıştır.[478] Bu yüzyılda eski sinagogların tamir ve restore edilmesinin yanı sıra, yeni sinagoglar da inşâ edilmiştir.[479] XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşâ edilen ve halen faal halde olan yeni sinagoglardan bazıları, Kamondolar tarafından yaptırılan Çorapcı Han, Büyükdere ve Yeniköy Sinagogları, Avusturya Aşkenaz'larının yaptırdığı Yüksek Kaldırım Sinagogu (1900), Şair Ziya Paşa Yokuşu'ndaki İtalyan cemaatine ait sinagog ve Haydarpaşa'daki Hemdat Israel Sinagogu (1899)'dur.[480] Yine bu yüzyılın ikinci yarısında kurulan (1862) İtalyan Musevi Cemaati de daha ilk yıllarında Karaköy Zülfaris sokakta bir gayrimenkul sahibi olarak burayı sinagog olarak kullanmıştır.[481] Bu yüzyılın sonlarına doğru, 1885 yılında Ermeniler sahip oldukları 149.590 (İstanbul nüfusu) kişilik nüfus kesafetine karşılık 38 kiliseye sahip bulunurlarken, Yahudiler 44.361 kişilik nüfuslarıyla 36 havraya sahiptiler.[482]

XX. yüzyılda diğer grup ve cemaatler gibi İstanbul Yahudi cemaati de önemli değişimler yaşamıştır. Cemaat, 1912'de Hasköy'de Kordova, Şeritçi, Esgher, Kalayçıbahçe, Maalem, Mizrahi, Parmakkapı, Sarayiko, Sinyora, Yeni Mahalle, Çiksali, vb. isimler taşıyan birçok sinagoga sahiptir. 1940'lı yıllarda bu sinagogların çoğu kapanarak, fabrika ve depo olarak kullanılmaya başlanmıştır.[483] 1960'lardan sonra bölgede ibadethane olarak kalan yapılar Maalem Sinagogu ile İhtiyarlar yurdu içindeki özel ibadethanedir.[484] İstanbul'da en eski Yahudi yerleşim yerlerinden biri olan Balat'ta umumi durumdan nasibini almıştır. Balat'ta artık hizmet dışı olan sinagoglar arasında Selaniko, Kal Kadoş Eliyahu, Çana, 1992'de kalıntıları yok edilen Kasturiya ile 1985'teki Haliç çevre düzenlemesi programı dahilinde ortadan kaldırılan tarihi Unkapanı Sinagogu (Cibali) sayılabilir. Ayrıca, yine burada bulunan İstipol Sinagogu

---

[478] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.43.
[479] Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.205.
[480] Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.206.
[481] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.79.
[482] Eryılmaz, s.46.
[483] Besalel, s.245.
[484] Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.99.

da 1987 senesinde koruma altına alınmıştır.[485] Günümüzde Balat'ta hala ibadet yapılabilen yalnızca iki sinagog vardır:Ahrida ve Yanbol.[486]

Zamanla Yahudi cemaatinin demografik yapısında meydana gelen değişimler neticesinde İstanbul'da yeni sinagoglar inşâ edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Galata'da Yahudi nüfusunun artması üzerine, yetkililer tarafından burada yeni bir sinagog inşâsına izin verilmiştir. Böylece, ***Neve Şalom Sinagogu*** olarak bilinen mabet inşâ edilmiştir.[487] Barış vahası (Neve Şalom) anlamına gelen bu güzel isme sahip başka sinagoglara da İstanbul tarihinin eski devirlerinde rastlanmaktadır.[488]

İstanbul'daki sinagogların çoğu ekseriyeti teşkil eden Sefaradlara aittir.[489] Yüksek Kaldırım Aşkenaz Sinagogu olarak bilinen yapı, yakın dönemlere kadar İstanbul'da hizmet veren 3 Aşkenaz sinagogundan günümüze kalan sonuncusudur.[490] Önceleri Sefaradlardan ayrı olan Aşkenaz sinagogları, zaman içerisinde meydana gelen kaynaşma sonucunda Sefaradlar içerisinde erimişlerdir. Bu sebeple bugün İstanbul'da mevcut Aşkenaz sinagogları (sadece Yüksek Kaldırım Sinagogu) dil değil, soy ve gelenek kanalından ibadetlerine devam etmektedir.[491]

Şu anda İstanbul'da 3 tanesi adalarda olmak üzere, hizmet vermekte olan toplam 19 sinagog mevcuttur. Bunların da bazıları güvenlik sebebiyle her zaman açık bulundurulmamaktadır.[492]

---

485 Besalel, s.239.
486 Adem Özen, "*Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri*", MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1993, s.65.
487 Levi, s.86-87.
488 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.71.
489 Özen, s.65.
490 Güleryüz, **İstanbul Sinagogları,** s.83.
491 Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim,** s.299.
492 Yusuf Altıntaş, -T.C. Hahambaşılık Sekreteri- "Yahudilik" konulu görüşme, İstanbul:15 Nisan 2004.

1.4. Yahudi Modernleşmesini Hazırlayan Unsurlar

1.4.1. Osmanlı Yahudileri ve Ticaret

Gerek Avrupa ve gerekse Osmanlı belgelerinde Yahudilerin XV. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret ile meşgul oldukları, dokuma ve özellikle yünlü kumaş ticaretinde hâkim bir rol üstlendikleri anlatılmaktadır.[493]

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Batılılarla Osmanlı Yahudileri arasında ticari sahada sıkı bir ilişki hüküm sürmektedir.[494] Zaman içerisinde Yahudiler Frenk tüccarlar ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerin aracısı konumuna gelmişlerdir. Seyrüsefer, boşaltma ve yükleme gibi izinlerin elde edilmesi için gerekli olan formalitelerin yerine getirilmesi ve Batılıların işlerinin kolaylaştırılması hususunda uzmanlaşmışlardır.[495] Batı Dünyası Yahudileri dışlasa da, ticari ilişkilerde onlardan istifade etmeyi asla ihmal etmemiştir. Dil bilen ve her türlü sorunu çözümlemekte ziyadesiyle mahir olan bu millet, Batılıları daima memnun etmiştir. Özellikle, Venedikliler Yahudilerden fazlasıyla yararlanmıştır. Osmanlı-Venedik diplomatik münasebetleri olumlu bir seyir izlerken, işlerini kendileri halleden Venedikliler, ilişkilerin kötü bir seyir takip etmeye başladığı demlerde devreye hemen Yahudileri sokmuşlardır.[496] Yabancıların Osmanlı bürokrasisinde karşılaştıkları problemlerin çözümü adeta Yahudilerin inhisârı altındadır.[497] Gerçekte ticareti yapanlar Batılılar olmasına rağmen, bu ticareti kendi üzerlerinden geçiren Yahudiler bu işten yüklü bir komisyon geliri elde etmişlerdir.[498]

Yahudiler ithalat-ihracat, seyyar satıcılık, fuarcılık ve esnaflık gibi ticaretin değişik sahalarında varolmuşlardır.[499] Yahudiler, vergi müfettişi, vergi idare memuru ve mültezim olarak da görev yapmaktadırlar. İstanbul, İzmir ve Selânik gibi liman şehirlerindeki gümrük servislerinde çalışan personelin ve mültezimlerin çoğunluğu

---

[493] Lewıs, **İslam Dünyasında Yahudiler,** s.152-153.
[494] Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,** s.151.
[495] Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,** s.41.
[496] Hiçyılmaz-Altındal, s.32.
[497] Hiçyılmaz-Altındal, s.33.
[498] Hiçyılmaz-Altındal, s.32-33.
[499] Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.127.

Yahudidir. Bilhassa Seferadlar Avrupa devletlerinin dillerini çok iyi konuştukları için yoğun bir şekilde bu alanlarda çalışırlar.[500] Gümrükle ilgili işlerin halledilmesinde son derece yetenekli olan Yahudilerden Batılılar bu noktada ziyadesiyle faydalanmışlardır.[501] Yahudilerin iskele ve gümrüklerdeki mevcudiyeti oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Daha Osmanlı Devleti'ne Sefarad göçü yaşanmadan önce İmparatorluk topraklarında yaşayan yerli Yahudiler (Romaniot) devletin birçok iskele ve gümrüğünü iltizama almıştır.[502] Yahudilerin gümrük memurluğu gibi görevlerde istihdâm olunmaları onların sürekli bir şekilde, Avrupalılar ile irtibat halinde bulunmasını temin etmiştir. Yabancı dillere olan aşinâlıkları ise batılılarla olan diyaloglarını güçlendirmiştir.

Çok geniş bir ticari ilişkiler ağına sahip olan İstanbul ve Selânik Yahudileri bütün Avrupa devletleri ve hatta Rusya ile doğrudan ticari ilişki kurabilmekteydiler. Bu ilişkiler sayesinde de Osmanlı, Avrupalı ve doğulu tüccarlar arasında irtibat noktası olmayı başarmışlardı. Gemileriyle Ege ve Adriyatik'te ticaret yapabildikleri gibi, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu yoluyla, Hindistan ve Çin'e de gidebilmekteydiler.[503] XVI. yüzyılda Türkiye'ye gelmiş olan Romanyalı bir memur hatıratında Yahudilerin çalışma ve seyahat özgürlüğüne sahip olduklarını, hatta dünyada, İstanbul'da yaşayan bir-iki Yahudi ile teması olmayan hiçbir yerin bulunmadığını söylemektedir.[504]

Yahudilerin ticari kabiliyetleri ve Osmanlı ülkesinde sahip oldukları imkân ve ayrıcalıklar, Yahudilerin Batılılarla temas kurmak arzusundan daha fazla, Batılıların Yahudilerle temas içerisinde olmak arzusunu kamçılamış ve Yahudilere Batılılar nezdinde alternatifsiz bir itibar kazandırmıştır. Sahip oldukları bu eşsiz konum da Yahudilerin Batılılarla sürekli bir şekilde ihtilât halinde olmaları sonucunu tevlid ederek, cemaati batılı tesirlere açık hale getirmiştir.

Avrupa'da, Rönesans'tan sonraki dönem modern zamanlar olarak nitelendirilmektedir. Bu dönem bugünkü Batı Dünyası'nı şekillendiren gelişmelerin yaşandığı dönemdir. İşte tam bugünkü Avrupa'nın kurulduğu asırlarda Osmanlı

[500] Alkan, s.37.
[501] Hiçyılmaz-Altındal, s.32-33.
[502] Eroğlu, s.158.
[503] Alkan, s.36.
[504] Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.161-162.

Yahudileri, Batılılarla ticari kanaldan çok yoğun bir ilişkiye girmişlerdir. Bu ilişkilerin tabii bir neticesi olarak da dünyayı, özellikle de Batı'yı daha yakından tanıma ve anlama fırsatını yakalamışlardır. Özellikle, Batı'nın bugün sahip olduğu ekonomik temellerinin atıldığı asırlarda, Avrupalılarla olan yakınlıkları onları yaşadıkları zamanın yükselen değerlerini tanıma konusunda çok önemli bir bilgi ve tecrübe birikimine sahip kılmıştır.

Osmanlı Yahudilerinin uluslararası ticarete yönelik faaliyet düzeni içerisinde etkin bir rol oynamaları, Yahudi modernleşmesini hazırlayan unsurlar arasında önemli bir paya sahiptir.

1.4.2. Bir Kent Toplumu Olarak Yahudiler

1492 ve sonrasında Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudi toplulukları, daha ziyade büyük kent merkezlerine, özellikle de deniz kıyısında kurulmuş, yoğun ticari faaliyete sahne olan şehirlere yerleştirilmişlerdir. Bu, sadece Osmanlı iskân politikasının bir gereği değil, aynı zamanda Yahudilerin kendileri için seçmiş oldukları hayat tarzının da doğrudan bir sonucudur.

İmparatorluk devrinde Van ve Diyarbakır gibi vilâyetlerde kayda değer oranda bir kırsal Yahudi nüfusu bulunduğu bilinmekle ve hatta 1986 tarihli bir belgede Urfa dolaylarında tarımla uğraşan Yahudilerden söz edilmekle birlikte,[505] Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dakiler istisna edildiğinde, Osmanlı Yahudilerinin geneli itibarıyla şehirli oldukları söylenebilir. Zira, yüzyılın başındaki salnamelerden edindiğimiz bilgilere göre, Aydın vilâyetinde yaşayan Yahudi nüfusun % 70'i vilâyet merkezi olan İzmir'de ikâmet etmektedir. Hüdâvendigar vilâyetinde mukîm olanların % 85'i Bursa'da, Halep vilâyetinde oturanların ise, % 80'i Halep şehrinde toplanmıştır.[506] Görüldüğü gibi üç vilâyetin üçünde de, vilâyet sınırları içinde yaşayan Yahudi nüfusun büyük çoğunluğu vilâyetin merkezinde oturmaktadır. İmparatorluğun son yıllarında bu eğilimin daha da güçlendiği görülmektedir. Mesela, bu dönemde Aydın'daki Yahudilerin yalnızca % 1'i kent ve kasabalar dışında yaşamaktadır.[507]

---

[505] Bat Yeor, **The Dhimmi: Jews and Christians under Islam, Cranbury,** New Jersey: Associated University Presses Fairleigh Dickinson University Press, 1985, s.378-379'dan nakleden: Schick, s.38.

[506] Justin McCarthy, **Muslims and Minorities: the Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire,** New York: New York University Press, 1983, s.104'den nakleden: Schick, s.38.

[507] Justin McCarthy, **Muslims and Minorities: the Population of Ottoman Anatolia and the End of**

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1844 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ise, Yahudilerin nüfusu 250.000 civarındadır. Bu nüfusun % 90'a yakın kısmı büyük şehirlerde yaşamakta ve şehir hayatına etkili bir şekilde katılmaktadır.[508]

Cumhuriyetin ilânından sonra yapılan nüfus sayımlarında da Türkiye Yahudi toplumunun bu temel niteliği her seferinde teyid ve tescil edilmiştir. 1935 yılında yapılan nüfus sayımı sonucuna göre, nüfusun % 96.6'sı, 10.000'den fazla nüfuslu yerlerde yaşamaktadır. Bu, bütün azınlık grupları içerisindeki en yüksek orandır. Kısacası, Yahudiler Türkiye'nin en kentsel azınlığıdır. 1945 yılında yapılan genel nüfus sayımında ise nüfusun % 88.3'ünün 20 büyük şehirde yaşadığı tespit edilmiştir.[509]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler haricindeki Türk ve gayrı Türk nüfusun ekseriyetinin kırsal kesimde yaşadığı da göz önüne alındığında, Osmanlı Yahudilerinin tam anlamıyla bir kent toplumu portresi çizdiği görülmektedir. Fakat kentte yaşamak, kentlileşmiş olmak anlamına gelmediği için, Osmanlı Yahudileri XIX. yüzyılın sonlarına kadar İmparatorluk mozaiğini oluşturan diğer unsurlar gibi, cemaat toplumlarına has bir yaşantıyı sürdürmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler ve diğer bütün unsurlar asırlar boyunca kendilerine tahsis edilmiş mahallelerde, birbirlerinden uzak bir şekilde yaşamışlardır. Bu sistem, devletin farklılıklara müsamaha ile yaklaştığı İmparatorluk düzeninde, farklılıklarını korumayı amaçlayan ve kendisini ötekinden ayırmayı gerekli gören unsurların tercih ettikleri bir durum olmuştur. Bu tür bir düzen, Avrupa'da XVI. yüzyıldan itibaren görülen ve Yahudilerin belli bir bölgede diğer unsurlardan tecrid edilmiş vaziyette yaşamaya mecbur edildikleri gettolardan son derece farklı olan bir durumdur. Farklı dini ve etnik gruplar, gönüllü olarak kültür ve geleneklerine göre yaşayabilecekleri ve sahip oldukları değerleri nesilden nesile aktarabilecekleri böyle bir yaşam tarzını istemektedirler.

Bütün Osmanlı İmparatorluğu şehirlerinde Yahudi, Türk, Rum ve Ermenilere ait mahalleler vardır. Fakat dini alışkanlıklara ve beslenme tarzlarına dayalı bu ayrım, Batı

---

the Empire, New York University Press, 1983, s.104'den nakleden: Yetkin, s.54.

[508] Alkan, s.97.

[509] Fuat Dündar, **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar,** İstanbul: Doz Yayınları, 1999. s.132-133.

Avrupa'nın Ortaçağ kentlerindeki kadar keskin olmadığı için XIX. asrın sonlarında bazı şehirlerde farklı uygulamalar görülmüştür. Örneğin, İzmir'in ***la escalera de los Irminos*** diye adlandırılan merdivenli yokuşunda, Ermenilerle Yahudiler aynı mahallede oturmaktadırlar.[510] Ayrıca, bu dönemde zengin olan bazı Yahudi aileler de muhit değiştirmeyi tercih etmektedirler. Bu bağlamda, İzmirli bazı aileler, Çeşme yolu üzerinde yer alan, Karataş ya da Karantina gibi Batılılaşmış dış mahallelere yerleşmişlerdir. Yüzyıl biterken, geleneksel mahallelerde yaşayan halk ile, bu mahallelere yerleşen burjuva aileler arasında da toplumsal bir farklılaşma doğmuştur. Bu aileler, Yahudiliğe ait olan unsurlara bir tür küçümseme ile yaklaşmaktadırlar.[511]

Görüldüğü gibi, artık bu dönemde Yahudiler en azından kimlik değerleri söz konusu olduğunda, vahdet teşkil eden bir topluluk olma özelliklerini yitirmekte, gelir seviyesi, ikâmet edilen semt ve başka değişkenlere göre birbirlerinden farklılaşan toplumsal kesitler olarak yavaş yavaş daha kozmopolit bir yapıya doğru gitmektedirler.

Modernleşmeyi hedefleyen bütün toplumlar kentleşme ve kentlileşme olarak adlandırılan ve birbirini bütünleyen, iki süreci yaşamak zorundadırlar. Birincisi, fiziksel anlamda köyden kente göç olarak tanımladığımız kentleşmedir. İkincisi ise, kentte kentli kimliğiyle yaşamak olarak tarif edebileceğimiz kentlileşmedir. Modernleşme sürecine girmeden asırlar önce kentleşmiş bir toplum olan Osmanlı Yahudileri birinci süreci hiç yaşamamışlardır.

Kent toplumu özelliği gösteren Osmanlı Yahudilerinin bir başka özelliği de, yoğun olarak yaşadıkları merkezlerin, İstanbul, Selânik, İzmir, Çanakkale gibi deniz kıyısında kurulmuş şehirler olmasıdır. Deniz kıyılarında kurulmuş yerleşim merkezlerinde yaşayan halkların denize uzak, iç bölgelerde yaşayan unsurlara nispetle dış tesirlere daha açık topluluklar olduğu su götürmez bir gerçektir. İletişim imkanlarının devasa boyutlara ulaştığı günümüz şartlarında bu realite doğruluk yüzdesi oldukça düşmüş bir müteârife olsa da iletişim olanaklarının çok sınırlı olduğu geleneksel devirler söz konusu edildiğinde reddedilmesi imkansız bir keyfiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Deniz kıyılarında yaşayan ve uluslararası ticaret ile uğraşan

---

[510] Henri Nahum, "1900'e Doğru İzmirli Bir Yahudi Ailesinin Portresi", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak,** (Der:François Georgeon-Paul Dumont), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.202.
[511] Nahum, s.203.

Yahudi topluluklarının bu açıdan da batılı tesirlere en açık topluluklardan biri olduğu aşikârdır.

Osmanlı Yahudilerinin bir kent toplumu olduğu realitesi, Yahudi modernleşmesine zemin hazırlayan unsurların en önemlisidir.

1.4.3. Matbaa ve Yahudiler

Osmanlı İmparatorluğu'nda açılan ilk matbaa İspanya'dan göç eden Sefarad Yahudileri tarafından 1493 yılının sonlarında kurulmuştur. Sefaradların İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç etmesinin üzerinden daha henüz bir yıl kadar bir zaman geçmiştir. Matbaayı David ve Samuel Nahmiyas kardeşler kurmuştur. Bu matbaa da basılan ilk kitap ***Yakub Ben Asher'in "Arba'ah Turim"*** adlı eseridir.

Türkiye'ye yeni maden dökümü teknikleri ile bazı yeni kumaş dokumalarını getirenler İberik Yahudileri olduğu gibi, İstanbul'da hizmete giren ilk matbaa da İberik Yarımadası'ndan göçen Yahudiler tarafından kurulmuştur.[512] Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyılın sonunda İberik Yahudilerine kucak açmasıyla birlikte, Avrupa'da çok yeni bir sanat olan matbaacılık konusunda ustalaşmış birçok değerli eleman da Türkiye'ye göçmüş ve yanlarında bir yığın el yazması eser de getirmişlerdir. Ertesi yıl, İspanya, Portekiz ve İtalya'dan gelen Konversolar da matbaacılığın gelişmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.[513] Zaman içerisinde İmparatorluğun diğer merkezlerinde açılan matbaalar İstanbul'u takip etmiştir: 1510'da Selânik'te, 1554'de Edirne'de ve 1646'da İzmir'de.[514]

İstanbul'da 1504 ile 1530 yılları arasındaki dönem içerisinde 100'den fazla eser basılmıştır. Bu eserlerin içerisinde Alfassi ve Maimonides'e ait eserler de vardır. Yine aynı dönem içerisinde sadece Sonsino'ların matbaasında basılan eser sayısı 40'ın üzerinde olup, bunların en meşhuru bir basım başyapıtı olan ve 1547 tarihini taşıyan Çok Lisanlı Tevrat (Bible Polyglotte)'tır.[515] İkinci Bayezid'in hükümdarlığı döneminde (1481-1512) İstanbul Yahudilerine ait matbaalarda yirmi adet de İbrânice eser

---

[512] Robert Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,** Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991, s.51.
[513] Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.176-177.
[514] Esther Benbassa-Aron Rodrıgue, s.155.
[515] Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.125.

basılmıştır.[516] Yahudilere ait matbaalarda birkaç lisânda eser basılabiliyor olması, İstanbul'daki Yahudi matbaacılığının farklı dillerde eser basabilecek kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir.

XVI. yüzyılın başlarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul, dünyadaki İbrâni matbaacılığının merkezi olmuştur. Avrupa'da yaşayan İspanyol kökenli Yahudiler bile kitaplarını İbrâni matbaacılığının merkezi olan İstanbul'dan ithal etmişlerdir.[517] İmparatorluk toprakları dışında yazılmış pek çok eser de burada basılmış ve yayımlanmıştır.[518] Modernleşme asrı olan XIX. yüzyılda ise Ladino edebiyatında çok büyük gelişmeler olmuş, yaklaşık 100 yılda bu lisanda 300 dergi ve gazete basılmıştır.[519]

İstanbul'da açılan ilk Türk matbaası okumaya yönelik talebin olmaması sebebiyle[520] matbaayı kuran İbrahim Müteferrika'nın ölümünden 10 yıl sonra kapanmış ve 27 yıl boyunca da kapalı kalmıştır. 1493'te açılan ilk Osmanlı-Yahudi matbaasının ardından Yahudiler tarafından başka matbaalar da açılmış ve hem bu matbaalar ve hem de yüksek baskı tekniği sebebiyle İstanbul üç asır boyunca dünya İbrâni matbaacılığının merkezi olmak imtiyâzını muhafaza etmiştir.

Matbaaların aynı zamanda ticari bir müessese oldukları da düşünüldüğünde, talep olmaması durumunda bunların bir süre sonra tıpkı ilk Türk matbaası gibi kapanması mukadderdir. Gerek İstanbul'daki Yahudi matbaacılığının üç asır boyunca önemini muhafaza etmiş olması ve gerekse Yahudi matbaalarında basılan kitap çeşitleri ile Türk matbaalarında basılanların sayısal düzeydeki basit bir mukayesesi ve Yahudi matbaalarında basılan kitapların Osmanlı toplumunun tâkriben % 1'ini oluşturan bir azınlık cemaatinin mensuplarına hitâp ediyor olması, Osmanlı Yahudi toplumunun bilgiye ve eğitim meselesine, içinde yaşadığı toplumun hâkim unsuruna nispetle daha büyük bir önem verdiğini göstermektedir.

1.4.4. Yahudi Basını

[516] Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.112.
[517] Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.176-177.
[518] Esther Benbassa-Aron Rodrıgue, s.155.
[519] Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.94.
[520] Erhan Afyoncu, "Matbaanın günahından değil, okumaktan korktuk", **Hürriyet Tarih,** 19 Kasım 2003, . s.7

Yahudiler ilk matbaayı 1493'te kurmalarına rağmen ilk gazeteyi Takvim-i Vekayi'den (Osmanlı Resmi Gazetesi) 9 yıl sonra, 1840 yılında İzmir'de yayınlamışlardır. İzmir'de çıkan bu gazete *Rafael Uziel* tarafından yayımlanan *"La Buena Esperansa"* isimli gazetedir. İstanbul'da yayın hayatına başlayan ilk Yahudi gazetesi ise *Leon de Hayim Kastro* tarafından Raşi harfleri ve Yahudi İspanyolcası ile yayınlanan *"Or Israel"*'dir. Bu gazeteyi izleyen ikinci teşebbüs ise, Moşe Pesah'ın 1855-1858 tarihleri arasında çıkardığı *"El Manadero"* isimli gazetedir.[521]

1839 yılından sonra ilk Yahudi gazetesi devrin en modern Yahudi toplumu olan İzmir Yahudilerine yönelik olarak Rafael Uziel tarafından "La Buena Esperansa" yani "Güzel Umut" ismiyle çıkarıldıktan[522] sonra İstanbul'da Judeo-Espagnol lisanıyla çıkan ilk gazete ise Kırım Savaşı ile ilgili haberleri halka duyurmak maksadıyla Leon Hayim de Kastro'nun 1853'te yayınlamaya başladığı Or Israel (İsrailoğullarının Işığı) isimli gazete olmuştur. 1860'ta Yehezkiel Gabay'ın kurduğu *"El Jurnal İsraelit"* ise ilk gerçek gazete olarak nitelendirilmektedir.[523]

Bu ilk teşebbüsleri takip eden zaman dilimi içerisinde İbrânice harflerle, fakat Türkçe basılan bazı gazeteler de çıkmıştır. 1867 yılında İstanbul'da çıkan *"Şarkiye"*[524] isimli gazete ile ondan 9 sene sonra 1876'da, *"Ceride-i Tercüman"*[525] adıyla yayınlanan gazete, bu tarz yayıncılığın ilk örneklerindendir. Daha sonraki yıllarda, yine İbrâni alfabesiyle, fakat her iki dilde (Türkçe ve Yahudi İspanyolcası) birden karışık olarak yayınlanan gazeteler de olmuştur. 1899'da yayınlanan *"Ceride-i Lisân"* isimli gazete Türkçe ve İspanyolca olarak çıkan bu tarz yayıncılığın bir örneğidir. Türkçe olarak basılan bölümün yayımcı ve muharriri Avukat Avram Naon (İbrahim Nom)'dur.* Gazete, İstanbul Yahudileri arasında Türkçe'nin yayılmasını sağlamayı amaçlamıştır.[526]

---

[521] "Yahudi Basını", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.398.
[522] Alkan, s.97.
[523] Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi I,** s.190.
[524] Galanti, **Türk Harsı ve Türk Yahudisi,** İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1953, s.17.
[525] Galanti, **Türk Harsı ve Türk Yahudisi,** s.18.
* Avram Naon, Cumhuriyetin ilk yıllarında ismini İbrahim Nom'a çevirmiş bir Yahudi aydınıdır. Kendisindeki Türkçe'yi benimseme ve Türkleşme eğiliminin Cumhuriyet'ten önceye dayandığı anlaşılmaktadır.
[526] Galanti, **Türk Harsı ve Türk Yahudisi,** s.18.; "Yahudi Basını", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.399.

Yahudilerin Türkçe konuşmalarında muhtelif zamanlarda İbrânice harflerle basılan Türkçe gazetelerin de çok önemli bir fonksiyonu olmuştur.[527] XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Türk dilinin Yahudi aydınlar tarafından benimsenmiş olduğu gerçeği basın hayatından da anlaşılmaktadır.[528]

XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyılın başlarında İstanbul Yahudi basını gazeteler dışında çok sayıda İspanyolca, Fransızca ve Türkçe dergiye de hayat vermiştir.[529] Tanzimat devrinde Yahudi basını güç kazanarak büyümüş ve konuları güncel hale gelerek, hedef kitleyi motive edebilecek bir niteliğe erişmiştir. Bu dönemde gazete ve dergiler; hikâye, şiir, hemen her konuda makale,seri romanlar ve tarihi, kültürel bilgilerle zenginleştirilerek basılmıştır. Ancak bu gazetelerde her meslekten insan çalışmakta olup, gazeteci kimliğine sahip profesyonel bir kadro mevcut değildir.

Bu dönemde İmparatorluğun dört bir köşesine yayılmış olan Yahudi basın-yayın organları cemaatin ortak bir tavır geliştirmesinde ve bazı hahamların ve lâik cemaat liderlerinin hatalı tasarruflarında tepkinin tabana yayılmasında büyük etkiye sahip odaklar haline gelmişlerdir. Özellikle, bu durum Yahudi elitlerinin hedefledikleri ve başarılı oldukları bir konudur.[530]

Yahudi cemaatinin bu tür faaliyetleri, 1908 Meşrutiyetini müteakip zaman içerisinde de devam etmiş, bu dönemde milletvekili Nisim Masliah tarafından neşriyatı dokuz ay kadar süren “İttihad” ile yayın hayatı yine çok kısa süren “Hür adam” isimli gazeteler yayınlanmıştır. Ayrıca, bu dönemde Moiz Kohen (Tekinalp) üç sene boyunca “İktisadiyat” ismiyle yayınlanan ve milli iktisat idealini savunan bir dergi neşretmiştir.[531] Görüldüğü gibi, Yahudi basını Osmanlı toplumunda yeni fikirlerin yayılmasına hizmet ettiği gibi, Türkleşme sürecine de Cumhuriyet’in ilânından daha önce münevverleri kanalıyla katkı yapmaya başlamıştır.

---

527 Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** s.151.
528 Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim,** s.333.
529 “Yahudi Basını”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.399.
530 Alkan, s.102-103.
531 Galanti, **Türk Harsı ve Türk Yahudisi,** s.18.

İstanbul Yahudileri arasında, Alliance Israélite Universelle'in verdiği eğitimin etkisiyle, Fransızca da kullanılmaya başlanmış, bunun üzerine 1908'den 1958'e kadar geçen süre içerisinde bazı Fransızca gazeteler de yayınlanmıştır.[532]

1948'de İstanbul'da "Atikva" adıyla yayınlanan haftalık gazete ile, 1950 senesinde çıkan "La Vara" isimli gazete Türkçe-İspanyolca yayınlanan gazetelerdir. 1947 yılında İstanbul'da Türkçe ve İspanyolca olarak neşredilmeye başlayan "Şalom"[533] isimli yayın organının günümüzde 11 sayfası Türkçe olarak yayınlanmasına rağmen sadece 1 sayfası Judeo-Espagnol lisanıyla çıkmaktadır. Günümüzde ana dilleri Türkçe olan Türkiye Yahudilerinin parlak basın mazilerinden bugüne intikâl eden tek gazeteleri Şalom'dur.[534] Moşe Grosman'ın 1994 yılının Ağustos ayından beri çıkardığı "Tiryaki" isimli aylık dergisi ise Türk Yahudi basınının ikinci bir sesi olma yolundadır.[535]

Türkiye'de Yahudi basını cemaatin tek bir dil konuştuğu dönemde inkişâf etmiş ve daha ziyâde Ladino yönünde gelişmiştir. XX. yüzyılın ortalarına doğru Türkçe'nin cemaat içerisinde yaygınlık kazanmasıyla birlikte Ladino eksenli gazetecilik de iyice gerilemiştir.[536]

Günümüzde artık Yahudilere ait **Şalom** ve **Tiryaki** gibi yayın organlarının bütünüyle Latin harfleri ile basıldığını (Şalom'daki tek bir sayfa dışında) düşündüğümüzde, Yahudi basınının Türkçe'ye geçişinin tedrici bir şekilde geliştiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda İbrâni alfabesiyle Türkçe olarak yayınlanan gazeteler de Yahudilerin mensubu bulundukları toplumla bütünleşmelerinde ve o topluma ait lisânı benimsemelerinde bir kilometre taşı olmuştur.

Yahudi modernleşmesi de, tıpkı Türk modernleşmesi gibi otokrat bir karaktere sahiptir. Yukarıdan aşağıya doğru gelişen, aydınların halka empoze etmesiyle vücut bulan bir mahiyete hâizdir. Özellikle batı eğitimi almış olan devrin Yahudi seçkinlerinin basın yoluyla Türkçe'nin benimsenmesine gayret gösterdikleri görülmektedir. Bu tür çabalar, toplumla bütünleşme istikâmetinde büyük bir sinerji doğururken, zaman

---

532 "Yahudi Basını", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.399.

533 Galanti, **Türk Harsı ve Türk Yahudisi,** s.19.

534 "Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.406.

535 "Yahudi Basını", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.400.

536 Sharon, **İsrail Ulusu'nun Tarihi,** s.113.

içerisinde geçmişten gelen birtakım kültürel aidiyetlerin zayıflayarak, yok olmasına da zemin hazırlamıştır.

Basın, Yahudi modernleşmesinde önemli bir role sahiptir.

1.4.5. Modern Okullar

1850'li yıllara gelene kadar evrensel kültürden uzak olan İstanbul Yahudilerinin dini okulları dışında herhangi bir lâik eğitim müesseseleri yoktur.[537] Türkiye'deki geleneksel Yahudi eğitimi de her yerde olduğu gibi öncelikle dine dayanmaktadır. Aileden sonra okul, çocuğa din merkezli bir toplumun gelenek ve adetlerini benimseterek onun toplumsallaşmasında hayati bir rol oynamaktadır. Yahudi ilkokullarında İbranice kutsal metinler okutulmakta, günlük dualar öğretilmekte ve böylece çocuklar toplumsal hayata yön veren sinagogların ruhani ortamına girmeye hazır hale getirilmektedir.[538] Eğitim aile ile havra arasında sınırlanmış vaziyettedir.[539]

1854'te ilk kez Viyana'daki Rostchild'lerin desteğiyle Hasköy Piripaşa'da Eskuola (Okul) adı verilen lâik karakterli bir okul açılmıştır. Zamanın Yahudi din adamları bu okula aşırı tepki göstermişlerdir. Okul eğitim faaliyetini ancak saraya yakınlığı ile tanınan Avram Kamondo'nun desteğiyle sürdürebilmiştir. Dinin elden gideceği tartışmalarına sebep olan ve Hasköy halkının ikiye bölünmesine yol açan bu okul, cemaatteki lâik idarenin gücüyle faaliyetini sürdürebilmiştir. Osmanlı Yahudilerinin ilk seküler eğitim kurumu olan bu okulda hem İbranice hem Fransızca hem de Türkçe okutulmaktadır. Okulda özellikle Fransızca okutulması, Hıristiyanlaşma olarak nitelendirilmiştir.[540]

1867 yılında Rüştiyelerin kapıları gayrı müslimlere açıldığı zaman, artık Yahudiler modern bir okula sahiptirler. 1868'de, bir küçük okul ve bu tarihten iki yıl sonra, yani 1870'te, bir başka okul daha hizmete girer. 1875'te ise ilk Alliance okulu açılır.[541] 1854 yılından itibaren Yahudiler tarafından hizmete sokulan bu modern eğitim

[537] "Yahudi Okulları", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.402.
[538] Aron Rodrıgue, **Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması,** Çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997, s.57.
[539] Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,** C.1. s.59-60.
[540] Yetkin, s.116.
[541] Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.175.

kurumlarının hepsinde, Türkçe'nin tedris edildiği görülmektedir.[542] Zira, XIX. yüzyılda eğitim sisteminin merkezi devlet tarafından yeniden düzenlenmesi ile birlikte gayrımüslimlere ait okulların müfredatlarına Türkçe dersleri zorunlu olarak konulmuştur. Fakat bu kâideye gayrımüslim unsurlar içerisinde en fazla riayet edenler ise ders programlarına Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi ve coğrafyası derslerini de koyan Yahudiler olmuştur. AIU'e ait olan okullar açıldığı zaman da bu umûmi kâide bozulmamıştır.[543]

Bu dönemde yabancılar tarafından açılmış modern eğitim kuruluşlarının da Yahudilerin tercih listesinde olduğu görülmektedir. Örneğin, Galatasaray Sultanisi'ne ilk yıl kayıt yaptıran 341 öğrenciden 34'ü Musevi'dir.[544] Kısacası, öğrencilerin % 10'u Yahudi'dir.

Türkiye Yahudilerinin modernleşmesinde etkili olan en önemli bağımsız değişkenin ise AIU'nun açtığı okullar olduğunu görüyoruz. Osmanlı Yahudilerinin çağdaşlaşması ve evrensel kültürle tanışmaları, merkezi Fransa'da olan Alliance Israélite Universelle'in kurulmasından on beş yıl sonra ilki 1875'te Hasköy'de olmak üzere tüm Osmanlı toprakları üzerinde okullar açmasıyla gerçekleşmiştir.[545]

1860 yılının temmuz ayında 6 kurucu üye tarafından Yahudi alemine hitaben İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İbranice dillerinde olmak üzere bir manifesto yayınlanmıştır. Burada bir saldırı ile yüz yüze gelindiğinde savunmaya geçilmesi ve Yahudiliğe yöneltilen bütün olumsuzluklardan kurtulmak için bütün gücün tek bir noktada yoğunlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Alliance dünyada devletleri olmayan tek millet olan Yahudilerin bu eksiğini tamamlamak misyonunu yüklenmiştir.[546] AIU'nun amacı, dünya Yahudilerine bulundukları ülkelerde mesleki açıdan bağımsızlıklarını kazandırmak ve toplum ile bütünleşmelerini sağlamaktır.[547] Bu prensibi benimseyen örgüt açmış olduğu okullarda belli sayıda Yahudi olmayan

---

542 Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** s.174.
543 Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim,** s.334.
544 Alkan, s.142.
545 "Yahudi Okulları", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7. İstanbul, 1994, s.403.
546 Rodrıgue, s.36.
547 Rena Molho, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler,** (Ed:Pinelopi Stathis), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.85.

öğrenciyi de bulundurma taraftarıdır; böylece Yahudiler ile Yahudi olmayanların birbirlerine yakınlaşmaları da mümkün olabilecektir.[548] Yahudi topluluklarını hem eğitim ve kültür yönünden hem de maddi açıdan kalkındırmayı amaçlayan AIU, bunların tümünün gerçekleştirilmesinin ancak eğitim yoluyla olabileceğini tespit etmiştir. Bu doğrultuda filolojik, teknik ve bilimsel çalışmalara dayanan, çağdaş bir eğitim sistemini hedefleyerek, bu gayenin hayata geçirileceği çağdaş okulları da hızla açmıştır.[549]

AIU'nun İstanbul'daki ilk okulu 1874'te Hasköy'de hizmete girmiştir. Bunu Temmuz 1875'te Hasköy kız, Ekim 1875'te Galata erkek, Temmuz 1876'ta Kuzguncuk erkek, Ağustos 1879'da Galata kız, Ağustos 1880'de Dağhamam kız, 1881'de Ortaköy karma, Nisan 1882'de de Balat kız okulları takip etmiştir. AIU'nun Osmanlı coğrafyasında ne kadar etkin olduğunu anlayabilmek için yerleşim alanlarındaki sayısal tabloyu görmekte de yarar vardır. 1911 yılında A.I.U'nun İstanbul'da açmış olduğu okullarda tahsil gören 4337 öğrenci vardır. 1408 mevcut ile en fazla öğrenci sayısına sahip olan Galata Okulu'nda ise 608 erkek öğrenciye karşılık, 800 kız öğrenci eğitim görmektedir.[550] Görüldüğü gibi kız öğrencilerin AIU'ya olan teveccühü oldukça yüksektir. Geleneksel sistem içerisinde kız çocukları hiçbir eğitim almamaktadırlar. **Talmud Toralarda** hiç kız öğrenci olmamasına karşılık, AIU'nun okullarında eğitim gören öğrencilerin yarısından fazlasını kızlar oluşturmaktadır.[551]

AIU'nun etkinliği sadece İstanbul'a münhasır da değildir. 1890'lı yılların başında AIU, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil bütün seferad merkezlerinde okul ağını oluşturmuş durumdadır.[552]

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki AIU okulları okul çağındaki Yahudi nüfusun önemli bir bölümüne eğitim hizmeti götürmüştür. Bu dönemde geleneksel eğitim kurumları her ne kadar varlıklarını devam ettirseler bile, AIU'nun gölgesinde kalarak, önemli değişimler yaşamışlardır. XX. Yüzyılın başlarında Talmud Tora okulları önemli

---

[548] Rodrıgue, s.241.
[549] Alkan, s.166.
[550] Hiçyılmaz-Altındal, s.22-23.
[551]* **Talmud Tora:** Tevrat eğitiminin verildiği yer.
Rodrıgue, s.150.
[552] Rodrıgue, s.109.

değişimler yaşamış olsalar da, faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Fakat bu okulların bir çoğu ya doğrudan AIU'nun denetimi altındadır, ya da müfredat programlarını AIU'ya göre düzenlemek suretiyle dolaylı yoldan onun etki sahasına girmişlerdir.[553] Bunun doğal bir neticesi olarak örgüt, I. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye Yahudilerine yönelik standart bir kitle eğitimi sistemini tesis edebilmiştir.[554]

AIU'nun yenilikçi faaliyetleri muhafazakar kesim üzerinde de çok önemli etkiler yaratarak, bu kesimin idaresi altında olan okullardaki dini eğitimi dahi etkilemiştir.[555] Bu okulların verdiği çağdaş eğitim sistemi cemaatin lâikleşme sürecini hızlandırmıştır. Geleneksel kültürün verildiği eğitim kurumlarının AIU'nun etkisinde kalarak değişime uğramaları ile birlikte, geleneksel kültürün kurumsallaşmış bir şekilde genç kuşaklara aktarımı önemli ölçüde sekteye uğramıştır. Elbette bu okullarda İbranice ile din bilgisine haftada birkaç saat ayrılmıştır. Fakat, geleneksel eğitim düzeninin bütününe hâkim olan din, AIU'nun eğitim sistemi içerisinde sıradan bir ders konumuna düşmüştür.[556]

AIU'nun kurduğu eğitim sistemi ile Yahudi toplumunda o zamana kadar görülmeyen bir canlılık meydana gelmiş, bireye bir dizi toplumsal ve kültürel imkân sunularak, kendisine istediği istikamette gelişme fırsatı verilmiştir.[557] Bu okullarda eğitim gören öğrenciler Fransızca ve çeşitli sanatlar öğrenmişlerdir. Bu iki özelliğin kazanılması, 1908 devriminden sonra Yahudilerin yukarı doğru bir toplumsal hareketlilik içine girmelerinde son derece etkili olmuştur.[558] AIU sayesinde, Türkiye Yahudilerinin tarihinde ilk defa kız çocukları da esaslı bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Bu okullar onlar için kelimenin çağdaş anlamıyla bir özgürleşme sağlamasa da, kadınların bir kısmı bu okullardan mezun olduktan sonra bağımsız bir meslek sahibi olmuşlardır.[559] Bu okullar sayesinde kadının aile içindeki konumu güçlenerek, erken yaşta gerçekleşen evlenmelerde de azalma görülmüştür.[560] Ayrıca, gerçekleşen

[553] Rodrıgue, s.149.
[554] Rodrıgue, s.150.
[555] Rena Molho, s.85.
[556] Rodrıgue, s.179.
[557] Rodrıgue, s.180.
[558] Lewıs, **İslam Dünyasında Yahudiler,** s.204.
[559] Rodrıgue, s.257.
[560] AAIU, France XIX. F.30, Pariente, yıllık rapor, İzmir 1882-1883'den nakleden: Rodrıgue, s.257.

evliliklerde eğitim seviyesi de belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Bazı okul müdürleri, okullardan mezun olan erkeklerin, yine aynı okullardan mezun olan ve bir az Fransızca bilen kızlarla evlenmeyi tercih ettiklerini gözlemlemişlerdir.[561]

AIU'nun okulları sayesinde yine çok önemli bir gelişme yaşanmış, Fransızca Yahudi eğitim sisteminin hâkim dili haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Yahudiler dışındaki hiçbir cemaat, Fransızca'yı modern kitle eğitiminde kullanmamıştır.[562] Fransızca'nın bu okullar tarafından öğretim dili olarak kullanılması sadece aileler arasında değil, aynı aileye mensup olan kişiler arasında da çok ciddi toplumsal farklılaşmaların belirmesine yol açmıştır. Bir ailenin bu okuldan mezun olan erkek çocukları Fransızca'yı çok rahat konuşmakta ve yazmakta, hatta bu lisânı kendi aralarında iletişim dili olarak kullanmaktadırlar. Ailenin diğer fertleri olan ebeveynleri ve kız kardeşleriyle ise İspanyolca konuşmaktadırlar.[563] Modernlik ile gelenek aynı aile içerisinde kendisine yer bulmaktadır.

Fransızca'nın Osmanlı Yahudileri arasında yaygınlaşması, zaman içinde örgütün resmi ideolojisiyle de uyuşmayan ciddi bir paradoks yaratmıştır. Dilin benimsenmesine paralel olarak ortaya çıkan Fransız hayranlığı, örgüt ideolojisinin anahtar ilkelerinden birisi olan Yahudilerin içinde yaşadıkları topluma entegrasyonu idealinin hayata geçirilmesine olumsuz etki etmiştir. Aron Rodrıgue'nin ifadesiyle, ""Modernleşme"nin kendine özgün yolu, İslam topraklarındaki Yahudileri böyle bir entegrasyona değil, tam tersine, ortamdan, gittikçe artan bir kültürel ve politik kopuşa yöneltmişti." [564]

AIU, her şeye rağmen, Türkiye Yahudilerinin günlük hayatında modernleşme yönünde çok önemli değişiklikler yapmış ve toplumun sosyal seviyesini yükseltmiş olan evrensel bir Yahudi kuruluşudur. Bu çerçevede Osmanlı Yahudilerini modernleştiren en önemli unsurun modern eğitim kurumları, bunların içinde de en önde gelenlerin Alliance okulları olduğu anlaşılmaktadır. Merkezi Fransa'da olan Batı orijinli bir örgütün cemaatin hayatına girmesinden sonra ancak, modernleşme yönünde ciddi

---

[561] AAIU, Turquie XLIII. E., Bloch, 7 Şubat 1887'den nakleden: Rodrıgue, s.257.
[562] Rodrıgue, s.262.
[563] Nahum, s.206.
[564] Rodrıgue, s.263.

gelişmelerin yaşanması da, Osmanlı Yahudilerinin kendi iç dinamikleriyle modernleşemediklerini göstermektedir.

AIU'in okulları sadece geleneksel eğitime alternatif olmamış, zamanla alternatifi olduğu geleneksel eğitim kurumlarını da ciddi bir dönüşüme uğratmıştır. Cemaat içerisinde kadınların -en azından bir kısmının meslek sahibi olarak- statüsünün yükselmesi de AIU sayesinde gerçekleşmiştir. Alliance cinsiyetler arasındaki sosyal farkların azalmasında da etkili olmuştur.

AIU, dünya Yahudileri için bir vatan inşâ etme ülküsünde olan Siyonizm'den ideolojik anlamda farklılaşarak, Yahudileri vatandaşı oldukları ülkelerde etkin bir konuma getirmeyi amaçlamıştır.

2. UYGULAMALI ARAŞTIRMA

2.1. Araştırma Grubunun Genel Toplumsal Özellikleri

2.1.1. Cinsiyet

Araştırma Grubu 38'i kadın (% 46,9) ve 43'ü erkek (%53.1) olmak üzere 81 kişiden oluşmaktadır.

Tablo 1
Cinsiyet Dağılımı

	S	%	Toplam
Kadın	38	46,9	46,9
Erkek	43	53,1	100,0
Toplam	81	100,0	

2.1.2. Yaş

Araştırma Grubunun % 53,1'i 31-50 yaşları arasını, % 24,7'si 30 yaş altını ve % 22,2'si ise 51 yaş üzeri nüfusu kapsamaktadır.

Tablo 2
Yaş Dağılımı

	S	%	Toplam
30 yaş ve altı	20	24,7	24,7
31 - 50	43	53,1	77,8
51 ve üstü	18	22,2	100,0
Toplam	81	100,0	

2.1.3. Medeni Durum

Araştırma Grubunda yer alanların % 75,3'ü evli, % 17,3'ü bekar, %3,7'si eşinden ayrılmış ve %3,7'sinin de eşi ölmüş durumdadır.

Tablo 3
Medeni Durum

	S	%	Toplam
Evli	61	75,3	75,3
Bekar	14	17,3	92,6
Eşinden ayrılmış	3	3,7	96,3
Eşi ölmüş	3	3,7	100,0
Toplam	81	100,0	

2.1.4. Eğitim Düzeyi

Araştırma Grubunun % 55,6'sı lisansüstü ve üniversite, %32,1'i lise, % 8,6'sı ortaokul ve %3,7'si de ilkokul mezunudur. Tabloda görüleceği gibi araştırma grubunun eğitim düzeyi Türkiye ortalamasına oranla oldukça yüksektir.

Tablo 4
Eğitim Düzeyi

	S	%	Toplam
İlkokul	3	3,7	3,7
Ortaokul	7	8,6	12,3
Lise	26	32,1	44,4
Üniversite	34	42,0	86,4
Lisansüstü	11	13,6	100,0
Toplam	81	100,0	

2.1.5. Mesleki Dağılım

Araştırma grubunda yer alan kişilere meslekleri açık uçlu bir soru olarak sorulmuş, verilen çok farklı cevaplar 13 kategori altında toplanmıştır. Mesleki dağılım içerisinde ticaretle meşgul olanların oranı % 27,5'le diğer meslek gruplarında yer alan kişilere göre ilk sırada yer almaktadır. Araştırma grubundaki kadınların yarısından

fazlasının iş hayatında yer alması ise Türkiye ortalamasının üzerinde bir oranı yansıtmaktadır.

Tablo 5
Meslek Dağılımı

	S	%	G.%	Toplam
Ev hanımı	14	17,3	17,5	17,5
Sanayici	1	1,2	1,3	18,8
Tüccar	22	27,2	27,5	46,3
Öğrenci	3	3,7	3,8	50,0
Mühendis	9	11,1	11,3	61,3
İşçi	1	1,2	1,3	62,5
Esnaf	1	1,2	1,3	63,8
Emekli	4	4,9	5,0	68,8
Serbest meslek	8	9,9	10,0	78,8
Yönetici	2	2,5	2,5	81,3
Mimar	5	6,2	6,3	87,5
Ekonomist	1	1,2	1,3	88,8
Hizmet sektörü	9	11,1	11,3	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

2.1.6. Gelir Düzeyi

Tablo 6 incelendiğinde araştırma grubunda yer alanların % 9,9'u çok iyi, % 40,7'si iyi, % 42,0'ı orta, ve % 7,4'ü'de kendilerinin düşük gelir grubunda yer aldığını düşünmektedir.

Tablo 6
Gelir Durumu

	S	%	Toplam
Çok iyi	8	9,9	9,9
İyi	33	40,7	50,6
Orta	34	42,0	92,6
Düşük	6	7,4	100,0
Toplam	81	100,0	

2.2. Araştırma Grubunda Dindarlık

2.2.1. İnanç Boyutu

İnanç normları diğer monoteist dinlerde (Hıristiyanlık, Müslümanlık) olduğu gibi Yahudilikte de dinin temelini oluşturmaktadır. Dini yaşayışın esasını oluşturan inançlar kurumsallaşmış dinlerde mensubiyetin bir gereğidir.[565] Her dinde dinin teorik kısmını oluşturan[566] ve inanılması gereken birtakım ilkeler bulunmaktadır.

Tanrı'nın varlığına iman etme inanç normlarının en başında yer almaktadır. Diğer inanç normları bundan sonra gelmekte ve hepsi Tanrı'ya inanç normu ile birlikte düşünüldüğünde bir anlam ifade etmektedir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi araştırma grubunun büyük çoğunluğu (% 91,4'ü) Tanrı'ya inanmaktadır. Kararsızların oranı % 8,6 gibi oldukça düşük bir orandadır. Tanrı'ya inanmayan ise bulunmamaktadır.

Tablo 7
Tanrı İnancı

	S	%	Toplam
İnanıyorum	74	91,4	91,4
Kararsızım	7	8,6	100,0
İnanmıyorum	-	-	-
Toplam	81	100,0	

Diğer bir inanç esası da meleklere inanmaktır. Tablo 8 incelendiğinde görülmektedir ki araştırma grubunda yer alanların % 46,9'u meleklerin varlığına inanmakta, % 29,6'sı kararsız olduğunu söylemekte, % 23,5'u ise inanmamaktadır. Tanrı inancının oldukça yüksek olmasına rağmen, meleklere olan inançta % 45 gibi ciddi bir düşüş görülmektedir.

Tablo 8
Meleklere İnanç

	S	%	Toplam
İnanıyorum	38	46,9	46,9
Kararsızım	24	29,6	76,5
İnanmıyorum	19	23,5	100,0
Toplam	81	100,0	

[565] Münir Koştaş, **Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış,** Ankara:TDV Yayınları, 1995. s.27.
[566] Joachim Wach, **Din Sosyolojisi,** Çev. Ünver Günay, İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 1995. s.45-51.

Yahudiliğin inanç esaslarından birisi de, Peygamberlerin bütün sözlerinin doğru olduğuna inanmaktır. Araştırma grubunda yer alanların % 45,7'si Peygamberlere inanmakta, % 33,3'ü Kararsız olduğunu söylemekte, % 21,0'ı ise inanmamaktadır.

Tablo 9
Peygamberlere İnanç

	S	%	Toplam
İnanıyorum	37	45,7	45,7
Kararsızım	27	33,3	79,0
İnanmıyorum	17	21,0	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 10'da Yahudilerin Tora'ya olan inançları ölçülmektedir. Araştırma grubunda yer alanların % 48,1'i Tora'nın her kelimesi ile ilâhi olduğuna inanmakta, % 35,8'i kararsız olduğunu söylemekte, % 16.0'lık bir grup ise inanmamaktadır.

Tablo 10
Tora'ya İnanç

	S	%	Toplam
İnanıyorum	39	48,1	48,1
Kararsızım	29	35,8	84,0
İnanmıyorum	13	16,0	100,0
Toplam	81	100,0	

Araştırma grubunda Moşe'nin peygamberlerin en büyüğü olduğuna inananlar % 57,0 kararsızlar % 27,8 inanmayanlar ise % 15,2'lik bir orana sahiptir.

Tablo 11
Moşe'nin En Büyük Peygamber Olduğu İnancı

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	45	55,6	57,0	57,0
Kararsızım	22	27,2	27,8	84,8
İnanmıyorum	12	14,8	15,2	100,0
Cevapsız	2	2,5		
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 12'de ise Mesih'in geleceğine yönelik inanç sorgulanmaktadır. Bu soruya İnanıyorum diyenlerin oranı % 18,8 inanmadığını söyleyenlerin oranı % 37,5 ve kararsızların oranı ise % 43,8'dir. "Kararsızım" diyenlerle "İnanmıyorum" diyenlerin toplamı ise % 81,5'u bulmaktadır. Mesih'in geleceğine yönelik inancın diğer inanç normlarından daha düşük olmasının nedeninin tarihi tecrübeden kaynaklanıyor olması mümkündür. Tarih boyunca mesih olduğunu iddia edenlerin bu iddialarını ispat edememiş oldukları bilinmektedir. Hatta mesih olduğunu söyleyerek ortaya çıkan bazı kişilerin (Sabatay Sevi) Osmanlı Yahudilerinin şuuraltında çok kötü izler bıraktığı da açıktır. Mesihin geleceğine yönelik inancın zayıflamasında bu sebeplerin de etkili olmuş olması muhtemeldir.

Tablo 12
Mesih'in Geleceğine İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	15	18,5	18,8	18,8
Kararsızım	35	43,2	43,8	62,5
İnanmıyorum	30	37,0	37,5	100,0
Cevapsız	1	1,2		
Toplam	80	100,0	100,0	

Araştırma grubunda ölümden sonra dirilmeye olan inançta oldukça düşüktür. Bu soruya inanıyorum cevabını verenler % 28,4 kararsızım diyenler % 38,3 ve inanmadığını söyleyenler ise % 32,1'lik bir oran oluşturmaktadır. Bu oranlara göre ölümden sonra dirilmeye olan inancın peygamberlere ve meleklere olan inançtan daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 13
Ölümden Sonra Dirilmeye İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	23	28,4	28,4	28,4
Kararsızım	31	38,3	38,3	66,7
İnanmıyorum	26	32,1	32,1	98,8
Cevapsız	1	1,2	1,2	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

"Cennet ve Cehennemin varlığına inanç" bahsinde "inanıyorum" diyenler % 54,3 ile ilk sırada yer almaktadır. Araştırma grubunun % 25,9'u "kararsızım", % 19,8'ide "inanmıyorum" cevaplarını vermişlerdir. Burada dikkat çeken nokta, bu

sorunun tamamlayıcısı olan Tablo 13'deki ölümden sonra dirilmeye olan inançla ilgili soruya verilen "inanıyorum" cevabı ile bu soruya verilen "inanıyorum" cevablarının oran olarak birbirinden bir hayli farklı olmasıdır.

Tablo 14
Cennet ve Cehennemin Varlığına İnanç

	S	%	Toplam
İnanıyorum	44	54,3	54,3
Kararsızım	21	25,9	80,2
İnanmıyorum	16	19,8	100,0
Toplam	81	100,0	

2.2.2. İbadetlerle İlgili İnançlar

Tablo 15'te Şahrit, Minha, Arvit İbadetlerinin düzenli olarak yapılmasına yönelik inanç ile ilgili görüşler yer almaktadır. Görüleceği gibi araştırma grubunun % 54,4'ü günlük ibadetlerin düzenli olarak yapılmasının gereğine inanmakta, % 27,8'i kararsız olduğunu söylemekte, % 17,7'si ise inanmadığı istikametinde görüş bildirmektedir. Burada Tanrı ve Peygamber inancı ile uyumlu bir sonuç çıktığı gözlemlenmektedir.

Tablo 15
Şahrit, Minha, Arvit İbadetlerine İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	43	53,1	54,4	54,4
Kararsızım	22	27,2	27,8	82,3
İnanmıyorum	14	17,3	17,7	100,0
Cevapsız	2	2,5	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 16'da "Yom-Kipur, Teşa-Beav, Behor ve Ester oruçlarına inanç" görüşü ile ilgili olarak verilen cevaplar yer almaktadır. Araştırma grubunda yer alanların % 61,7'si "inanıyorum", % 18,5'i "kararsızım" derken, "inanmıyorum" diyenlerin oranı % 19,8'dir.

Tablo 16
Kipur, Teşa-Beav, Behor ve Ester Oruçlarına İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	50	61,7	61,7	61,7
Kararsızım	15	18,5	18,5	80,2
İnanmıyorum	16	19,8	19,8	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

Şabat yasaklarına uyulmasının gerekliliğine (Tablo 17) araştırma grubunun % 38,3'ü inanırken, % 25,9'u kararsız kalmakta, % 35,8'i ise inanmamaktadır.

Tablo 17
Şabat Yasaklarına İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	31	38,3	38,3	38,3
Kararsızım	21	25,9	25,9	64,2
İnanmıyorum	29	35,8	35,8	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 18'de ise "Şabat'ın aileyle birlikte kutlanması inancı" ile ilgili olarak araştırma grubunda yer alanların % 82,7'si "inanıyorum", % 7,4'ü "kararsızım", % 9,9'u da "inanmıyorum" seçeneklerini işaretlemişlerdir. Şabat yasakları konusunda, "inanıyorum", "inanmıyorum" ve "kararsızım" diyenlerin oran olarak birbirine yakın oldukları görülmektedir.

Tablo 18
Şabat'ın Aileyle Birlikte Kutlanması İnancı

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	67	82,7	82,7	82,7
Kararsızım	6	7,4	7,4	90,1
İnanmıyorum	8	9,9	9,9	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 19'da ise "Şabat'ta Sinagoga Gitmeye İnanç" ile ilgili görüşler yer almaktadır. Araştırma grubunun % 43,8'i "inanıyorum", % 27,5'u "kararsızım" şeklinde görüş bildirmektedir. "İnanmıyorum" diyenlerin oranı ise % 28,8'dir. XIX. yüzyılda

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin çarşamba günleri kurulmakta olan pazarın idare tarafından cumartesi gününe alınması karşısında, pazarın tekrar eskisi gibi Çarşamba günleri kurulması için ilgili makamlara dilekçe ile başvuruda bulundukları bilinmektedir.[567] Bu Şabat'ın dini açıdan öneminden kaynaklandığı gibi, Şabat'a o dönemde verilen önemin toplumsal düzeydeki yüksekliğine işaret etmektedir. Şabat günü sinagoga gitme ile ilgili inancın % 43,8 gibi bir seviyede olmasına rağmen, Şabat'ın aile ile birlikte kutlanmasına yönelik inancın % 82,7 gibi bir orana sahip olması ise dindarlığın bireysel boyutlarda yaşandığını düşündürtmektedir.

Tablo 19
Şabat'ta Sinagoga Gitmeye İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	35	43,2	43,8	43,8
Kararsızım	22	27,2	27,5	71,3
İnanmıyorum	23	28,4	28,8	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 20'de araştırma grubunun Pesah'ta iş yapılıp, yapılmamasına yönelik inançlarıyla ilgili verdikleri cevaplar görülmektedir. "İnanıyorum" diyenlerin oranı % 30,0 "kararsızım" diyenlerin oranı % 17,5 "inanmıyorum" diyenlerin oranı ise % 52,5'tir.

Tablo 20
Pesah'ın 1, 2, 7 ve 8. Günlerinde İş Yapmamaya İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	24	29,6	30,0	30,0
Kararsızım	14	17,3	17,5	47,5
İnanmıyorum	42	51,9	52,5	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Kipur'da yıkanmamaya yönelik inanç dindarlığın bireysel boyutunu yansıtmaktadır. Burada "inanıyorum" diyenlerin oranı % 40,7 "kararsızım" diyenlerin oranı %13,6 "inanmıyorum" diyenlerin oranı ise % 45,7'dir.

567 B.O.A., A.MKT.MVL.120/1, 1277, s.29.

Tablo 21
Kipur'da Yıkanmamaya İnanç

	S	%	Toplam
İnanıyorum	33	40,7	40,7
Kararsızım	11	13,6	54,3
İnanmıyorum	37	45,7	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 22'de "Hanuka'da Hanukiya yakılmasına inanç" ile ilgili olarak araştırma grubunda yer alanların % 80,2'sinin "inanıyorum"; % 7,4'ünün "kararsızım"; % 12,3'ünün de "inanmıyorum" seçeneklerini işaretledikleri görülmektedir. Hanukiya'nın yakılması da tıpkı Şabat'ın kutlanması gibi Yahudilikte sembolik ve kültürel değeri yüksek olan bir ritüeldir. Sembolik ve kültürel anlamı yüksek olan bu ibadetin yerine getirilmesine yönelik inancın oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir.

Tablo 22
Hanuka'da Hanukiya Yakılmasına İnanç

	S	%	Toplam
İnanıyorum	65	80,2	80,2
Kararsızım	6	7,4	87,7
İnanmıyorum	10	12,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 23'de "Pidyon-Haben töreninin yapılması inancı" ile ilgili olarak araştırma grubunun % 54,3'ü "inanıyorum", % 18,5'u "kararsızım", % 27,2'si de "inanmıyorum" cevabını vermiştir.

Tablo 23
Pidyon-Haben Töreninin Yapılması İnancı

	S	%	Toplam
İnanıyorum	44	54,3	54,3
Kararsızım	15	18,5	72,8
İnanmıyorum	22	27,2	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 24'te "Kaşere dikkat etmeye inanç" ile ilgili olarak araştırma grubunun % 34,6'sı "inanıyorum", % 27,2'si "kararsızım", % 38,3'üde "inanmıyorum" cevabını vermiştir.

Tablo 24
Kaşere Dikkat Etmeye İnanç

	S	%	Toplam
İnanıyorum	28	34,6	34,6
Kararsızım	22	27,2	61,7
İnanmıyorum	31	38,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 25'te "Evde mezuza bulundurulmasına inanç" ile ilgili olarak araştırma grubunun % 84'ü "inanıyorum", % 6,2'si kararsızım", % 9,9'u da "inanmıyorum" şeklinde görüş belirtmiştir. Kültürel ve simgesel bir özelliğe sahip mezuzanın evde bulundurulmasına yönelik inancın bu kadar yüksek olması dini kültürün yaşatılmasına yönelik inancın yüksekliğine işaret etmektedir.

Tablo 25
Evde Mezuza Bulundurulmasına İnanç

	S	%	G.%	Toplam
İnanıyorum	68	84,0	84,0	84,0
Kararsızım	5	6,2	6,2	90,1
İnanmıyorum	8	9,9	9,9	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

2.2.3. İbadetler

Şahrit ibadetini araştırma grubunun % 75,3'ünün hiçbir zaman yapmadığı, % 21.0'nın kısmen, % 3,7'sinin de tamamıyla yerine getirdiği görülmektedir. Tablo 15'te verilen cevaplarla karşılaştırıldığında bu ibadetin yerine getirilmesine yönelik inancın yüksek olmasına rağmen, bunu yerine getirenlerin oranının son derece düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 26
Şahrit İbadetini Yapma

	S	%	Toplam
Tamamıyla	3	3,7	3,7
Kısmen	17	21,0	24,7

Hiçbir zaman	61	75,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Minha ibadetini araştırma grubunun % 71,6'sının hiçbir zaman yapmadığı, % 24,7'sinin kısmen yaptığı, % 3,7'sinin de tamamıyla yaptığı görülmektedir.

Tablo 27
Minha İbadetini Yapma

	S	%	Toplam
Tamamıyla	3	3,7	3,7
Kısmen	20	24,7	28,4
Hiçbir zaman	58	71,6	100,0
Toplam	81	100,0	

Arvit ibadetini araştırma grubunun % 66,7'sinin hiçbir zaman yapmadığı, % 24,7'sinin kısmen yaptığı, % 8,6'sının da tamamıyla yerine getirdiği görülmektedir. Her üç ibadetin de hemen hemen aynı nispette yapılamadığı anlaşılmaktadır. Cemaate mensup yetkili kişilerle yapılan görüşmelerde de günümüzde günlük ibadetlerin sadece çok küçük bir grup tarafından düzenli olarak yerine getirildiği açıklanmıştır. Araştırma sonuçları ile bize yapılan açıklamalar arasında ciddi bir paralellik olduğu görülmektedir. Günlük ibadetlerin yerine getirilmesinde görülen bu zafiyetin modernitenin ağır basması ve günlük hayatın koşuşturmalarının bunda etkili olması ile açıklanması mümkündür. Zira, ibadetlerin yerine getirilmesinin gerekliliğine inananların oranı ile bu ibadetleri yerine getirenlerin oranı arasında çok büyük bir fark görülmektedir.

Tablo 28
Arvit İbadetini Yapma

	S	%	Toplam
Tamamıyla	7	8,6	8,6
Kısmen	20	24,7	33,3
Hiçbir zaman	54	66,7	100,0
Toplam	81	100,0	

Araştırma grubunun Tablo 29'da Yom-Kipur orucunu ne ölçüde yerine getirdikleri görülmektedir. Bu orucu "tamamıyla" tutanların oranı % 85,2 "kısmen" tutanların oranı % 4,9 "hiçbir zaman" tutmayanların oranı ise % 9,9'dur. Yahudi takviminin en önemli günü olan bu günü görüldüğü gibi Yahudilerin çoğunluğu oruçlu geçirmektedir.

Tablo 29
Yom-Kipur Orucunu Tutma

	S	%	Toplam
Tamamıyla	69	85,2	85,2
Kısmen	4	4,9	90,1
Hiçbir zaman	8	9,9	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 30'da Teşa-Beav orucunun ne ölçüde tutulduğu görülmektedir. Bu orucu "tamamıyla" tutanların oranı % 7,8 "kısmen" tutanların oranı % 16,9 "hiçbir zaman" tutmayanların oranı ise % 75,3'tür.

Tablo 30
Teşa-Beav Orucunu Tutma

	S	%	G.%	Toplam
Tamamıyla	6	7,4	7,8	7,8
Kısmen	13	16,0	16,9	24,7
Hiçbir zaman	58	71,6	75,3	100,0
Cevapsız	4	4,9	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 31'de Ester orucunun tutulma oranları görülmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi araştırma grubunun sadece % 5,2'si bu orucu "tamamıyla" tutmaktadır. % 7,8'i "kısmen" % 87.0'ı ise "hiçbir zaman" tutmamaktadır. Yom-Kipur orucu dışındaki oruçların tutulmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 31
Ester Orucunu Tutma

	S	%	G.%	Toplam

Tamamıyla	4	4,9	5,2	5,2
Kısmen	6	7,4	7,8	13,0
Hiçbir zaman	67	82,7	87,0	100,0
Cevapsız	4	4,9	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi araştırma grubunun % 95,1'i Şabat'ta elektrik düğmesine dokunmaktadır. % 1,2'si bazı durumlarda dokunmakta, % 3,7'si ise hiç dokunmamaktadır.

Tablo 32
Şabat'ta Elektrik Düğmesine Dokunmak

	S	%	Toplam
Yapmam	3	3,7	3,7
Bazı durumlarda yaparım	1	1,2	4,9
Yaparım	77	95,1	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 33'de de, Tablo 32'dekine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Araştırma grubunda yer alanların % 96,3'ü şabat günü televizyon seyretmektedir. Seyretmeyenlerin oranı ancak % 3,7'dir.

Tablo 33
Şabat'ta Televizyon Seyretmek

	S	%	Toplam
Yapmam	3	3,7	3,7
Yaparım	78	96,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Şabat'ta cep telefonu kullananların oranı % 93,8'dir. Bazı durumlarda kullananların oranı % 2,5 hiç kullanmayanların oranı ise % 3,7'dir.

Tablo 34
Şabat'ta Cep Telefonu Kullanmak

	S	%	Toplam
Yapmam	3	3,7	3,7
Bazı durumlarda yaparım	2	2,5	6,2
Yaparım	76	93,8	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 35 incelendiğinde araştırmada yer alanların % 93,8'inin Şabat günü otomobil kullandığı ortaya çıkmaktadır. % 1,3'ü bazı durumlarda kullanmakta, % 5.0'ı ise hiç kullanmamaktadır.

Tablo 35
Şabat'ta Otomobil Kullanmak

	S	%	G.%	Toplam
Yapmam	4	4,9	5,0	5,0
Bazı durumlarda yaparım	1	1,2	1,3	6,3
Yaparım	75	92,6	93,8	100,0
Cevapsız	1	1,2		
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 36'da ise araştırma grubunda yer alanların % 92,6'sı Şabat'ta banyo etmekte, % 2,5'u bazı durumlarda banyo etmekte, % 4,9'u ise banyo etmemektedir.

Tablo 36
Şabat'ta Banyo Yapmak

	S	%	Toplam
Yapmam	4	4,9	4,9
Bazı durumlarda yaparım	2	2,5	7,4
Yaparım	75	92,6	100,0
Toplam	81	100,0	

Aşağıdaki tabloda ise araştırma grubunda yer alanların Şabat günü alışveriş yapıp yapmadıkları incelenmektedir. Araştırmaya katılanların % 90,1'i alışveriş yapmakta, % 4,9'u bazı durumlarda yapmakta, % 4,9'u ise yapmamaktadır.

Tablo 37
Şabat'ta Alışveriş Yapmak

	S	%	Toplam
Yapmam	4	4,9	4,9
Bazı durumlarda yaparım	4	4,9	9,9
Yaparım	73	90,1	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 38'de araştırma grubunda yer alanların Şabat günü mesleklerini icra etme durumu araştırılmaktadır. Bu tabloda "yaparım" diyenler % 86,1 "bazı durumlarda yaparım" diyenler % 5,1 gibi oranlarla temsil edilirken, yapmam diyenlerin oranı % 8,9'a tekabül etmektedir.

Tablo 38
Şabat'ta Mesleğini İcra Etmek

	S	%	G.%	Toplam
Yapmam	7	8,6	8,9	8,9
Bazı durumlarda yaparım	4	4,9	5,1	13,9
Yaparım	68	84,0	86,1	100,0
Cevapsız	2	2,5		
Toplam	81	100,0	100,0	

Araştırma grubunda yer alanların % 51,9'u Şabat'ı her hafta, % 33,3'ü de bazı haftalarda, aileleriyle birlikte kutlamaktadırlar. Araştırmaya katılanların % 14,8'i ise Şabat'ı hiçbir zaman aileleriyle birlikte kutlamamaktadırlar. Bu noktada Tablo 18 ile Tablo 39 arasında paralellik olduğu görülmektedir.

Tablo 39
Şabat'ı Ailece Kutlama

	S	%	G.%	Toplam
Her hafta	42	51,9	51,9	51,9
Bazı haftalarda	27	33,3	33,3	85,2
Hiçbir zaman	12	14,8	14,8	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 40'ta araştırma grubunun sinagoga gitme durumu incelenmektedir. Araştırma grubunda yer alanların % 56,3'ü hiçbir Şabatta sinagoga gitmediklerini % 37,5'i bazı şabatlarda sinagoga gittiklerini % 6,3'ü ise her şabatta sinagoga gittiklerini söylemektedirler.

Tablo 40
Şabat'ta Sinagoga Gitme

	S	%	G.%	Toplam
Her Şabatta giderim	5	6,2	6,3	6,3
Bazı Şabatlarda giderim	30	37,0	37,5	43,8
Hiçbir Şabatta gitmem	45	55,6	56,3	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 41'de araştırma grubunun Yom-Tov'da iş yapma durumu incelenmektedir. Bu soruya "yaparım" diyenlerin oranı % 71,6 iken, "çok önemli bir işim olursa yaparım" diyenlerin oranı % 9,9'dur. "Yapmam" diyenlerin oranı ise % 18,5'tur.

Tablo 41
Yom-Tov'da İş Yapma

	S	%	Toplam
Yapmam	15	18,5	18,5
Çok önemli bir işim olursa yaparım	8	9,9	28,4
Yaparım	58	71,6	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 42'de araştırma grubunda yer alanların % 81,5'u oruç tutmamaktadır. % 13,6'sı ise bazı yıllarda tutmaktadır. Sadece % 4,9'u her yıl tutmaktadır.

Tablo 42
Pesah'tan Bir Gün Önce Behorun Oruç Tutması

	S	%	G.%	Toplam
Her yıl tutuyor	4	4,9	4,9	4,9
Bazı yıllarda tutuyor	11	13,6	13,6	18,5
Tutmuyor	66	81,5	81,5	100,0

Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 43 incelendiğinde araştırma grubunda yer alanların % 49,4'ü Kipurda yıkanmadığını, % 17,3'ü bazı durumlarda yıkandığını, % 33,3'ü de yıkandığı cevabını vermiştir.

Tablo 43
Kipur'da Yıkanma

	S	%	Toplam
Yıkanmam	40	49,4	49,4
Bazı durumlarda yıkanırım	14	17,3	66,7
Yıkanırım	27	33,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Hanuka'da Hanukiya yakılması ile ilgili soruya araştırma grubunun % 69,1'i "Her yıl yakarım", % 21,0'ı "bazı yıllarda yakarım", % 9,9'u da "yakmam" cevabını vermiştir.

Tablo 44
Hanuka'da Hanukiya Yakma

	S	%	G.%	Toplam
Her yıl yakarım	56	69,1	69,1	69,1
Bazı yıllarda yakarım	17	21,0	21,0	90,1
Yakmam	8	9,9	9,9	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 45'te araştırma grubunda yer alanların % 35,8'i "kesinlikle yaparım", % 37,0'si "yaparım", % 27,2'si ise "yapmam" seçeneklerini işaretlemişlerdir. "Kesinlikle yaparım" diyenlerle "yaparım" diyenlerin toplamının % 72.8 gibi bir orana ulaşması, Pidyon-Haben gibi simgesel anlamı çok büyük olan bir ibadetin yerine getirilmesinde, tıpkı Brit-Mila'da olduğu gibi bir takım toplumsal faktörlerin etkili olma ihtimalinin bulunduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Tablo 45
Pidyon-Haben Töreni Yapma

	S	%	G.%	Toplam

Kesinlikle yaparım	29	35,8	35,8	35,8
Yaparım	30	37,0	37,0	72,8
Yapmam	22	27,2	27,2	100,0
Toplam	81	100,0	100,0	

Araştırma grubunda yer alanların % 17,3'ü Brit-Mila'nın ürolog-operatör tarafından yapılmasını, % 22,2'si moel tarafından yapılmasını, % 51,9'u ise moel'in ürolog operatör olmasını tercih etmektedir. Sadece % 8,6'lık bir dilim "kimin tarafından yapılması önemli değil" cevabını vermiştir. Moel'in ürolog-operatör olmasını isteyenlerin sayısının araştırma grubunun yarıdan fazlasını teşkil ediyor olması, araştırma grubunu oluşturan kişilerde dini zorunluluk ile modern usul ve teknikleri bir araya getirme eğiliminin ağır bastığını düşündürtmektedir.

Tablo 46
Brit-Mila ile İlgili Tercihler

	S	%	Toplam
Ürolog-operatör tarafından yapılması	14	17,3	17,3
Moel tarafından yapılması	18	22,2	39,5
Moel'in ürolog-operatör olması	42	51,9	91,4
Kimin tarafından yapılması önemli değil	7	8,6	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 47'de "Kaşere dikkat etmek sizin için ne kadar önemlidir?" sorusuna "çok önemli" ve "önemli" cevabını verenlerin oranı % 28,4'ü bulmaktadır. "Önemli değil" ve "hiç önemli değil" cevaplarını verenlerin toplam oranı ise % 45,7'yi bulmaktadır. Kaşere dikkat etmenin zayıflamasında modern hayatın kompleks bir yapı arzetmesi ve iş yoğunluğu gibi sebeplerle ortaya çıkan yeme-içme alışkanlıklarının da etkili olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 47
Kaşere Dikkat Etmek

	S	%	Toplam
Çok önemli	3	3,7	3,7
Önemli	20	24,7	28,4
Az önemli	21	25,9	54,3
Önemli değil	21	25,9	80,2
Hiç önemli değil	16	19,8	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 48 incelendiğinde, kaşer lisansı olmayan yerden alışveriş yapma konusunda “kesinlikle yapmam” ve “yapmam” diyenlerin oranı % 21.0’ı gösterirken, “yaparım” ve ”benim için önemli değil” diyenlerin oranı % 63.0’ı bulmaktadır. “mecburiyet halinde yaparım” diyenlerin oranı ise % 16.0’da kalmaktadır.

Tablo 48
Kaşer Lisansı Olmayan Yerden Alışveriş

	S	%	Toplam
Kesinlikle yapmam	6	7,4	7,4
Yapmam	11	13,6	21,0
Mecburiyet halinde yaparım	13	16,0	37,0
Yaparım	43	53,1	90,1
Benim için önemli değil	8	9,9	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 49’da yemek sırasında sütten etli gıdaya geçerken masa örtüsünün değiştirilip değiştirilmemesiyle ilgili olarak, “değiştirmem” ve “kesinlikle değiştirmem” diyenlerin oranı % 93,6’yı bulurken, “bazen değiştiririm” ve “kesinlikle değiştiririm” diyenlerin oranı % 6,3’de kalmaktadır. Bu sonuç, “kaşere dikkat etmek sizin için ne kadar önemlidir?” sorusuna verilen % 3,7’lik “çok önemli” cevabıyla büyük bir paralellik arzetmektedir. Kaşere dikkat etmenin çok önemli olduğunu düşünenlerin oranı % 3,7 iken, “kesinlikle değiştiririm” diyenlerin oranı % 3,8‘dir.

Tablo 49
Sütten Etli Gıdaya Geçerken Masa Örtüsü Değiştirme

	S	%	G.%	Toplam
Kesinlikle değiştiririm	3	3,7	3,8	3,8
Bazen değiştiririm	2	2,5	2,5	6,3
Değiştirmem	34	42,0	43,0	49,4
Kesinlikle değiştirmem	40	49,4	50,6	100,0
Cevapsız	2	2,5	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

2.3. Din ve Modernleşme

Tablo 50'de modern öğretim ile dini inançlar arasında çatışma olduğu zaman hangisine öncelik verildiğinin ölçülmesinde, araştırma grubunun % 72,8'lik bir oranla modern öğretimi tercih ettiği görülmektedir. İnançlarına öncelik verenlerin oranı % 9,9'da kalırken, kararsızların oranı % 17,3'ü bulmaktadır. Araştırma grubu içerisinde modern dinamiklerin gücünün kendisini gösterdiği görülmektedir.

Tablo 50
Modern Öğretim İle Dini İnançlar Arasında Çatışma Olduğunda Öncelik

	S	%	Toplam
Modern öğretime	59	72,8	72,8
İnançlarıma	8	9,9	82,7
Kararsızım	14	17,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 51'de ise, "modern öğretim veren, fakat kaşeri dikkate almayan bir yatılı okulda kızınızın veya oğlunuzun öğrenim görmesini uygun görür müsünüz?" sorusuna verilen cevaplar yorumlanmaktadır. "Uygun görürüm" diyenler % 85,2 "uygun görmem" diyenler % 2,5 ve "kararsızım" diyenler % 12,3'lük bir orana sahiptir.

Tablo 51
Kaşeri Dikkate Almayan Yatılı Okulda Okuma

	S	%	Toplam
Uygun görürüm	69	85,2	85,2
Uygun görmem	2	2,5	87,7
Kararsızım	10	12,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 52'de dinin yeniden yorumlanmasının gerekliliği tartışılmaktadır. Dinin yeniden yorumlanmasına "kesinlikle katılıyorum" ile "katılıyorum" cevabını verenlerin oranı % 55,6'dır. "Karşıyım" ve "kesinlikle karşıyım" cevabını verenlerin oranı ise % 16.0'dır. Bu konuda "kararsızım" diyenler ise % 28,4 ile oldukça yüksek bir orana ulaşmışlardır. Kararsız olduğunu söyleyenlerin dörtte birin üzerinde bir orana ulaşması

konuyla ilgili bir zihin karmaşasının olduğunu göstermektedir. Araştırma grubunun yarısından fazlasının dinin yeniden yorumlanması istikametinde görüş bildirmesinin, modern hayatın icapları ve teknolojinin sürekli artan gücü karşısında Yahudiliğe özgü birtakım kural ve yasakların artık uygulanamaz hale gelmiş olmasından kaynaklandığını düşündürtmektedir. Cemaat içerisinden görüştüğümüz ilâhiyatçı kimliğine sahip kişiler de dinin yeniden yorumlanması gerektiği istikametinde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 52
Dinin Yeniden Yorumlanmasının Gerekliliği

	S	%	Toplam
Kesinlikle katılıyorum	17	21,0	21,0
Katılıyorum	28	34,6	55,6
Kararsızım	23	28,4	84,0
Karşıyım	9	11,1	95,1
Kesinlikle karşıyım	4	4,9	100,0
Toplam	81	100,0	

Sinagogda kadın ile erkeğin karışık oturması hakkında araştırma grubunu oluşturan kişilerin % 19,8'i "birlikte oturmalıdırlar" derken, % 37.0'ı "birlikte oturabilirler" seçeneğini işaretlemektedir. "Birlikte oturulmasına karşıyım" diyenlerin oranı ise % 27,2'de kalmaktadır. % 16.0'lık bir kesim ise "fikrim yok" cevabıyla iktifâ etmektedir. "Birlikte oturmalıdırlar" ve "birlikte oturabilirler" seçenekleri birlikte düşünüldüğünde ise karşımıza % 56,8'lik bir oran çıkmaktadır ki, bu araştırma grubumuz açısından oldukça yüksek bir rakamdır. Zira, araştırma grubumuzu oluşturan kişilerin mensubu oldukları Türkiye Yahudi cemaati ortodoks bir cemaattir. Bu sebeble kadınlar ile erkekler sinagogda ayrı yerlerde oturmaktadırlar.* Ortaya çıkan sonuç, modernleşmenin toplumsal hayatta cinsler arasındaki mesafeyi azalttığını göstermektedir. Sinagog gibi seküler olmayan bir mekân dahi bundan etkilenmektedir.

Tablo 53

* Konuyla ilgili bilgi almak için çalışmanın "Sinagog Adabı" isimli bölümüne bakılabilir.

Sinagogda Ayin Esnasında Kadın-Erkek Karışık Oturma

	S	%	Toplam
Birlikte oturmalıdırlar	16	19,8	19,8
Birlikte oturabilirler	30	37,0	56,8
Birlikte oturulmasına karşıyım	22	27,2	84,0
Fikrim yok	13	16,0	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 54'te araştırma grubunun, bir ailenin sahip olması gereken ideal çocuk sayısı hakkındaki görüşü aktarılmaktadır. Araştırma grubunun % 93,8'i 2 çocuğu ideal bulurken, % 3,8'i 1 ve % 2,5'u da 3 çocuğu ideal olarak görmektedir. Araştırma grubu içinde 4 çocuğu ideal olarak gören tek bir kişi bile yoktur. Modernleşme sanayileşme, kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesi yoluyla aileyi küçültmektedir.

Tablo 54
Aile İçin İdeal Çocuk Sayısı

	S	%	G.%	Toplam
Bir	3	3,7	3,8	3,8
İki	75	92,6	93,8	97,5
Üç	2	2,5	2,5	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Araştırma grubunun yeni evli çiftlerin ebeveynleri ile birlikte oturması konusundaki tutumu da modern toplumun çekirdek aile özelliğini yansıtır niteliktedir. Araştırmaya katılanların % 90,2'si "kesinlikle karşıyım" ve "karşıyım" seçeneklerini işaretlemişlerdir. "Kesinlikle katılıyorum" ve "katılıyorum" diyen % 3,7'lik bir kesim aile büyükleri ile birlikte oturmaya sıcak bakmaktadır. "Kararsızım" diyenlerin oranı ise % 6,2'dir.

Tablo 55
Yeni Evli Çiftlerin Anne-Babayla Birlikte Oturması

	S	%	Toplam
Kesinlikle katılıyorum	1	1,2	1,2
Katılıyorum	2	2,5	3,7
Kararsızım	5	6,2	9,9
Karşıyım	22	27,2	37,0
Kesinlikle karşıyım	51	63,0	100,0

Toplam	81	100,0	

2.4. Din ve Kültür

Araştırma grubunu oluşturan kişilerin % 93,8'inin evinde mezuza bulunmaktadır. % 6.2'si ise evinde mezuza bulundurmamaktadır. Araştırma grubunun mezuza hakkındaki görüşü, dinsel kültürün sembolik düzeyde yaşatıldığını göstermektedir.

Tablo 56
Evde Mezuza'nın Varlığı

	S	%	Toplam
Evet	76	93,8	93,8
Hayır	5	6,2	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 57'de araştırma grubunda yer alan kişilerin evlerinde mezuza bulundurmalarının öncelikli sebebinin ne olduğu incelenmektedir. "Anne-babamdan böyle gördüğüm için diyenler" % 36.0 ile birinci sırada yer alırken, "kötülüklerden korunmak için" diyenler % 28.0 ile ikinci ve "Tanrı'nın bereketi için" diyenler ise % 24.0 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Hem "Tanrı'nın bereketi", hem de "kötülüklerden korunmak için" diyenlerin oranı % 4.0, her üç sebebden dolayı evinde mezuza bulunduranların oranı ise, % 6,7'dir. Sayılan bu sebeblerin dışındaki sebeblerle evinde mezuza bulunduranların oranı ise % 1,3'tür.

Tablo 57
Evde Mezuza Bulundurmanın Öncelikli Sebebi

	S	%	G.%	Toplam
1) Tanrının bereketi için	18	22,2	24,0	24,0
2) Kötülüklerden korunmak için	21	25,9	28,0	52,0
3) Anne-babamdan böyle gördüğüm için	27	33,3	36,0	88,0
4) 1 + 2	3	3,7	4,0	92,0
5) 1 + 2 + 3	5	6,2	6,7	98,7
6) Diğer	1	1,2	1,3	100,0
7) Cevapsız	6	7,4	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

“Dininize başka dinlerden insanların kabul edilmesi hakkındaki düşünceniz nedir?” önermesiyle ilgili olarak araştırma grubunun % 59,3’ü “karşı değilim”, % 11,1’i’de “onaylıyorum”, şeklinde görüş bildirmiştir. % 11,1’lik bir kesim ise “kararsızım” demiştir. “Kesinlikle karşıyım” ve “karşıyım” diyenlerin oranı ise % 18,5’tur. Yahudilik, genellikle etnik kimliğe dayanan bir din olarak algılanmaktadır. Araştırma grubunun bu konudaki yaklaşımı ise, etnik aidiyete fazla önem verilmediğine işaret etmektedir.

Tablo 58
Dine Başka Dinlerden İnsanların Kabul Edilmesi

	S	%	Toplam
Kesinlikle karşıyım	1	1,2	1,2
Karşıyım	14	17,3	18,5
Kararsızım	9	11,1	29,6
Karşı değilim	48	59,3	88,9
Onaylıyorum	9	11,1	100,0
Toplam	81	100,0	

Dinin emri olmadığı halde, geleneğin zorlamasıyla varlığını sürdüren Drahoma konusunda da araştırma grubunun sergilediği yaklaşım, geleneğin zayıfladığını düşündürtmektedir. “Ödeyip-ödememesi önemli değildir” diyenlerin oranı % 70,4 “kesinlikle ödememelidir” ve “ödememelidir” diyenlerin oranı % 23,4 “kesinlikle ödemelidir” ve “ödemelidir” diye görüş bildirenlerin oranı ise yalnızca % 6,2’dir.

Tablo 59
Damada Drahoma Ödeme

	S	%	Toplam
Kesinlikle ödemelidir	2	2,5	2,5
Ödemelidir	3	3,7	6,2
Ödeyip-ödememesi önemli değildir	57	70,4	76,5
Ödememelidir	9	11,1	87,7
Kesinlikle ödememelidir	10	12,3	100,0
Toplam	81	100,0	

Kız evladın Yahudi olmayan birisi ile evliliği söz konusu olduğunda, araştırma grubunu oluşturan kişilerin % 32,5’i “çaresiz razı olurum”, % 31,3’ü “onaylamam”, % 21,3’ü “kararsızım”, ve % 15.0’i de “onaylarım” demektedir.

Tablo 60
Kız Evladın Yahudi Olmayan Birisiyle Evliliği

	S	%	G.%	Toplam
Onaylarım	12	14,8	15,0	15,0
Kararsızım	17	21,0	21,3	36,3
Çaresiz razı olurum	26	32,1	32,5	68,8
Onaylamam	25	30,9	31,3	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Erkek evladın Yahudi olmayan birisi ile evliliği söz konusu olduğunda, araştırma grubunu oluşturan kişilerin yine % 30,9'u "çaresiz razı olurum", % 30,9'u "onaylamam", % 22,2'si "kararsızım", ve % 16.0'sı da "onaylarım" demektedir.

Her iki tabloda da ortaya çıkan sonuçların birbirine çok yakın olduğu gözlemlenmektedir. Yahudi olmayan kişilerin Yahudiliğe kabulü noktasında oldukça ılımlı bir yaklaşım sergileyen araştırma grubu, çocuklarının başka din mensupları ile evliliği konusuna mesafeli yaklaşmaktadır. Burada ailevi sebeblerin etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu durum araştırma grubu açısından dinin, etnik kimliğe göre daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 61
Erkek Evladın Yahudi Olmayan Birisiyle Evliliği

	S	%	Toplam
Onaylarım	13	16,0	16,0
Kararsızım	18	22,2	38,3
Çaresiz razı olurum	25	30,9	69,1
Onaylamam	25	30,9	100,0
Toplam	81	100,0	

Araştırma grubunda "resmi ve dini nikâhın ikisi de olmalıdır" diyenler, % 95,1 ile birinci sırada yer almaktadırlar. "Sadece resmi nikâh yeterlidir" diyenlerin oranı % 3,7'dir. "Sevgi ve güven yeterlidir;nikah olmasa da olur" diyenlerin oranı ise % 1,2'dir.

Resmi ve dini nikahın ikisinin de olmasını isteyen araştırma grubunun bu konudaki yaklaşımı Brit-Mila ve moel konusunda sergilemiş olduğu yaklaşıma oldukça benzemektedir. Araştırma grubu Brit-Mila'yı(sünnet) yapacak kişiyi seçerken,(Tablo

46'da) çağdaş usûl ve yöntemler ile dini vecibeleri biraraya getirme dikkatini göstermiştir. Aynı şekilde "resmi ve dini nikahın ikisi de olmalıdır" demek suretiyle de geleneksel ile modern olanı kendi kimlik değerleri içerisinde buluşturmuştur. Şabat, kaşer ve daha bir çok meselede modern olanı tercih eden araştırma grubu bu iki konuda farklı bir yaklaşım geliştirmiş, modern olandan vazgeçmeksizin, geleneksel olanı muhafaza etmiştir.

Tablo 62
Nikah Hakkındaki Görüş

	S	%	Toplam
Sadece dini nikah yeterlidir	-	-	-
Resmi ve dini nikahın ikisi de olmalıdır	77	95,1	95,1
Sadece resmi nikah yeterlidir	3	3,7	98,8
Sevgi ve güven yeterlidir;nikah olmasa da olur	1	1,2	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 63'te evliliklerin hahambaşılık tarafından onaylanmasının "çok önemli" ve "önemli" olduğunu düşünenlerin oranı % 75,3 gibi bir oranı yansıtırken, "önemli değil" ve "hiç önemli değil" diyenlerin oranı % 14,8'dir. "Az önemli" bulanların oranı ise % 9,9'dur.

Tablo 63
Evliliğin Hahambaşılık Tarafından Onaylanması

	S	%	Toplam
Çok önemli	19	23,5	23,5
Önemli	42	51,9	75,3
Az önemli	8	9,9	85,2
Önemli değil	9	11,1	96,3
Hiç önemli değil	3	3,7	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 64'te çocuğa Türkçe bir isim koyma konusunda, araştırma grubunun % 66,3'ü olumlu görüş bildirmekte, % 21,3'ü şartlara göre değişebileceğini söylemekte, % 12,5'i de doğru bulmadığını belirtmektedir.

Tablo 64

Çocuğa Türkçe Bir İsim Koymak

	S	%	G.%	Toplam
Neden olmasın	53	65,4	66,3	66,3
Şartlara göre değişir	17	21,0	21,3	87,5
Doğru bulmuyorum	10	12,3	12,5	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Türkçe ad ve soyadların kullanılması konusunda da Tablo 64'tekine benzer bir eğilim görülmektedir. "Kesinlikle destekliyorum" ve "destekliyorum" diyenlerin oranı % 62,0 gibi bir seviyeye ulaşırken, "kararsızım" diyenler % 25,3 gibi bir orana sahiptir. "Karşıyım" ve "kesinlikle karşıyım" diyenlerin oranı ise % 12,7'dir. Tablo 64'te çocuğuna Türkçe isim koyanların oranı görüldüğü gibi % 66,3'tür. Tablo 65'te Türkçe ad ve soyadların kullanılmasını destekleyenlerin oranı ise % 62,0'dir. Ayrıca, çocuğuna Türkçe bir isim koymayı doğru bulmayanların oranı % 12,5'i gösterirken, Türkçe ad ve soyadların kullanılmasına karşı olanların oranı ise % 12,7'dir. Kısacası, her iki tabloda ortaya çıkan sonuçlar birbiriyle uyum içindedir. Bu sonuçlar, araştırma grubunun içinde yaşadığı toplum ile de bir uyum ve entegrasyon içerisinde olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Tablo 65
Türkçe Ad ve Soyad Kullanılması

	S	%	G.%	Toplam
Kesinlikle destekliyorum	9	11,1	11,4	11,4
Destekliyorum	40	49,4	50,6	62,0
Kararsızım	20	24,7	25,3	87,3
Karşıyım	7	8,6	8,9	96,2
Kesinlikle karşıyım	3	3,7	3,8	100,0
Cevapsız	2	2,5	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

Tablo 66'da araştırma grubundan, Şalom Gazetesi'nde Ladino lisânıyla basılan sayfanın okunması ile ilgili olarak, görüş alınmıştır. "Düzenli olarak okuyorum" diyenlerin oranı % 11,1 "bazen okuyorum" diyenlerin oranı % 24,7 "nadiren okuyorum" diyenlerin oranı % 13,6 "hiç okumuyorum" diyenlerin oranı ise % 50,6'dır. Araştırma grubunun yarısı bu dilde basılan sayfayı hiç okumamaktadır.

Tablo 66
Şalom Gazetesi'nde Ladino Diliyle Yazılmış Sayfayı Okuma

	S	%	Toplam
Düzenli olarak okuyorum	9	11,1	11,1
Bazen okuyorum	20	24,7	35,8
Nadiren okuyorum	11	13,6	49,4
Hiç okumuyorum	41	50,6	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 67'de ise araştırma grubuna Şalom Gazetesi'nde Ladino lisânıyla çıkan bir sayfanın olmasıyla ilgili düşüncesi sorulmuştur. Araştırma grubunun % 34,6'sı "kesinlikle olmalıdır", % 35,8'i "olursa iyi olur", % 23,5'i "bu konuda fikrim yok", % 3,7'si "olmasının bir faydası yoktur", ve % 2,5'u da "kesinlikle olmamalıdır" şeklinde görüş belirtmiştir. "Kesinlikle olmalıdır" ve "olursa iyi olur" diyenlerin toplamı % 70,4'lük bir orana ulaşmaktadır. Bu oran yukarıdaki tabloda "düzenli olarak okuyorum" ile "bazen okuyorum" diyenlerin oranının iki katına ulaşmaktadır. Araştırma grubunun tercihi, okunmasa dahi böyle bir sayfanın olmasından yanadır. Bu durum, geleneğin yaşatılması yönündeki eğilimi yansıtmaktadır.

Tablo 67
Şalom Gazetesi'nde Ladino Diliyle Yazılmış Bir Sayfanın Olması

	S	%	Toplam
Kesinlikle olmalıdır	28	34,6	34,6
Olursa iyi olur	29	35,8	70,4
Bu konuda fikrim yok	19	23,5	93,8
Olmasının bir faydası yoktur	3	3,7	97,5
Kesinlikle olmamalıdır	2	2,5	100,0
Toplam	81	100,0	

Tablo 68'de araştırma grubunun farklı dinden insanlar ile aynı apartmanda oturma konusundaki sosyal tutumu ölçülmektedir. "Otururum" diyenler % 38,8

"oturmaktan zevk duyarım" diyenler % 35,0 ve "farketmez" diyenler % 26,3'lük bir orana sahiptir. "Kesinlikle oturmam" ve "oturmam" şeklinde görüş belirten olmamıştır. Araştırma grubunun bu konuda da içinde yaşadığı toplum ile bir uyum ve entegrasyon içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 68
Farklı Dinden İnsanlarla Aynı Apartmanda Oturma

	S	%	G.%	Toplam
Kesinlikle Oturmam	-	-	-	-
Oturmam	-	-	-	-
Farketmez	21	25,9	26,3	26,3
Otururum	31	38,3	38,8	65,0
Oturmaktan zevk duyarım	28	34,6	35,0	100,0
Cevapsız	1	1,2	-	
Toplam	81	100,0	100,0	

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

"Modernleşme Sürecinde İstanbul Yahudilerinin Hayatında Sinagog ve Dini Bağlılık" isimli araştırmamızın ilk bölümünde modernlik ve modernleşme kavramları açıklandıktan sonra Türk toplumunda Yahudilerin tarihsel süreci ve kendi içindeki farklılaşmaları Osmanlı'dan günümüze uzanan bir zaman dilimi içinde özetlenerek, anlatılmıştır. Yahudilikte din ve mabet başlığı altında Yahudi dininin inançları ve ibadetleriyle ilgili temel bilgiler verilmiş, daha sonra Yahudi modernleşmesini hazırlayan unsurlar açıklanmıştır.

Araştırmamızın birinci bölümünde, öncelikle konunun kavramsal çerçevesinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için gerekli gördüğümüz "modernlik ve modernleşme" konusuna giriş yapılmakta, bu bağlamda ilk olarak "modern" kavramı açıklanmaktadır. Arkasından ise modernlik ve modernleşmenin tanımı ve analizi yapılarak, modernleşme ve modernleşmeyle ilgili kavramların daha iyi bir şekilde anlaşılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın bu ilk bölümünün sonunda ise modernliğin

doğduğu yer olan Batı dünyasında, modernliğin ortaya çıkışıyla birlikte ne gibi değişimler yaşandığı anlatılmaktadır.

Araştırmamızın birinci bölümünün ikinci kısmını oluşturan "Türk Toplumunda Yahudiler" isimli bahisde ise kâdim devirlerden günümüze kadar uzanan bir süreç dahilinde Türkiye Yahudilerinin tarihi anlatılmakta, Osmanlı'dan önce ve sonra olmak üzere bu topraklarda yaşamış Yahudi topluluklarının geçmişine ilişkin kısa ve özlü bilgi verilmektedir. Ayrıca, Yakındoğu Yahudi ailesinin en önemli unsurları olan Selânik ve İstanbul Yahudileri de ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır. Bundan sonra ise İstanbul Yahudilerinin demografik yapısı (nüfus, yerleşim) belli bir sistematik dahilinde incelenmekte olup, bölümün sonunda, tarih boyunca İstanbul'da çeşitli isimler altında varlıklarını sürdürmüş Yahudi cemaatleri (Romaniot, Sefarad, Aşkenaz, vs.) hakkında bilgi verilmektedir.

Araştırmamızın birinci bölümünün üçüncü kısmı olan "Yahudilikte Din ve Mabet" isimli bahisde de Yahudiliğin inanç ve ibadet esasları oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. İlkönce Yahudi dininin kutsal metinleri hakkında bilgi verilmekte, ardından Yahudiliğe özgü kutsal gün ve bayramlar ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Tören ve ritüeller açısından oldukça zengin bir din olan Yahudiliğin bu özelliği de vurgulanmaktadır. Din bahsi, Yahudilikte önemli bir yeri olan kutsal objelerin açıklanmasıyla bitmektedir. Mabetle ilgili olarak ise, Yahudiliğin kutsal mekânı olan sinagoglar, bir çok boyutuyla ele alınıp, incelenmektedir. Sinagog kavramı tanımlanmakta, hangi tarihi ve sosyal şartlar altında doğup geliştiği incelenmekte, sinagog mimarisi hakkında bilgi verilmekte ve sinagoglara nasıl girilip çıkılacağı açıklanmaktadır. Hem üçüncü kısım, hem de sinagog bahsi Türkiye ve İstanbul'daki sinagogların tanıtılmasıyla sona ermektedir.

Araştırmanın teorik çerçevesinin tamamlandığı dördüncü ve son kısmı ise Yahudi modernleşmesini hazırlayan unsurların açıklanmasına ayrılmıştır. Hem modernleşme öncesinde, hem de modernleşme sürecine girildikten sonra, yani XIX. yüzyıldan itibaren Yahudi toplumunun modernleşmesini kolaylaştıran unsurların neler olduğu, beş ana başlık altında incelenmiştir. Bu unsurların, Yahudi topluluklarının modernleşmesine ne ölçüde hizmet ettiği, hangi alanlarda değişimlere yol açtıkları, açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümü, araştırma grubu üzerinde uygulanan anketin sonuçlarının değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Sonuçlar, araştırma grubunun genel toplumsal özellikleri, araştırma grubunda dindarlık, din ve modernleşme ve din ve kültür başlıkları altında tablolar halinde sunulmuştur.

Uygulamalı araştırmanın ilk bölümünde, araştırma grubunun genel toplumsal özellikleri açıklanmıştır. Araştırma grubu, erkekler biraz fazla olmak üzere, hemen hemen eşit sayıdaki kadın ve erkeklerden meydana gelmekte olup, çoğunluğu evlidir. Araştırma grubunun yarıdan biraz fazlasının üniversite ve lisansüstü eğitim mezunu olduğu ve ev hanımı, sanayici, tüccar, öğrenci, mühendis, işçi, esnaf, emekli, serbest meslek, yönetici, mimar, ekonomist, hizmet sektörü gibi 13 ayrı sosyal kategoriye mensup kişilerden oluştuğu görülmektedir. Eğitim düzeylerinin Türkiye ortalamasının oldukça üstünde olduğu açıktır. Eğitim düzeyleri gibi gelir seviyeleri de Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Araştırma grubunun dindarlık düzeyi, inanç boyutu, ibadetlerle ilgili inançlar ve ibadetler olmak üzere üç alt başlık altında incelenmiştir. Araştırma grubunun inanç durumu ölçülürken görülmüştür ki, Tanrı'ya olan inanç oldukça yüksek olmasına rağmen, diğer inanç esaslarında oldukça büyük düşüşler görülmekte, özellikle meleklere ve ölümden sonra dirilmeye yönelik inançlarda yaşanan düşüşler dikkat çekmektedir. Bu da muhtemelen modernleşme sürecinin Weber tarafından vurgulanmış olan rasyonalite boyutunu yansıtmaktadır. Genel olarak dine inanılmakta, dinin aklı aşan boyutlarında inanmama ya da tevil etme eğilimi dikkat çekmektedir. İbadetlerle ilgili inançlarda da yüksek bir oran görülmektedir. Fakat iş, inançların gereğinin yerine getirilmesine, yani ibadetlerin yapılmasına geldiği zaman, ibadetlerin yapılmasında büyük bir düşüş görülmektedir.

Din ve modernleşme başlığı altında, "dini inançlarla modern öğretim arasında çatışma olduğunda öncelik", "kaşeri dikkate almayan yatılı okulda okuma", "dinin yeniden yorumlanmasının gerekliliği", "sinagogda kadın-erkek karışık oturma", "aile için ideal çocuk sayısı", "yeni evlilerin ebeveynle birlikte oturması" gibi altı tane konu değerlendirilmiştir. Bu tablolar incelendiğinde günümüz toplumlarının makro sosyolojik bir özelliği olan modernleşmenin toplumsal dinamiklerinin din söz konusu olduğunda ne kadar baskın olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin, modern eğitim ile dini inançlar arasında çatışma olduğunda araştırma grubunun önemli bir kısmının modern eğitime

öncelik verebilecekleri, küçük bir grubun bu konuda kararsız kaldığı, inançlarına öncelik verecek olanların ise çok az olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde çocuklarının kaşeri dikkate almayan yatılı bir okulda okumalarını uygun görenlerin de oranı çok yüksektir. Dinin yeniden yorumlanması gerektiğine inananların oranının yüksek olması da modern hayat tarafından zorlanan durumlarda, dinin tevil edilmesi durumunu dolaylı olarak göstermektedir. Modern hayatın kadın-erkek ilişkilerini daha serbest hale getirmesi, sinagogda ayin esnasında kadın-erkek karışık oturma durumuna yansımakta, araştırma grubunun yarıdan fazlası birlikte oturabileceklerini, ya da birlikte oturmaları gerektiğini düşünmektedirler.

Modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesi yoluyla aileyi küçülten bir süreçtir. Araştırma grubunun çok büyük çoğunluğunun ideal çocuk sayısı olarak, 2 rakamını düşünmeleri, çekirdek ailenin Yahudi cemaati içinde yaygın bir aile modeli haline geldiğinin göstergesidir. Yeni evli çiftlerin ebeveynleriyle birlikte oturmalarına karşı çıkanların oranının yüksekliği de bu tespiti güçlendirmektedir.

Araştırmada dinin inanç ve ibadet boyutunda görülen gerileme din ve kültür ilişkisi söz konusu olduğunda farklı bir manzara ortaya çıkarmaktadır. Dinin kültür açısından sembolik anlam ifade eden unsurlarını yaşatma eğilimi dikkat çekmektedir. Örneğin evde mezuzanın varlığına çok büyük çoğunluk “evet” cevabını vermişlerdir. Nikâh söz konusu olduğunda, yine çok büyük bir çoğunluk, hem resmi ve hem de dini nikâhın olması gerektiğini söylemektedir. Aynı şekilde, yine çok büyük bir çoğunluk evliliklerin hahambaşılık tarafından onaylanmasını önemli kabul etmektedir. Nitekim Yahudi cemaatinin haftalık tek gazetesi olan Şalom’da Ladino diliyle yazılmış sayfayı düzenli okuyanların oranı çok düşük olmasına rağmen, bu dilde yayınlanan bir sayfanın varlığını “olumlu” bulanların oranı oldukça yüksektir.

Modern hayatın dinamikleri kültürleri içine kapanmaktan uzaklaştırmakta, farklı kültürlere mensup kişilerle ilişkilerin artmasına neden olmaktadır. Özellikle farklı bir hakim kültür içinde yaşayan azınlıklarda bu durum çok açık bir biçimde görülmektedir. Yahudi cemaati gibi bir taraftan kültürel kimliğini koruma, diğer taraftan hakim kültürle uyum içerisinde yaşama başarısını gösteren topluluklar da bu durum çok daha açık bir biçimde farkedilmektedir. Örneğin, 58, 59, 60, 61, 64, 65, ve 68 nolu tablolara yansıyan sonuçlar bu durumu göstermektedir.

Sonuç olarak araştırmanın temel varsayımı olan “Modernleşme süreci Yahudilerde dini bağlılığı zayıflatmıştır” ve bunun alt varsayımları olan “Yahudiler arasında dini inançlara bağlılık şuuru yüksek olmasına rağmen, dinin kurallarına uyma ve ibadetlerini yerine getirme

pratiği zayıflamıştır" ve "Yahudiler arasında dinin kurallarına uyulmasına ve ibadetlerinin yerine getirilmesine yönelik inanç güçlü olmasına rağmen, sosyal hayatta kurallara uyma ve ibadetleri yerine getirme pratiği zayıflamıştır" varsayımları doğrulanmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akyol, Taha. **İlber Ortaylı ile Konuşmalar.** İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.

Akdoğan, Ali. **Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat.** İstanbul:Rağbet Yayınları, 2002.

Alalu, Suzan ve Diğerleri. **Yahudilikte Kavram Ve Değerler.** İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996.

Alkan, Hakan. **500 Yıllık Serüven.** 1. Baskı, Ankara: Günce Yayınları, 2000.

Armağan, Mustafa. **Gelenek**, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992.

Armağan, Mustafa. **Gelenek ve Modernlik Arasında,** İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

Arslantürk, Zeki ve M. Tayfun Amman. **Sosyoloji.** İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.

Bahar, Beki L. **Ankara Yahudileri.** İstanbul: Pan Yayıncılık, 2003.

Benbassa, Esther ve Aron Rodrıgue. **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi.** Çev. Ayşe Atasoy, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Bertrand, Louis. **İspanya Tarihi.** Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu – Nurullah Ataç İstanbul:1940.

Besalel, Yusuf. **Osmanlı ve Türk Yahudileri.** 1. Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1999.

Besalel, Yusuf. **Yahudi Tarihi.** İstanbul: Universal Yayınları, 2000.

Blech, Rabi Benjamin. **Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik.** Çev. Estreya Seval Vali, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2003.

De Lange, Nicholas. **Yahudi Dünyası,** Çev. Sevil-Akın Atauz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1987.

Dellaloğlu, B.F. **"Toplumsal"ın Yeniden Yapılanması, Habermas Üzerine Bir Araştırma.** İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998.

Demirhan, Ahmet. **Modernlik.** İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992.

Doğan, Hatice. **Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi.** 1. Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2003.

Dündar, Fuat. **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar.** 1. Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, 1999.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar).** Ankara: Seba Yayınları, 1997.

Eryılmaz, Bilal. **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi.** 2. Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 1996.

Evliya Çelebi. **Seyahatname.** C.1. Çev. Zuhuri Danışman, İstanbul: Üçdal Neşriyat,1969

Galanti, Avram. **Türkler ve Yahudiler.** 3. Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1995.

Galanti, Avram. **Fatih Sultan Mehmed Zamanında Yahudiler.** İstanbul,1953.

Galanti, Avram. **Türk Harsı ve Türk Yahudisi.** İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1953.

Göle, Nilüfer. **Modern Mahrem.** İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

Grosman, Moşe. **Dr. Markus (1870-1944) (Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler).** İstanbul: AS Matbaacılık A.Ş., 1992.

Güleryüz, Naim. **Türk Yahudileri Tarihi I.** İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1993.

Güleryüz, Naim. **İstanbul Sinagogları,** İstanbul: Rekor Ofset, 1992.

Harman, Ömer Faruk. **Yahudi Kutsal Kitapları.** İstanbul, 1988.

Hiçyılmaz, Ergun ve Meral Altındal. **Büyük Sığınak.** İstanbul: Cep Kitapları A.Ş, 1992.

İncicyan, P. Ğ. **18. Asırda İstanbul,** Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976.

Johnson, Paul. **Yahudi Tarihi.** Çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, 2000.

Karmi, Ilan. **Jewish Sites of İstanbul.** İstanbul: Isis Yayınları, 1992.

Kitâb-ı Mukâddes Şirketi. **Kitâb-ı Mukâddes.** İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2002.

Koştaş, Münir. **Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış.** Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Kritovulos. **İstanbul'un Fethi.** Çev. M. Gökman, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1999.

Kutluay, Yaşar. **İslam ve Yahudi Mezhepleri.** 3. Basım, İstanbul: Anka Yayınları, 2001.

Kuzgun, Şaban. **Hazar Ve Karay Türkleri.** 1. Baskı, Ankara: Üçbilek Matbaası, 1985.

Küçük, Abdurrahman. **Dönmeler Tarihi.** 2. Baskı, Ankara: Rehber Yayınları, 1992.

Lapıdus, Ira M. **İslam Toplumları Tarihi.** C.1. Çev. Yasin Aktay, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Levi, Avner. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler.** 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Lewis, Bernard. **Çatışan Kültürler (Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler).** Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Lewis, Bernard. **İslam Dünyasında Yahudiler.** Çev. Bahadır Sina Şener, 1.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi,1996.

Mantran, Robert. **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul.** C.1. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, Ankara: TTK Yayınları, 1990.

Mantran, Robert. **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul.** C.2. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, Ankara: TTK Yayınları, 1990.

Mantran, Robert. **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat.** Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991.

Morın, Edgar. **Avrupa'yı Düşünmek.** Çev. Ş. Tekeli, İstanbul:Afa Yayınları, 1995.

Nasr, S.H. **Modern Dünyada Geleneksel İslam.** Çev. S.Ş. Barkçın,-H. Arslan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.

Ortaylı, İlber. **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim(Makaleler I).** 1. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.

Örs, Hayrullah. **Musa ve Yahudilik.** 4. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

Özen, Adem. **Yahudilikte İbadet.** İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001.

Öztuna, Yılmaz. **Büyük Türkiye Tarihi.** C.12. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1979.

Rodrıgue, Aron. **Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması.** Çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.

Sharon, Moshe-Sevilla. **İsrail Ulusu'nun Tarihi.** Yeruşalayim: Graph Press, 1981.

Sharon, Moshe-Sevilla. **Türkiye Yahudileri.** 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Shaw, Stanford J. **The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic.** London: The Macmillan Co., 1991.

Tanyu, Hikmet. **Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler.** C.1. 2. Baskı, İstanbul: Bilge Yayınları, 1979.

Timur, Taner. **Osmanlı Çalışmaları.** 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi,1996.

Tudela'lı Benjamin ile Ratisbon'lu Petachia. **Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri.** Çev. Nuh Arslantaş, 1. Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.

Tümer, Günay ve Abdurrahman Küçük. **Dinler Tarihi.** 3. Baskı, Ankara: Ocak Yayınları, 1997.

Türköne, Mümtaz'er. **Modernleşme, Lâiklik ve Demokrasi.** Ankara: Ark Yayınları, 1994.

Yetkin, Çetin. **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler.** 2. Baskı, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996.

Wach, Joachim. **Din Sosyolojisi.** Çev. Ünver Günay, İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 1995.

Weber, Max. **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu.** Çev. Zeynep Arıoba, İstanbul: Hil Yayınları, 1985.

Wıllıams, R. **Keywords.** London: Fontana, 1976.

Vergin, Nur. **Industrialisation et Changement Social.** İstanbul, 1973.

Süreli Yayınlar

Afyoncu, Erhan. "Matbaanın günahından değil, okumaktan korktuk", **Hürriyet Tarih.** 19 Kasım 2003. s.4-8.

Anadol, Sinan."Musevi Türkler-Karaylar", **ATLAS (Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi),** S.127. (Ekim, 2003) s.150-172.

Arkoun, Muhammed "İslami Bir Bakış Açısı İçinde Pozitivizm ve Gelenek, Kemalizm Olayı", **Cogito,** S.1. (Yaz 1994).

Gökaçtı, Mehmet Ali. “Maliye Nezareti Temettüat Defterlerine Göre 1845 Yılında Selanik”, **Tarih ve Toplum,** S.168. (Aralık 1997)

İnalcık, Halil. “Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’un Fethi ve İmparatorluk”, **Türk Kültürü,** C.I, S. 20. (Haziran 1964).

İnalcık, Halil. “Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış”, **Türk Kültürü,** C.5, S. 68. (Haziran 1968).

İpekçi, Leyla. “Musevi Damat Aranıyor” **Aktüel.** S. 17. (31 Ekim-6 Kasım 1991)

Kolovos, İlias A. “Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre15. ve 16. Yüzyıllarda Selanik”, **Tarih ve Toplum,** S.168.(Aralık 1997)

Ortaylı, İlber. “Osmanlı Yahudileri”, **Popüler Tarih,** S.2. (Temmuz 2000) s.26-33.

Schick, İrvin Cemil. “Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler”, **Tarih ve Toplum,** S. 29. (Mayıs 1986), s. 34-42.

Shaw, Stanford. “Osmanlı Yahudilerinin Altın Çağı”, **Sanat Dünyamız,** S. 48. (Yaz,1992) s. 6-30.

Türkoğlu, İnci. “Yahudi geleneğinde sinagog”, **Toplumsal Tarih.** C.19, S.112. (Nisan, 2003) s.10-17.

Catane, Moché. “Bir Yahudi Gözüyle Türkiye Yahudileri”, **Büyük Gazete.** 23 Haziran 1976. s.12.

Derlemeler

Georgeon, François ve Paul Dumont. (Der.) **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Stathis, Pinelopi. (ed.) **19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Veinstein, Gilles. (Haz.) **Selanik (1850-1918).** İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Ansiklopediler

“Havra”, **Meydan Larousse,** C.5.

“Sinagog”, **Ana Britannica.** C.19. İstanbul, 1990.

“Sinagoglar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.** C. 6. İstanbul, 1994.

“Sinagog”, **Türk Ansiklopedisi.** C. 29. Ankara, 1980.

"Sinagog", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi.** C. 20. Librairie Larousse, 1986.

"Yahudiler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.** C. VII. İstanbul, 1994.

Sözlük

Bolay, Süleyman Hayri. **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü.** Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar. **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, 2. Baskı, İstanbul: Ağaç Yayınları,1993.

Tez

Özen, Adem. "Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri", MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1993.

Kaya, F.Şule. "İstanbul Yahudilerinin Kimlik Tanımları Üzerine Bir Alan Araştırması", İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1999.

Amman, M. Tayfun. "*Modernleşme Sürecinde Kadın ve Spor*", (Yayınlanmamış çalışma), İstanbul, 2000.

Internet

Schild, Robert "Türkiye Yahudilerinin Kısa Tarihi", mini DEV, 2000, http: www.minidev.com/kulturler/kulturler, (8 Şubat 2003) par. 5.

Kişisel Görüşme

Altıntaş, Yusuf. –T.C. Hahambaşılık Sekreteri - "Yahudilik" konulu görüşme. 15 Nisan 2004 ve 27 Mayıs 2004.

Televizyon Programı

İlber Ortaylı, "İlber Ortaylı ile..." Programı, TRT-2, 18 – 01 – 2004.

Arşiv Belgeleri

B.O.A., **A.MKT.MVL.**120/1, 1277, s.29.

Sayın,

Aşağıda yer alan anket soruları "Modernleşme Sürecinde İstanbul Yahudilerinin Hayatında Sinagog ve Dini Bağlılık" isimli bir yüksek lisans çalışması için hazırlanmıştır. Araştırmadan elde edilecek bilgiler, içinde yaşadığımız toplumun önemli bir unsuru olan İstanbul Yahudi cemaatini daha iyi tanımamıza katkıda bulunacaktır.

Elde edilen bilgiler, bilimsel araştırma dışında bir amaçla kullanılmayacaktır. Bu nedenle anket formuna ad ve soyad yazmanız, imza atmanız gerekli değildir.

Çalışmamıza gösterdiğiniz ilgiden dolayı teşekkür ederiz.

M. Haldun Sönmezer
M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

1- Cinsiyetiniz ? ( ) Kadın ( ) Erkek

2- Yaşınız ? (rakamla yazınız**) ....**

3- Medeni Durumunuz? ( ) Evli ( ) Bekar ( ) Eşinden ayrılmış ( ) Eşi ölmüş

4- Eğitim Düzeyiniz?

( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( ) Lisansüstü

5- Mesleğiniz? (Yazınız **) ....**

6- Ortalama gelir düzeyiniz?

( ) Çok iyi ( ) İyi ( ) Orta ( ) Düşük ( ) Çok düşük

7- Aşağıdaki inançlarla ilgili görüşünüzü en iyi yansıtan seçeneği (x) koyarak işaretleyiniz.

	İnanıyorum	**Kararsızım**	**İnanmıyorum**
* Tanrının bütün varlıkların yaratıcısı olduğuna	( )	( )	( )
* Meleklerin varlığına	( )	( )	( )
* Peygamberlerin bütün sözlerinin doğruluğuna	( )	( )	( )
* Tora'nın her kelimesi ile ilâhi olduğuna	( )	( )	( )
* Moşe'nin peygamberlerin en büyüğü olduğuna	( )	( )	( )
* Mesihin kesin olarak geleceğine	( )	( )	( )
* Öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğuna	( )	( )	( )
* Cennet ve Cehennemin varlığına	( )	( )	( )

8- Aşağıdaki ibadetlerle ilgili görüşünüzü en iyi yansıtan seçeneği (x) koyarak işaretleyiniz.

	İnanıyorum	**Kararsızım**	**İnanmıyorum**
*Şahrit-Minha-Arvit ibadetleri düzenli olarak	( )	( )	( )

yapılmalıdır.			
*Kipur,Teşa-Beav, Behor ve Ester oruçları tutulmalıdır.	( )	( )	( )
*Şabat yasaklarına uyulmalıdır.	( )	( )	( )
*Şabat aile ile birlikte kutlanmalıdır .	( )	( )	( )
*Her Şabatta sinagoga gitmek gereklidir.	( )	( )	( )
*Pesah'ın 1., 2., 7. ve 8'inci günlerinde iş yapılmamalıdır.	( )	( )	( )
*Kipur'da yıkanılmamalıdır.	( )	( )	( )
*Hanuka'da Hanukiya yakılmalıdır.	( )	( )	( )
*Pidyon-Haben töreninin yapılması gereklidir.	( )	( )	( )
*Kaşere dikkat etmek gereklidir.	( )	( )	( )
*Bir Yahudinin evinde Mezuza bulunmalıdır.	( )	( )	( )

9- Aşağıdaki günlük ibadetlerden hangilerini ne ölçüde yerine getiriyorsunuz? (Size uygun olan seçeneği (x) koyarak işaretleyiniz)

	Tamamıyla	**Kısmen**	**Hiçbir zaman**
Şahrit	( )	( )	( )
Minha	( )	( )	( )
Arvit	( )	( )	( )

10- Aşağıdaki oruçlardan hangilerini tutuyorsunuz?

	Tutuyorum	**Bazen tutuyorum**	**Tutmuyorum**
Yom-Kipur	( )	( )	( )
Teşa-Beav	( )	( )	( )
Ester	( )	( )	( )

11- Şabat günü aşağıdaki fiillerden hangilerini yapmazsınız? (Size uygun olan seçeneği (x) koyarak işaretleyiniz)

	Yapmam	**Bazı durumlarda yaparım**	**Yaparım**
*** Elektrik düğmesine dokunurum.**	( )	( )	( )
*** Televizyon seyrederim.**	( )	( )	( )
*** Cep telefonu kullanırım.**	( )	( )	( )

*** Otomobil kullanırım.**	( )	( )	( )
*** Banyo ederim.**	( )	( )	( )
*** Alışveriş yaparım.**	( )	( )	( )
*** Mesleğimi icra ederim.**	( )	( )	( )

12- Şabatı ne kadar sıklıkla ailenizle birlikte kutluyorsunuz?

( ) Her hafta ( ) Bazı haftalarda ( ) Hiçbir zaman

13- Her Şabatta sinagoga gider misiniz?

( ) Her Şabatta giderim ( ) Bazı Şabatlarda giderim ( ) Hiçbir Şabatta gitmem

14- Pesah'ın 1., 2., 7., ve 8. günlerinde(Yom-Tov) iş yapar mısınız?

( ) Yapmam
( ) Çok önemli bir işim olursa yaparım
( ) Yaparım

15- Pesah'tan bir gün önce ailenizdeki behorlar (ilk erkek çocuk) oruç tutuyor mu?

( ) Her yıl tutuyor ( ) Bazı yıllarda tutuyor ( ) Tutmuyor

16- Kipur'da yıkanır mısınız?

( ) Yıkanmam
( ) Bazı durumlarda yıkanırım
( ) Yıkanırım

17- Hanuka'da evinizde Hanukiya yakar mısınız?

( ) Her yıl yakarım ( ) Bazı yıllarda yakarım ( ) Yakmam

18- Yeni doğmuş ilk oğlunuza Pidyon-Haben töreni yapar mısınız?

( ) Kesinlikle yaparım ( ) Yaparım ( ) Yapmam

19- Brit-Mila'nın ürolog bir operatör tarafından mı, yoksa bir Moel tarafından mı yapılmasını tercih edersiniz?

( ) Ürolog-operatör tarafından yapılmasını tercih ederim
( ) Moel tarafından yapılmasını tercih ederim
( ) Moel'in ürolog-operatör olmasını tercih ederim
( ) Önemli olan yapılmasıdır;kimin tarafından yapılacağı benim için önemli değildir

20- Kaşere dikkat etmek sizin için ne kadar önemlidir?

( ) Çok önemli
( ) Önemli
( ) Az önemli
( ) Önemli değil
( ) Hiç önemli değil

21- Kaşer lisansına sahip olmayan bir kasaptan alışveriş yapar mısınız?

( ) Kesinlikle yapmam
( ) Yapmam
( ) Mecburiyet halinde yaparım
( ) Yaparım
( ) Yapıp yapmamak benim için önemli değil

22- Yemek masasında yemek yerken, sütten etli gıdaya geçtiğinizde masa örtüsünü değiştirir misiniz?

( ) Kesinlikle değiştiririm
( ) Değiştiririm
( ) Bazen değiştiririm
( ) Değiştirmem
( ) Kesinlikle değiştirmem

23- Modern öğretim veren fakat Kaşeri dikkate almayan bir yatılı okulda kızınızın veya oğlunuzun öğrenim görmesini uygun görür müsünüz?

( ) Uygun görürüm ( ) Uygun görmem ( ) Kararsızım

24- Modern bir öğretim ile dini inançlarınız arasında çatışma söz konusu olduğunda hangisine öncelik verirsiniz?

( ) Modern öğretime ( ) İnançlarıma ( ) Kararsızım

25- Evinizde Mezuza var mı?

( ) Evet ( ) Hayır

26- Yukarıdaki soruya cevabınız evet ise evinizde mezuza bulundurmanızın öncelikli sebebi nedir? (25. soruya hayır cevabı verenler bu soruyu cevaplandırmayacak)

( ) Tanrının bereketi için
( ) Kötülüklerden korunmak için
( ) Anne-babamdan böyle gördüğüm için

27- "Değişen dünya şartları çerçevesinde din yeniden yorumlanmalıdır" önermesi hakkındaki düşünceniz nedir?

( ) Kesinlikle katılıyorum
( ) Katılıyorum
( ) Kararsızım
( ) Karşıyım
( ) Kesinlikle karşıyım

28- Dininize başka dinlerden insanların kabul edilmesi hakkındaki düşünceniz nedir?

( ) Kesinlikle karşıyım
( ) Karşıyım
( ) Kararsızım
( ) Karşı değilim
( ) Onaylıyorum

29- Sinagogda, ayin esnasında kadınlar ile erkeklerin karışık oturması hakkındaki görüşünüz nedir?

( ) Birlikte oturmalıdırlar
( ) Birlikte oturabilirler
( ) Birlikte oturulmasına karşıyım
( ) Fikrim yok

30- Damada kayınpederinin Drahoma ödemesi hakkındaki düşünceniz nedir?

( ) Kesinlikle ödemelidir
( ) Ödemelidir
( ) Ödeyip-ödememesi önemli değildir
( ) Ödememelidir
( ) Kesinlikle ödememelidir

31- Kızınızın Yahudi olmayan birisi ile evlilik yapmasını onaylar mısınız?

( ) Onaylarım ( ) Kararsızım ( ) Çaresiz razı olurum ( ) Onaylamam

32- Oğlunuzun Yahudi olmayan birisi ile evlilik yapmasını onaylar mısınız?

( ) Onaylarım ( ) Kararsızım ( ) Çaresiz razı olurum ( ) Onaylamam

33- Nikah hakkındaki görüşünüz?

( ) Sadece dini nikah yeterlidir.
( ) Resmi ve dini nikahın ikisi de olmalıdır.
( ) Sadece resmi nikah yeterlidir.
( ) Sevgi ve güven yeterlidir; nikah olmasa da olur.

34- Evliliklerin Hahambaşılık tarafından tescil edilmesi (onaylanması) sizin için ne kadar önemlidir?

( ) Çok önemli ( ) Önemli ( ) Az Önemli ( ) Önemli değil ( ) Hiç önemli değil

35- Sizce bir ailenin sahip olması gereken ideal çocuk sayısı nedir?(rakamla yazınız)**........**

36- Çocuğunuza Türkçe bir isim koyar mısınız?

( ) Neden olmasın ( ) Şartlara göre değişir ( ) Doğru bulmuyorum

37- Günümüz Türk Yahudilerinin bazılarının Türkçe ad ve soyadları kullanmaları hakkındaki görüşünüz nedir?

( ) Kesinlikle destekliyorum
( ) Destekliyorum
( ) Kararsızım
( ) Karşıyım
( ) Kesinlikle karşıyım

38- Şalom Gazetesi'nde Ladino dili ile yazılmış sayfayı okuyor musunuz?

( ) Düzenli olarak okuyorum
( ) Bazen okuyorum
( ) Nadiren okuyorum
( ) Hiç okumuyorum

39- Şalom Gazetesi'nde Ladino dili ile düzenlenmiş bir sayfanın olması hakkındaki düşünceniz nedir?

( ) Kesinlikle olmalıdır
( ) Olursa iyi olur
( ) Bu konuda fikrim yok
( ) Olmasının bir faydası yoktur
( ) Kesinlikle olmamalıdır

40- Farklı dinden insanlarla aynı apartmanda oturma konusundaki düşünceniz nedir?

( ) Kesinlikle oturmam
( ) Oturmam
( ) Fark etmez
( ) Otururum
( ) Oturmaktan zevk duyarım

41- "Yeni evli çiftler aileleriyle birlikte aynı evde oturmalılar" şeklinde ifade edilen görüş hakkındaki düşünceniz?

( ) Kesinlikle katılıyorum
( ) Katılıyorum
( ) Kararsızım
( ) Karşıyım

( ) Kesinlikle karşıyım

Araştırmaya katkılarınız için teşekkür ederim.